De conceptu petrae ecclesiae apud ecclesiologiam byzantinam usque ad Photium.

Dr. Fra A. Guberina.

PRAEFATIO.

His ultimis temporibus sat multum disputabatur, quaenam causae schismatis orientalis fuerint. Multae rationes, tum politicae tum philosophicae, theologicae necnon psyhologicae allatae erant. Praesertim insistebatur in rationes psyhologicas. Multi auctores affirmant jam saec. IV. Orientem diversam, ut dicunt, mentalitatem, quam Occidentem habuisse. Hae diversitates a theologis et historicis satis erant studio subjectae. Mirum tamen est, quommodo viri studiosi plene illum particularem, byzantinum, conceptum ecclesiologicum, quem revera mens byzantina vivebat, non perspexerint. Dum ex. gr. de proprio conceptu ab occidentali diverso SS. Trinitatis apud patres graecos, jam multae dissertationes conscriptae inveniuntur,[1] e contra: de illo proprio conceptu byzantino ecclesiologico primum opus prodiit paucis annis antea Labaci, scriptum a doctissimo profesore universitatis labacensis, doct. Grivec. Dominus Grivec suo opere »Doctrina byzantina de primatu et unitate Ecclesiae« factum maximi momenti demonstravit, scilicet: »Sicut propria est«, sunt ejus verba »graeca cogitandi ratio de processione Spiritus Sncti, ita propria est byzantina cogitandi ratio (mentalité) de unitate et primatu Ecclesiae« (p. 8).

[1] Cf. Regnon: Etudes de theologié positive sur la Sainte Trinité, 4 v. (de nostra re I. tractat); Hugon, Le mystere de la trés Sainte Trinité, Paris, 1912; Ch. Pesch, Zwei verschiedene Auffassungen der Lehre von der allerheiligsten Dreieinigheit; De Moester, Etudes sur la theologie orthodoxe.

Quo opere motus, studio de diverso conceptu Ecclesiae inter Orientem et Occidentem specialem curam dedi, et quandam partem[2] fructus hujus studii nunc exponere desidero. Studendo ecclesiologiae byzantinae perspexi, primas radices ecclesiologiae hodiernae orientalis in quadam speciali cogitandi ratione inveniri, quae cogitandi ratio jam ante schisma apud theologos communis facta est. Hac mea dissertatione attentionem doctorum virorum attrahere vellem ad quandam theoriam theologorum byzantinorum, quae, mea saltem opinione, multum influxit in creanda hodierna ecclesiologia orientis ex una parte, ex altera vero novam clavem nobis tribuere potest ad solvendas quasdam difficultates, quae ex verbis et factis ss. patrum contra primatum romanum afferri solent.

Nondum inveni auctorem, qui de hac re expresse scripsit, ideoque mea dissertatio forsan obscura multis videbitur Forsitan cuidam nec sanae doctrinae nec traditioni catholicae conformis videbitur. Hunc rogo, ne nimis quibusdam expressionibus confundatur, sed potius plenum conceptum de opinione auctoris percipiat et ad leges critices mensuret. Si ita judicaverit, persuasum habeo, a nemine me falsae dictrinae accusari, Caeteroquin judicium meum omnino auctoritati ecclesiasticae subjicio, cujus semper praesto sum infallibili sententiae parere.

Haec dissertatio primum continet volumen completi studii de historia ecclesiologiae byzantinae, quam, Deo favente, conscripturus sum. Quare ut quaedam introductio vel praelogomina totius studii accipienda et dijudicanda est.[3]

I. Ecclesiologia praenicaena.

1. Primis tribus saeculis quando ecclesiastica fides maxime ab haereticis gnosticismo imbutis impugnabatur, apologetae doctrinae catholicae ad traditionem ecclesiasticam in quan-

---

[2] Nucleum hujus dissertations in libello »Katolicizam u kršćanskoj starini (p. 15 ss) necnon in periodico »Bogoslovska Smotra« an. XIV. (1926.) fasc. 3, pag. 287—302. exposui. Nunc rem fusius et magis syntetice demonstrare intendo.

Sanctos Patres juxta editionem Migne cito nisi aluid notetur.

[3] Hanc dissertationem in manuscripto perlegit et adnotationibus exornavit professor in Pontificio Instituto Orientali. T. Spačil, Qua de re gratias ago summas docto et amabili patri professori.

tum conservata est apud singulas ecclesias sive directe sive indirecte ab apostolis procedentes provocabant. His auctoribus non necesse erat, ut nimis curarent ad demonstrandam unitatem hierarhicam, a qua tota custodia depositi revelati dependet. Ratio erat, quia eorum adversarii proprias sectas cum quadam organisatione sociali (marcionismo excepto) non condenbant, sed inclinati erant, ut proprias sententias philosophicas cum doctrina revelata immiscerent. Gnosticismus saec. II. et III., protestantismus nostri temporis est. Si ad hoc bene intendimus, nil nobis mirum erit, ut legentes auctores hujus temporis perspiciamus ipsos nimis intentos esse ad extollendam auctoritatem episcoporum ut custodum veritatis revelatae et quasi negligentes momentum romani episcopi in vera fide dijudicanda.

Verum est his temporibus, quando ecclesiologia adhuc in fasciis erat, theologos in omnibus, quae ad doctrinam de Ecclesia referuntur, non sibi semper constare; sed tamen uti distinctio hujus ecclesiologiae haberi potest: ipsam totam metaphysicam unitatem Ecclesiae a S. Petro, utpote »**petra**« Ecclesiae eruere. Certum est auctores horum temporum ob rationes indicatas non multum curare, ut omnia, quae in Ecclesia fiunt, ad successorem S. Petri referant, sed tamen constat, ipsos totam hanc potestatem directe vel indirecte cum potestate s. Petri connectere; immo non semel potestatem regendi et apsolvendi episcoporum eruere ex verbis s. Math. 16, 18—19[4] etsi ipsos non latet, non deficere textus s. Scripturae, qui directe potestatem regendi et apsolvendi episcoporum spectat.

Si ex. gr. ecclesiologiae Tertulliani catholici studemus, magnum nobis apparebit auctoris studium, ut valorem apostolicum diversarum ecclesiarum ex eo, quod ab episcopis ut talis nobis tradita est, deducat. (De praes. haeret.). Semper tamen prae oculis habet unam originem hujus doctrinae a multis praedicatae.

»In orbem profecti (apostoli) eandem doctrinam ejusdem fidei nationibus promulgaverunt. Et perinde ecclesias apud

[4] Cf. Cyprianus, ep. 33; De aleatoribus, 1 Batiffol, L'Eglise naissante et le catholicisme, 423, 431, 435 n. 2.

unamquamque civitatem condiderunt, a quibus traducem fidei et semina doctrinae ceterae ecclesiae mutuatae sunt et cottidie mutuantur, ut ecclesiae fiant. Ac per hoc et ipsae apostolicae deputabuntur, ut suboles apostolicarum ecclesiarum. Omne genus ad originem suam censeatur necesse est. Itaque tot ac tantae ecclesiae una est illa ab apostolis prima, ex qua **omnes.** Sic omnes primae et omnes apostolicae, dum una omnes. (De praescriptionibus haereticorum, 20, 4—8). Ob rationes super indicatas non tam curat Tertullianus, ut expresse, se hanc unitatem a s. Petro eruere, dicat, sed de hoc serium dubium esse non potest. De solo Petro a Tertulliano »Petro aedificandae ecclesiae« (De praescr. 22.), vel »super illum aedificata est« Ecclesia (De monog. 8.) vel »in ipso Ecclesia extructa est« dicitur (De pud 21.).

»Latuit aliquid Petrum, aedificandae Ecclesiae petram dictum, claves regni coelorum consecutum et solvendi et alligandi in coelis et in terris potestatem. Latuit et Joannem aliquid dilectissimum Domino, pectori ejus incubantem cui sol. Dominus Judam traditorem praemonstravit, quem loco suo filium Mariae demandavit. Quid eos ignorasse voluit, quibus etiam gloriam suam exhibuit, et Moysen et Eliam et insuper de coelo Patris vocem? ... Ignoraverunt itaque et illi, quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes Scripturas edidisse dignatus est« (De praescriptionibus c. 22.).

Hic fere omnes apostoli eorumque dignitates enumerantur, et solus Petrus »aedificandae Ecclesiae petra« vocatur. Haec persuasio de Petro ut unico fundamento erat tam fortis apud Tertullianum ut heretico facto, doctrinam catholicam de potestate clavium ita impugnaverit quasi verba Domini: »Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam« unice et personaliter de s. Petro dicta essent (De pudic. 21.). Etsi haec exegesis in se falsa est, tamen clare demonstrat mentem christianam illius temporis de momento S. Petri in fundanda Ecclesia.

Adhuc clarius a s. Cypriano Petrus ut unicum fundamentum Ecclesiae exhibetur. Non obstantibus ejus quaerelis contra papam Stephanum necnon quibusdam ambiguis expressionibus, omnino tamen certum est, Cyprianum ultimam radicem Ecclesiae ejusque unitatis s. Petrum considerasse. Hoc

clare apparet ex ejus libro »De catholicae Ecclesiae unitate« praesertim vero e illa longiore — tamen authentica — redactione. In quo libro haec leguntur:

»Loquitur Dominus ad Petrum: Ego Tibi dico quia TU es Petrus et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam... Super unum illum aedificat Ecclesiam suam... ut unitatem manifestaret, unitatis ejusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit... exordium ab unitate proficiscitur... cathedra Petri super quam fundata est Ecclesia« (c. IV.). Etiam in aliis suis scriptis Cyprianus saepissime Petrum ut fundamentum Ecclesiae habet ex. gr. ep. 43.: »Una Ecclesia et cathedra una super Petrum Domini voce fundata.« ep. 70.: »Una Ecclesia super Petrum... fundata, De habitu virginum 10.: »Super quem posuit et fundavit Ecclesiam« (Cf. De exhort. mart. Mig. **4.** 695 a, ad Florentium, 418; ad Quintum 423 etc.). De illo speciali momento ecclesiologiae africanae sermo infra erit.

2. In Oriente doctrina ecclesiologica non tam curabatur ac in Occidente, et tamen in quaestione, quae nostra interest non essentialiter ab ecclesiologia occidentali differt Ubi Origenes historice et theologice de Petro loquitur fere eadem via ac ejus coëtanei in Occidente ambulat. Christus »magno illi Ecclesiae fundamento et petrae solidissimae super quam... fundavit Ecclesiam... modicae fidei, inquit, quare dubitasti« (Mg. P. G. **12.** 329.). Alio loco dicit; »Petrus autem, qui tamquam fundamento superstructa est Ecclesia Christi, adversus quam nec ipse inferorum portae praevaliturae sunt« (**14.** 188).

Verum est apud Origenem quaedam inveniri, quae ac omnino contraria tam firmae menti Tertulliani ac Cypriani de unico fundamento, explicari possent. Ille ex. gr. non tam loquitur de Ecclesia, quam de ecclesiis, immo in commentando Mth. 16. 18 dicit: »Petra enim est omnis discipulus Christi... et super quamlibet hujusmodi petram aedificatur omnis sermo ecclesiasticus« (**13.** 997). Sed in ejusmodi verbis nondum audeo videre perfectum illum novum spiritum ecclesiologicum, de quo postea loquar, sed potius cum Batiffol (L' Eglise, p. 392—3) dicerem, haec verba monumentum exegeseos allegoricae Ori-

genis esse idque in applicatione morali. Concedo tamen omnia, quae Origenes in suo commentario super Math. 16, 18—19 scripsit non tam facile explicari ex mera exegesi allegorica posse. Forsan jam prima indicia novae theoriae, de qua sermo erit, in sequentibus verbis Origenis secerni possent: »Si verum super unum illum sollummodo Petrum totam Ecclesiam a Deo aedificari arbitraris, quid de Joanne tonitrui filio et unoquoque apostolorum dixeris? Alioquin an audebis dicere, portas inferi speciatim adversus Petrum non praevalituras, praevalituras autem adversus reliquos apostolos et perfectos. Nonne vero et omnibus et in his singulis fit istud, quae supra dictum est: »Super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam« (**13**, 1000). Hoc loco Origines docet non unam, sed plures petras Ecclesiae esse, apostolos vero non superponi sed iuxtaponi Petro, cui tamen ab Origine primatus non denegatur. Quae ideae essentiam novae opinionis constituunt.

Doctrinam de unica petra Ecclesiae, eaque Petro, optime discipulus Origenis, Firmilianus, episcopus caesarensis in Cappadocia expressit. Acriter papam Stephanum ob ejus doctrinam de baptismo haereticorum impugnans, ipsi objicit ac sua doctrina multas petras in Ecclesia induceret. »Atque in hac parte juste indignor ad hanc tam apertam et manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de episcopatus sui loco gloriatur, et successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta Ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat et ecclesiarum multarum nova aedificia constituat, dum esse illic baptisma sua auctoritate defendit. Nam qui baptizantur complent sine dubio Ecclesiae numerum. Qui autem baptisma eorum probat, de baptizatis Ecclesiam illic esse confirmat. Nec intelligit ofuscari a se et quodam modo aboleri christianae petrae veritatem qui sic prodit et deserit unitatem« (ep. 75). — Firmilianus sententiam Stephani rejicit, quia si illa esset vera, putat discipulus Origenis, tunc unicitas petrae Ecclesiae, quae Petrus est, rueretur, et plurae petrae inducerentur, quae omnia traditioni Ecclesiae contraria sunt.

II. Status ecclesiasticus saec. IV.

1. Post edictum Mediolanense tum imperium tum Ecclesia novam faciem externam induerunt. Novae haereses sese ut sectae constituebant et nunc — quod ante pacem raro fiebat — episcopi vel patres vel praecipui defensores hereseon erant. Quo tempore concilia saepissime coadunabantur et episcopi in ipsis coadunati contra suos collegas anathema pronuntiabant. Hoc modo in mente theologorum fideliumque paulatim obumbrabatur oblivioneque terebatur illa unitas episcopalis, quae primis saeculis jam a priori ab omnibus admittebatur. Cum vero in concilio majoritas membrorum plus minusque rem ultimo dirimeret, hoc modo procedendi paulatim opinio invalebat creabaturque unitas Ecclesiae in pluribus non in uno consistere. (Batiffol, La paix constantinienne, p. 307—61.)

2. Huic facto historico alia theologica et psychologica accesserunt, quae sive directe sive indirecte confirmabant opinionem: unitatem externam Ecclesiae in pluribus, non in uno jacere. Orientales semper inclinati erant ad quendam vagum mysticismum et symbolismum aegreque ferebant concipiebantque auctoritatem absolutam et monarchicam in rebus invisibilibus (Grivec, op. c. p. 38—9; Soloviev, La Russie et l' Eglise universelle, p. 2—8). Hoc mysticismo etiam auctores christiani imbuti erant. Praeter mysticismum confusionem quandam translatio sedis imperialis ab antiqua ad novam Romam creabat. Ob quam translationem opinio divulgabatur, supremam auctoritatem ecclesiasticam immobilem non esse, nec a Deo institutam, sed secundum vicissitudines politicas regulari. Haec opinio famosum canonem 28. chalcedonensem peperit, quem quibusdam annis antea canon III. primi concilii Constantinopolitani (381.) praecessit. Hic canon sonat: »Constantinopolitanus episcopus habeat prioris honoris partes post Romanum Episcopum, eo quod sit ipsa nova Roma.« (Mansi, **3**, 559). Inhaerentes vestigiis hujus canonis, qui tantum primatum honoris post Romam Sedis Connstanae propugnat, quidam patres in sessione XV. concilii chalcedonensis redigerunt dictum canonem 28. qui ita sonat.« Nos decernimus ac statuimus de privilegiis sanctissimae ecclesiae Connpolis Novae Romae. Etenim antiquae Romae throno, quod urbs illa imperaret, jure patres privilegia

tribuerunt. Et eadem consideratione moti 150 Dei amantissimi episcopi sanctissimo Novae Romae throno aequalia privilegia tribuerunt, recte judicantes, urbem quae et imperio et senatu honorata sit, et aequalibus cum antiquissima regina Roma privilegiis fruatur, etiam in rebus ecclesiasticis non secus ac illam, extolli ac magnifieri, secundam post illam existentem . . .« (Mansi **7**, 370. Hic canon ulterius ac supra dictus canon connlitanus processit. Propugnat primatum jurisdictionis ea ex ratione, quia Connpoli imperator et senatus, ut antiquae Romae regnant. Spiritu hujus canonis politica ecclesiastica byzantina ommnino imbuta erat. Primis temporibus consequentia ultima (ex hoc canone) non deducebatur, sed tamen ejus auxilio quaedam confussio necnon diffidentia erga auctoritatem Sedis Romanae creabatur. Cum vero secundum communem opinionem tantum sedes ab apostolis fundatae, jus ad quandam praeeminentiam in hierarhia ecclesiastica habuerint, ex una parte fabula de S. Andraea fundatore sedis byzantinae excogitata est, ex altera vero theologia officialis byzantina vitabat omnino, ne Sedem Romanam onomastice »Sedes apostolica« vocaret (Grivec: Doctrina 44. ss.), volens hoc modo suam sedem extollere, romanam vero postponere. Photius fuit primus, qui logicam sequelam ex canone chalcedonensi deduxit. Quod factum est in epistola Michaelis III. Photio inspirante scripta, ad Nicolaum I., ubi affirmatur ob translationem sedis imperialis etiam primatus ecclesiasticus Roma Connpolim translatus fuisse. (P. L., **119**, 948, 1157). Totum spiritum hujus canonis dictamque affirmationem photianam directe s. Methodius in celebri scholione vetere slavico confutat. (Guberina: Pentarhijski nazor sv. Ćirila i Metoda. Bogoslovska Smotra, godina 1925, broj 4).

3. Sanctus Paulus docet Ecclesiam corpus Christi Christumque ejus caput et fundamentum esse. Patribus orientalibus haec doctrina praeplacebat. Magis animae eorum mysticae favebat. Doctrinae vero catholicae nihil contrarii continet. Quod etiam patres persuasum habebant. Sed tamen non raro occurit, ut ipsis difficile evaserit omnes textus, qui de primatu C h r i s t i e t P e t r i sermonem habent, in plenam harmoniam reducere. A s. Paulo Christus vocatur »Petra angularis«, nomine *πέτρα* a Christo etiam Petrus insignitur. Duae »petrae«

in una ecclesia ipsis difficultatem creabant, qua diverso modo liberari satagebant. Cum vero in versione graeca evangelii s. Mathaei aramaica vox »kefa« duplici versione πετρος — πέτρα vertatur ipsis videbatur πέτρα de qua Salvator in Matth. 16, 18, loquitur revera, non esse personam s. Petri, sed quid aliud. Qua explicatione liberari a proposita difficultate putabant.

Hanc difficultatem optime intellexit et sensu catholico solvit jam s IV. s. Asterius. Ille scripsit: »Immo vero Isaias vaticinio ait, posuisse Patrem Filium lapidem angularem: nimirum significans, mundi totam concretionem illo fundamento ac basi nixam esse. Quin et rursus Unigenitus uti sacris Evangelii libris conscriptum est Petrum fundamentum Ecclesiae dicit. Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam. Primus enim revera hic, seu grandis quidam ac durus lapis, in mundi hujus cava demissus est sive in convallem plorationis, quemodmodum David ait: ut christianos omnes superaedificatos putans, in sublime nempe ad spei nostrae domicilium, subvehat. Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id, quod positum est, quod est Christus Jesus. Sed et simili quoque Salvator noster appellatione, primum suum discipulum honestandum dixit, nominans fidei petram. Per Petrum ergo verum ac fidelem pietatis doctorem effectum ecclesiarum stabilis inflexaque formatio consistit . . . isque ipse rectam nihilque perversi habentem fidei confessus regulam, cunctisque nobis inviolabili lege tradens pietatis sermonem, haud indonatus abiit, ac sine praemio: quin potius ab eo beatus nuncupatus qui eximie beatus est, fidei petra appellatur, fundamentumque ac basis Dei Ecclesiae« (**40**, 268 ss.). Adhuc magis praecise, quidam pseudo-Basilius ejusdem temporis hanc difficultatem solvit: »At dixerat Petrus . . . Filius es Dei altissimi, cumque audisset: Petra es, praeconio nobilitatus est. Quamquam autem petra est, non ut Christus petra, sed ut Petrus petra: Christus enim vere petra est incocussa: Petrus vero propter petram. Nam Jesus dignitates suas largitur, nec exhauritur: sed quae tribuit, retinet . . . Petra est: petram facit, et servis dat sua.« (P. G. **31**, 1483).

4. Ut dixi, externus status Ecclesiae adhuc magis confirmabat mentem orientalem de Christo supremo capite Ecclesiae necnon occasionem dare poterat, ut Ecclesia potius o l i g a r c h i c e, quam monarchice conciperetur. Orientales praephotiani primatum romanum sive verbis sive factis docebant. Sed sub influxu sive inclinationum psychologicarum sive falsarum doctrinarum canonis 28. chalc. necnon status politici imperii et Ecclesiae, quae innumeris schismatibus lacerabatur, multi auctores credebant difficultatem, quae ex doctrina de *πέτρα* Ecclesiae, qua et Christus et Petrus in revelatione appellantur, afferri solebat, hoc modo solvi posse, si admittatur tantum u n a »p e t r a« vero sensu Ecclesiae esse, o m n e s alii apostoli »petrae« sensu improprio, secundario, visibiles esse. Ideoque in sermone ecclesiologico Petrus non vocandus esset *«πέτρα»* Ecclesiae, sed ejus »p a s t o r«, in ordine vero hierarchico Petrus t o t a m a u c t o r i t a t e m (sensu definitionis vaticanae) obtinet. Quae solutio difficultatis non fuit systematice ab uno nec una vice proposita, sed paulatim in mente theologica auctorum creabatur. Hoc responsum intra limites orthodoxiae plene maturatum est saec. IX., ut e scriptis Theodori Studitae patet.

5. Haec solutio habet quid proprii nondum ab auctoribus plene perscrutati. Ipsa data est ut fructus cujusdam theoriae circa naturam constitutionis ecclesiasticae. Ipsa totam operam dat, ut locum s. Petri in constitutione Ecclesiae determinet. Cum vero sub influxu mysticismi orientalis ex una parte, ex alia vero status externi Ecclesiae necnon doctrinae ambiguae — saltem indirecte — canonis chalcedonensis creata sit, omnia haec elementa plus minusve clare in ipsa percipi possunt.

III. Duplex modus constitutionem Ecclesiae considerandi.

1. Si consideramus theologos orientales hujus temporis non ut polemistas, sed, ut ita dicam, m e t a p h y s i c o s doctrinae ecclesiologicae, apparebit nobis ipsos in duas partes discedere. Quidam eorum continuant considerationes veterum circa constitutionem Ecclesiae, magis tamen insistentes valorem s. Petri ut est f u n d a m e n t u m, *πέτρα* Ecclesiae. Hi auctores considerando rem in abstracto, verba Domini Math. 16,

18: Tu es Petrus etc. generatim sumunt ut principium suae philosophiae ecclesiologicae et considerant Ecclesiam ut domum omnimodo exstructam super solum Petrum. In explanando textu semper primo unum et unicum fundamentum considerant, super quod Ecclesia aedificatur. Petrus unicus substat ipse solus sustentat totum aedificium. In qua opinione auctoritas apostolorum mensuratur secundum locum, quem in hoc fundamento, Petro, non vero juxta (ut recens opinio docebit) obtinet, ideoque fautores hujus opinionis in demonstrando primatu Petri praeprimis ad Math. 16, 18 provocant, ab his per excellentiam Petrus: *πέτρα* titulatur.

2. Verum est hanc theoriam decursu temporis a sua puritate magis magisque declinasse. Pauci sunt auctores, qui ei stricte adhaerent. Inter hos eminet praesertim S. Epiphanus († 403), qui de Petro dicit: »Petrus solidae petrae instar nobis extitit, qui velut fundamento Domini fides innititur, supra quam Ecclesia omnibus modis extructa est«*(ἐφ' ᾗ ᾧ 'ωδόμητο ἡ 'Εκλησία κατὰ πάντα τρόπον)*(**41,** 1029) ipse est »firmissimus structurae lapis ac divinae domus fundamentum« (**41,** 1029.). Epiphanius nos docet, consentaneum fuisse, ut Christus Petro »solidae illi petrae, supra quam est Ecclesia Dei fundata« suam divinitatem revelaret.

Sanctus Asterius non minus ac Epiphanius traditioni adhaeret, qui in sua homilia in S. Petrum et Paulum totus est in Petro ut *πέτρα* exhibendo, utpote »per Petrum . . . Ecclesiarum stabilis inflexaque firmitas consistit« (**40,** 268, cf. 280). Ita sentiunt Ss. Gregorius Nasiansenus et Nyssenus (**46,** 734), Dydimus (**39,** 417). Illi ergo continuant magisque expoliant traditionem praenicaenam Tertulliani, Origenis, Cypriani et aliorum.

3. Opinionem hanc optime illustrant et practice applicant S. Athanasius ejusque socii episcopi aegyptii in quadam epistola, in qua contra suos adversarios ad papam Felicem II. appellant. Illi scribunt: »Similiter et a dictis patribus (concilii nicaeni) est definitum consonanter, ut si quisquam episcoporum aut comprovinciales aut judices suspectos habuerit vestram sanctam romanam interpellet sedem . . . Ipso enim firmamentum a Deo firmum et immobile percepit . . . Ipsa est enim sacer vertex in **quo** omnes ecclesiae ver-

tuntur, sustentantur, relevantur. Et sicut in Christo christiani, ita in petra, idest **Petro** renovantur ecclesiae Tu es enim Petrus . . . et super fundamentum **tuum** Ecclesiae columnae, idest **episcopi** qui Ecclesiam sustinere et propriis humeris portare debent, **tibi** sunt confirmatae . . .« (Mai, t. X. pars II. p. 281).

4. Saeculo IV. arianismus mundum christianum devastabat, et Divinitatem Christi directe impugnabat. Ecclesia, praesertim docens, statim intuita est quanti ponderis haec haeresis esset. In concilio nicaeno eam sollemniter damnavit et symbolum hujus sinodi ut sacrosantum et unicam conditionem suae existentiae confirmavit (Batiffol, La paix, p. 307—10). Orthodoxi et haeretici e sacra scriptura argumenta pro sua doctrina hauriebant. Cum vero doctores ecclesiastici persuasum haberent, a fide in divinitatem Christi ipsam Ecclesiam dependere, quasi quadam analogia affirmare debuissent etiam fidem in divinitatem Christi fundamentum Ecclesiae esse.

Occasionem hujusmodi conçeptionis ipsa adjuncta confessionem Petri conconcomitantia praebuerunt. Haec adjuncta confessionem divinitatis Christi et primatum Petri inter se intime connectunt. Maximum argumentum contra arianos patres in confessione Petri invenerunt. Cum vero confessionem Petri eius proclamatio »petra Ecclesiae« secuta esset, tum apologetae facillime credere potuissent, contentum confessionis Petri insimul cum persona Petri facere fundamentum Ecclesiae. Et revera hic conceptus falsus non est. Sic ex. gr. quidam pseudo Chrysostomus dicit: »Christus enim sapiens est vir qui aedificavit domum suam id est Ecclesiam super Petram id est supra fortitudinem fidei. Nam **et** fortitudo fidei Petra dicitur propter quam Simon **Petrus** dictus est, ad quem dicit Deus: Tu est Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam«. (**56**, 744). Adhuc clarius verus Chrysostomus hanc ideam exprimit cum dicit: »Quod ait Petro columnae, fundamento, qui propterea vocatus fuit Petrus, quoniam petra factus erat in fide« *(τῷ διὰ τοῦτο κληθέντι Πέτρῳ ἐπειδὰν τῇ πίστει πεπετρωνένος ἦν)* (In psalmum 50).

Si vero ita res se habeatur tunc in sermone vulgari licet »partem pro toto« sumere et altera vice Petrum, altera autem eius fidem, »petram, fundamentum Ecclesiae« vocare. Nil miri

si patres polemizantes contra arianos saepissime de fide explicant Math. 16, 18, quin tamen velint denegare secundum sensum litterarium haec verba personam Petri respicere. Quod presertim eo demonstratur, quod iidem patres verba Matth. nunc de Petro nunc de eius fide explicant; adjuncta vero periodi arianae nullam rationem internam eis praebuerunt, ut sensum verborum Domini ad personam Petri extendentes perverterent. In hoc ergo casu patres explicant Matth. 16, 18, de fide vel Christo tantum sensu accommodatitio, vel melius consequenti, in quantum conceptio de fide ut »petra Ecclesiae« consequitur et procedit ex doctrina de Petro ut »petra Ecclesiae«.

Huic cathegoriae maxima pars patrum praesertim latinorum tempore arianismi adscribenda est. Principalis assecla hujus exegeseos s. J. Chrysostomus fuit, qui multoties promiscue nunc Petrum nunc fidem vel fundamentum Ecclesiae vocat et ita Matth. 16, 18 explicat. (Cf. Marini, Il primato di S. Pietro e de' suoi successori in San Giovanni Crisostomo, Roma, 1922; Jugie, Saint Jean Chrysostome et la primauté de Saint Pierre, Echo d' Orient, 1908, p. 5 ss.).

5. E contra alii quidam scriptores imbuti erant diversa quadam opinione circa momentum Petri in constitutione Ecclesiae. Statim post pacem tendentia quaedam plus minusque inconscia cernebatur sese removendi a trita via traditionis et inclinandi ad aliam quamdam philosophicam considerationem constitutionis Ecclesiae in qua S. Petrus non tam eminet. Tamen apud fautores hujus tendentiae ne ullum quidem dubium de **reali** primatu jurisdictioneque plena S. Petri ejusque successorum in universam Ecclesiam, aderat. Ipsi considerant Petrum non ut fundamentum, basin unicam Ecclesiae, super quam omnes et omnia, non exceptis apostolis superaedificantur, sed potius Petrus est: praecipua petra (λίθος), praecipuum fundamentum, aliique apostoli huic fundamento non superstruuntur, sed juxtaponuntur, ita ut non sit in Ecclesia tantum una petra, sed plures. Petrus tamen est praecipua petra et ordinarie ab eo totum aedificium dependet. Haec recens opinio non curat, ut aedificium Ecclesiae consideret incipiendo a fundamento visibili, quod essentiale est in traditionali sententia, sed potius ab hac

consideratione abstrahit. Ipsa primo intuitu oculos vertit ad infimas partes aedificii. Prae oculis habens verba Pauli Eph. 2, 20 ss. sententia recens putat, melius esse Christum fundamentum Ecclesiae considerare, **omnes** alios apostolos ut fundamenta secundaria, quae fundamento principali (Christo), ut infimae partes aedificii superponuntur. Ideo ipsi placet Petrum aliquo modo in eodem ordine cum aliis apostolis ponere (non ut facit vetus, Petrum ut fundamentum, alios vero huic fundamento superstantes), tamen omnino servando totam auctoritatem Petri super totum gregem (Hoc valet de ipsa sententia in se, non vero conclusionibus, quae juste vel injuste ex ea erui possunt).

6. Caracteristicon litterarium novae opinionis est, quod ejus auctores in probando primatu Petri omnino negligunt, ut provocent ad textum S. Matth. 16, 18. Immo non raro occurrit, ut, contextu vere exigente, tamen hunc versiculum praetereant et ad Matth. 16, 19, (18 ommititur!), Luc. 22, 32, Joan. 21, 15 etc, provocent. Multi fautores hujus sententiae ex omni parte S. Scripturae argumenta pro primatu Petri congerunt et tamen quando expresse explicant Matth. 16, 18, vel illum in mentem revocant, non loquuntur de Petro ut *πέτρα* Ecclesiae, sed hoc epiteton alicui alii subjecto, fidei vel Christo, atribuunt. Verum est etiam apud asseclas traditionis verba Domini: »Et super hanc petram« non raro fidei Petri applicari, sed ex omnibus aliis circumstantiis patet, hanc explicationem accomodatitiam esse, dum econtra apud scriptores novae opinionis magis esse litterariam.[5] Haec vero inclinatio evitandi dictum locum in demonstrando primatu Petri erat tam vehemens — praesertim posteriori aetate — ut si aliquoties occurrit ut Petrus fundamentum Ecclesiae vocetur, tamen omnino evitetur eum *πέτρα* appellandi, sed aliis homonymis utuntur ut *κρηπίς, θεμέλιος, ἑδραίωμα* quae tamen primarium valorem verbi *πέτρα* sensumque verborum Domini, attenuant.

Cum vero hi doctores imbuti fuissent idea de unica vero sensu petra Ecclesiae, idque Christo, omnesque alios apostolos petras secundarias credidissent, quidam eorum ad demostran-

[5] Hanc distinctionem fusius explicavi in articulo: Vlast u Kristovoj Crkvi (p. 287—289.) in quo quasdam difficultates contra primatum Petri ex patribus a theologo orthodoxo Jakšić collectas solvebam.

dam hanc doctrinam ad Matth. 16, 18 provocabant. Secundum eos verba Christi Matth. 16, 18 nil aliud nec magis demonstrarent ac Petrus ipsis »unus ex his montilus vel petris domum Dei fulcientibus declaratur« Matth. 16, 18 in luce Eph. 2, 20 ss. judicatur et in verbis Domini de persona Petri invenitur documentum pro vebis Pauli apostolos omnes fundamentum esse idque superaedificatum »ipso summo angulari lapide Christo Jesu«. In hoc fundamento apostolorum superaedificato »ipso summo angulari lapide Christo Jesu« speciatim eminet S. Petrus, quia ipsum unicum inter secundarias petras Ecclesiae, i. e. apostolos, Christus vocavit, »petram« et ratione hujus proclamationis ipse primatum tenet inter diversas »petras domum Dei fulcientes«.

7. Ut patet, haec nova opinio non parum ab antiqua differt, sed tamen utraquae orthodoxa est. Sententia vetus omni periculo caret, haec vero altera jam germina fere totius ecclesiologiae hodiernae orthodoxae continet. Sed tamen prae oculis habendum est, transitum ab antiqua theoria ad recentem in mentem theologorum non fuisse instantaneum, sed evolutivum, ideoque apud multos fautores sententiae recentis non pauca elementa antiquae reperiri posse. Pugna inter utramque opinionem erat magis psychologica quam theoretica. Ipsa in mente et animo theologorum pugnabatur, qua de re de multis primis auctoribus certe dici non potest cui ex duabus sententiis adhaereant. De ipsis affirmari potest, quaenam tendentia in eorum mente prevaleat.

IV. Documenta Patrum.

Sanctus Nilus dicit Petrum inter praepositos Ecclesiae »primum saxum Ecclesiae« *(πρῶτος λίθος τῆς ἐκκλησίας)* fuisse (**79**. 334). Cum vero ex una parte *λίθος* non significat lapidem fundamentalem (quod significat *πέτρα*), ex alia vero numerus *πρῶτος* supponit alium in eodem ordine, clarum est S. Nilum paululum a traditione recessisse. Hanc recessionem demonstrat etiam affirmatio Nili »Petrum esse summum apostolorum, qui et Cephas nominatur«, sed »ipse Ecclesiae aedificium in confessione fidei aedificare paravit« (**88**, 1693). Certum

vero est Theodoretum Cyrensem (458) Petro omnia alia attributa primitialia tribuere, excepto fundamento *πέτρα* quod ejus fidei vel Christo adscribit (**80**, *293* c). Sic ex gr. Theodoretus dicit: »Secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. Cum divinam prius gratiam ostendisset, tum seipsum sapientem architectum appellavit. Ego primus, inquit, in vobis feci fundamenta pietatis. Alius autem superaedificat. Unusquisque autem videat quomodo superaedificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Oportet superaedificare, non fundamenta jacere. Neque enim aliud potest iacere fundamentum, qui vult sapienter aedificare. Hoc fundamentum iecit beatus Petrus vel potius ipse Dominus. Cum enim dixisset Petrus: Tu es Christus Filius Dei vivi, dixit Dominus: Super hanc petram aedificabo Eccsleiam meam. Ne vos ergo denominate ab hominibus. **Christus enim est fundamentum** (**82**, *248*—9)«.

»Nemo igitur alium quenpiam stulte putet Christum esse, quam Filium unigenitum; neque nos sapientiores Spiritus gratia existimemus esse, sed magnum Petrum audiamus clamantem: Tu es Christus Filius Dei vivi, audiamus et Christum Dominum confessionem hanc confirmantem: Super hanc enim petram, inquit, aedificabo Ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adversus eam. Idcirco sapientissimus Paulus ecclesiarum praestantissimus architectus non aliud, sed hoc ipsum defixit fundamentum. Ego enim inquit ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem superaedificat... Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est **Christus Jesus. Quomodo ergo aliud excogitant fundamentum, qui non ponere fundamentum, sed super positum fundamentum aedificare jussi sunt?**« (**83**, 1305).

»Ariel vero Hebraeorum lingua montem Dei significat, vel secundum aliam interpretationem, lumen Dei. Sic autem, ut ego arbitror, vocat altaris basin. Atque hic numerus cubitorum cum sacris apostolis consentit, qui bases et crepidines divinae gratiae fuerunt, et Ecclesiae fundamentum et crepido »Tu enim es Petrus, inquit, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam« dixit Dominus« (**81**, 1231). Omnino idem de Isidoro Pelusiota († 440) dicendum

est (**78**, *327*). Eusebius historiographus appelat Petrum »maximum inter apostolos et virtutis merito reliquorum omnium principem atque patronum« (**20**, 172), sed verba Evangelii: Super hanc petram, nullibi ne indirecte quidem ad Petrum refert, sed nunc fidei nunc Christo ut »Petrae Ecclesiae«, applicat (**23**, 693; **24**, *292*).[6]

S. Cyrillus Hierosolymitanus S. Petrum et Paulum *οἱ τῆς ἐκκλησίας προστράται* vocat (**33**, 561 d). In Ecclesia Deus »primum posuit apostolos, secundo prophetas, tertio doctores« (1048). »Petrus erat is, qui coeli claves circumferebat« (564, 996); »apostolorum princeps et supremus Ecclesiae praeco« (693, 408), »Spirituales oves pascere jussus« (856). Ex allatis textibus, praesertim illo cath. XI., ubi expresse sermo fit de confessa a Petro divinitate Christi, patet Cyrillum prae oculis habuisse Math. 16, 18 et tamen in designanda eminentia Petri ipsum ommittit. Num casui hoc adscribendum sit?[7]

Major deviatio a traditione apparet apud S. Cyrillum Alexandrinum († 444) qui quam rarissime s. Petrum ut »fundamentum Ecclesiae« (Cf. **73**, *220*; **72**, 916) sensu sententiae antiquae habet, dum in aliis innumeris textibus omnino proximus est recenti opinioni. Sic explanando verba Isaiae: »Et haurite aquam cum laetitia de fontibus salutaris«, dicit: »Fontes siquidem aquarum sunt divini discipuli... sunt idem et fundamenta mundi. Lapis enim selectus Christus, qui positus a Deo et Patre dicitur in fundamento Sion id est Ecclesiae . . . « (**72**, 157). Sequens hanc mentem Cyrillus S. Paulum nimis extollit, quem semel etiam

[6] S. Joannes Damascenus in libro »Sacra parallela« Eusebium de Petro »firmum fundamentum, infractam petram, scopulum prominentem Ecclesiae, portum tranquillum, turrim minime labantem« (**96**, 136) dicentem citat. De authentia hujus textus non constat. Tamen nec hoc loco Petrus expresse »infracta petra« Ecclesiae sed simpliciter »infracta petra« vocatur, quae etiam de alio objecto ac sit Ecclesia et ab alias rationes ac sit » *πέτρα* « Ecclesiae intelligi potest.

[7] In cathechesi XVII. Cyrillus scribit: »... aedificat Servator, sanctam nostram christianorum Ecclesiam, de qua dixit Petro: Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam« (**33**, 1045) Petrus hic non exhibetur ut » *πέτρα* «, sicut patet ex ommissione verborum: Tu es Petrus etc. Paulo inferius dicit Ecclesiam« aedificatam esse«, sed de Petro silet.

»Praesidem Ecclesiae« (τῆς ἐκκλησίας προστράτες) (**74**, 765), vocat. Alio loco omnes sanctos lapides ecclesiarum vocat (*λίτους τῶν ἐκκλησιῶν*) (**72**, 157). Doctrina catholica est »doctrina duodecim illorum lapidum id est sanctorum apostolorum ... Hi enim sancti lapides, sunt qui totum orbem terrarum circummeunt ac percurrunt« (**72**, 517). Petrus multis nominibus ad ejus primatum sese referentibus a Cyrillo insignitur. sed titulus *πέτρα* deest, immo explicans significationem nominis Petri, affirmat »Petrus interpretatur solvens aut cognoscens« (**72**, 588). Haec interpretatio sequela philosophiae ecclesiologicae Cyrillianae, non vero philologiae est!

Data opera commentans Math. 16, 18, dicit Christum Petrum« pastorem praeposuit Ecclesiae«. Omnia alia, quae pro primatu Petri ex hoc textu facillime adduci poterat silentio praeterit. ***Πέτρα*** de qua Evangelium mentionem facit est »Dominus virtutum«. Explicans classicum textum primatus Cyrillus ad hunc probandum ad alium ac si ille insuficiens esset, recurrit. De significatione vero Math. 16, 18, Cyrillus alio loco clarius loquitur: »Cum enim Salvator in partibus Caesareae versaretur, quae dicebatur Philippi, rogaretque quemnam esse dicerent homines Filium hominis ... (Petrus) clamavit dicens: »Tu es Christus Filius Dei vivi«, cumque veram de illo sententiam haberet, remunerationem tulit illico, Christo dicente: »Beatus es Simon, Bar Jona, quia caro et sanquis non revelavit tibi, quia tu es Petrus et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam ... Petram, opinor, quasi denominative nihil aliud quam incocussam et firmissimam discipuli fidem appelans, super quam etiam citra casus periculum firmata est ac fundata Christi Ecclesia ...« (**75**, 865).

Cyrillus omnia elementa novae opinionis, propriis verbis hoc modo expressit: »Est enim omnium fundamentum et basis incocussa Christus ... Fundamenta etiam proxima et viciniora nobis intelligi possunt apostoli et evangelistae oculati testes et ministri sermonis ... A Christo enim dictum est divino Petro ... »Tu es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam«, **petram** opinor vocans, **immotam fidem discipuli«** (**70**, 940). Adhuc magis a traditione recessit quidam pseudo-Basilius, auctor saec. IV. In suo commentario Isaiae explicans verba

prophetae: Quia erit in novissimus diebus manifestus mons Domini et domus Dei in summatibus montis (2. 2), concludit: 1. Domus Dei sita in cacuminibus montium »Ecclesia est juxta apostoli sententiam«; 2. Fundamenta hujus domus, quae sunt in montibus sanctis apostoli prophetaequa sunt .»Unus ex his montibus erat et Petrus, super quam petram pollicitus fuerat Dominus suam se aedificaturum Ecclesiam« Cur Petrus »Petra« est«? quia »sublimes et elati animi et a terrenis sese sustinentes jure optimo montes appellantur. Anima autem B. Petri vocata est sublimis petra propterea quod firmas in fide radices egerit constanterque et fortiter plagas in tentantionibus illatas pertulerit«. Conclusio vero hujus opinionis haec est: »Quicumque igitur divinitatis cognitionem percepere, ob mentis et earum actionum, quae ex ea proficiscuntur amplitudinem, saniore vita consumati, vertices sunt montium, in quibus domus Dei aedificatur« (**30**, 233). His verbis tota theoria recens evoluta est. Omnes apostoli, immo omnes homines virtutibus pollentes, sunt fundamenta. Petrus est tantum »unus e montibus«. Cur vero? Non negatur ratio Math. 16, 18, sed potius insistitur in morali qualitate Petri; quod logicum est, alioquin omnes sancti fundamenta vocari non possent.

Procopius Gazeus († c. 528) Christum »Petro coeli claves tradidisse adjuncta ligandi solvendique potestate, cum pulchram fidei confessionem edidisse.« (**87**, 2661) dicit »Christi videbit Ecclesiam, de qua, quae supra montem est, civitatem abscondi non posse legimus ... Nec eo tamen tempore priscis hominibus, mons ante manifestus exstitit, quam peccati Christus profligator, petra factus, super quam ipse Ecclesiam construxit ... Monti porro Christi comparatus est in terram descensus, quia mons est, quod in terra multum eminet, ipsaque Domini caro, terra alioquin naturae communione exsistens, per eam, quam habet cum Deo affinitatem, sursum desumpta elevetaque est; quam qui imitantur montes coeli et petrae domum Dei fulcientes vocantur; qualis et Petrus exstitit, de qua **ILLUD**: Et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam« (**87**, 1872).

Cusmas Indicopleustes ita intellexit Math. 16, **18**: »Hic est Petrus coryphaeus, cui concreditae sunt claves regni coelorum, qui in confessione sua fundatam

hebet Ecclesiam...« (88, 294). Petrus ergo verbis Math. 16, 18—9 claviger regni, non vero »petra« ejus creatur!

Joannes Damascenus Petrum vocat »antistitem et totius Ecclesiae gubernacula suscepturum« (**96**, 560) »clavigerum regni coelestis« (**96**, 556) »summum verticem, qui Christum Dei Filium dissertissime praedicavit dicens: Tu es Christus Filius Dei vivi... Petra autem Christus est... quemadmodum divinus Paulus aperte nos docuit: Petra autem erat Christus« (**96**, 548). »Haec est firma illa et immota fides, super quam veluti petram Ecclesia fundata est, cujus tu merito cognomentum ἐπώνυμος geris« (**96, 556**). Petrus in montem Thabor a Christo adductus est, ut »testimonium, quod vere dederat (Petrus) a Patre perhibitum ostenderet, suaeque ipse sententiae fidem astrueret, quod mempe Pater coelestis hoc ei revelasset, quem etiam tamquam antistitem et totius Ecclesiae gubernacula suscepturum assumpsit« (**96**, 560). Christus ergo juxta Joannem Petrum socium suae transfigurationis ideo videtur fecisse, ut eum »tanquam antistitem et totius Ecclesiae gubernacula suscepturum«, non vero ut »petram« Ecclesiae, quae logice sequerentur, si Joannes »πέτρα« Math. 16, 18 de Petri persona intelexisset, suam divinitatem doceret.[8]

---

[8] »La foi de Pierre est sans doute la pierre inebranlable sur laquelle repose l'Eglise, mais cette foi n'est pas separable de la personne de Pierre: c'est bien lui qui est la pierre« Jugie, Doctrine de Saint Jean Damascene sur l'Eglise, Echos d'Orient 1924. n. 136 p. 404.

Haec exegesis textus Joannis, **96**, 556 minime est accurata. Petrus ob petram fidei »cognomentum gerit« ideo qua hanc fidem, petram Ecclesiae, confessus est. Non dicit Joannes, illam fidem, quae est petra Ecclesiae, unice a persona Petri inseparabilem esse, ita ut persona Petri et fides, qua petra Ecclesiae, synonima esse. Ideoque conclusio Jugie: c'est bien lui qui est la pierre, justa non est. Attendendum est doctrinae Joannis: »Petra autem erat Christus« et illi theoriae recenti. — In libro »Sacra parallela« Joannes s. Basilium citat qui de nostra materia haec habet: »Ne timeas (Petre). Nam quod ligaveris supra terram, erit ligatum et in coelis ... quod enim tibi pollicitus sum praestabo: super tuam instar petrae firmam fidem aedificabo Ecclesiam et portae inferi non praevalebunt adversus eam. Tu oves meas pasces, tu agnis meis pabulum porriges, tu ad dexteram meam tanquam tribunus stabis« (**96**, 149). Quidquid sit de autentia hujus textus, ille tamen clarissime probat ea, quae supra de modo demonstrandi primatum Petri apud asseclas novae theoriae de fundamentis Ecclesiae, diximus. (Cf. III, 6.)

Sententia recens apud s. Theodorum Studitam (826) summum apicem — tamen intra limites orthodoxiae — attigit. De primatu s. Petri ille est intime convictus, eumque plurimis argumentis demonstrat et tamen fere nunquam adduxit textum Math. 16, 18, dum econtra multoties affert Math. 16, 19. Petrus a Theodoro »Magnus«, pastor, *πρωτόθρονος*, Ecclesiae praeses, *κορυφαῖος* claviger Ecclesiae ejusque »pastoralis dignitatis principatum« habens vocatur. S. Paulus saepe ac Petrus eodem titulo, ut »Magnus«, insignitur. Paulus lux, sol mundi, dicitur. S. Bartholomaeus »ignea columna orthodoxiae« (**99**, 901) est »Ecclesiae fundamenta jacit« *(θεμελιοῖ τὴν 'Εκκλησίαν)* (793). S. Joannes »excelsissima columna Ecclesiarum... firmissimum fundamentum« (772), *ἰσόπετρος* (788), *μέγιστος τῶν ἀποστόλων* (1240), vocatur. Sanctus vero Andreas »decus apostolorum maximusque patrum« appellatur.

Sicut apostoli eorum quoque succesores aliique de fide meritorii »fundamenta« Ecclesiae considerantur. Episcopus quilibet in persecutione ob fidem molestatus a Teodoro: *στῦλος τῆς Εκκλησίας* (1633); *τὸ στερεὸν θεμέλιον τῆς ἀληθείας* (1192); *σφραγὶσ πίστεως* (1192); *ἔρεισμα πίστεως* (1633); *ἔρεισμα 'Εκκλησίας* (1636); *στᾶσις τῆς 'Εκκλησίας* (Auvray, Parva Cathechesis, p. 76—7), vocatur. Monachi, quia strenue contra iconomachos fidem defendebant »Ecclesiae Dei columnae et firmamenta« vel »nervi Ecclesiae« (1316) dicuntur; eos portae inferi nec praevaluerunt nec praevalere possunt (1301). Apud S. Theodorum jam satis evolutum est systema pentarchicum. Collegium patriarchale »quinvertix corpus« (**99**, 1280) »quinvertix potestas Ecclesiae« (**99**, 1417) vocatur. Totum spiritum novae opinionis expressit Theodorus verbis ad suum fratrem Josephum scriptis: »Quisquis enim pro veritate decertat ac patitur, columen est ejus ac fastigium« (1064).

V. De petra Ecclesiae tempore monotheletismi.

In historia ecclesiologiae byzantinae nullibi tam clara et expressa documenta de Sede romana ut unico et indestructibili fundamento Ecclesiae inveniuntur ac apud auctores haeresin monothelisticam impugnantes. Dum pro posterioribus temporibus, ob rem Honorii, quaestio monotheletica lapis offensionis infabillitati romanae Sedis erit, pro coetanaeis catholice sen-

tientibus, illius quaestionis in Sede romana per eminentiam »orthodoxorum dogmatum fundamenta existunt«. Apologetae orthodoxi contra monotheletismum praesertim Sedem romanam ut illam, quae sola **quolibet** in casu sufficit ad veram doctrinam salvandam et totum aedificium Ecclesiae sustentandum demonstrant. In hac vero re discrimen specificum inter theoriam traditionalem et recentem consistit.

1. Primus, qui monotheletismum impugnavit, s. Sophronius suum suffraganeum Petrum Romam mittens, ita alloquitur: »Quantocius de finibus terrae ad terminos ejus deambula, donec ad Apostolicam Sedem, ubi orthodoxorum dogmatum fundamenta existunt *(ἔνθα τῶν εὐσεβῶν δογμάτων εἰσὶν αἱ κρηπῖδες)* pervenias« (Mansi, **10**, 895). Haec de Sede romana a Honorio gubernante Sophronius loquitur. Nuntius Sophronii Romam veniens coram papa Martino haec dicebat: ... quippe quoniam hoc potestative olim et ab antiquitus facere per apostolicam ... auctoritatem, dum aperta lucubratione non solum claves regni coelorum creditae sunt ei, atque ipse tantummodo ad aperiendum eas fidelibus quidem digne ... meruit etiam et pascere primus jussus est oves catholicae Ecclesiae, cum dominus dicit: Petre amas me? Pasce oves meas: Et iterum ipse praecipue ac specialiter firmam prae omnibus habens in Dominum Deum ... fidem, convertere aliquando et confirmare exagitatos consortes suos et spirituales meruit fratres ... (Mann. **10**, 895).

Revera mirum est, cur Stephanus Matth. 16, 18 ommiserit cum totus sit in explicando Matth. 16, 19? Influxus teoriae recentis manifestus est. Hoc etiam ex industria Stephani ut vim auctoritatis romanae ex Joan. 21, 1, Luc. *22*, *32* explicet, apparet. Sed tamen notanda sunt verba Stephani Petrum Sedemque romanam exhibentia ut unicum clavigerum, et unicum, qui confirmare potest collegas et fratres errantes.

An. 643 metropolita cyprensis Sergius ad papam Theodorum scribit: »Firmamentum a Deo fixum et immobile atque tituli formam lucidissimam fidei vestram apostolicam sedem constituit, o sacer vertix. Christus Deus noster. Tu es enim, sicut divinum veraciter pronuntiat verbum, Petrus, et super fundamentum tuum ecclesiae columnae confirmatae sunt ...« (Mansi, **10**, 914).

Sanctus Maximus Confessor adhuc clarius se exprimit. »Ab initio enim quando ad nos Dei Verbum assumpta carne descendit, **unicam** firmam basim ac fundamentum, omnes ubique christianorum Ecclesiae, quae ibi est, maximam nancti sunt, habentque Ecclesiam, ut in quam, juxta ipsam Salvatoris promissionem, portae inferi haudquamquam praevaluerint...« (P. G. **91**, 138—9). Alia vero vice: »Si enim romanam Sedem non solum reprobum Pyrrhum, sed et male sentientem et male credentem non nescit, prespicuum profecto est, quia omnis, qui eos, qui Pyrrhum reprobaverunt, anathematizat, Sedem romanam, id est catholicam Ecclesiam anatematizat... Itaque si vult haereticus non esse, neque audire, non isti aut illi satisfaciat... festinet prae omnibus Sedi romanae satisfacere. Hac enim satisfacta, communiter ubique omnes pium hunc et orthodoxum praedicabunt.« (P. G. **91**, 144), et hoc ideo, quia Deus universarum pronuntiavit se »super Petrum aedificaturum esse Ecclesiam« (P. G. **90**, 93).

2. Notandum est tamen non omnes Byzantinos adversarios monotheletismi et orthodoxiae addictos ita de Sede romana credidisse. Quod praesertim ex historia conciiii VI. oecumenici apparet. Patres hujus concilii primatum romanum agnoscunt, sed nimis diverso stylo ac supra citati auctores de eo loquuntur. Pro ipsis romanus pontifex *ἀποστολικῆς ἀκροπόλεω;* *ἀρχιερατικώτατος προέδρος* (Mansi 11, 659), *κορυφαιότατος* (663), *ὁ κορυφαιότατος πρωταπόστολος* (666) est; eum »medicum... contagia haereticae luis fortiter propulsantem remediis orthodoxiae, ac valetudinis robur membris Ecclesiae largientem« (683) credunt. Ecclesia romana »super firmam fidei i petram stat« (683).

Dum papa Agathon in epistola ad imperatorem Constantinum totus est, ut »hanc Apostolicam Ecclesiam nunquam a via veritatis in qualibet erroris parte deflexam esse« demonstret, episcopi byzantini contra omnem rationem papam Honorium haereticis Theodoro, Cyro, Sergio, Paulo adnumerant et cum ipsis ut haereticum damnant (Mansi **11**, 664—5). Illa epistola Agathonis coram patribus concilii lecta est, contra quam nemo reclamavit, et tamen episcopi in cathalogo haereticorum et Honorium posuerunt. »Ce que fut la faute d' Honorius, nul ne l' ignore... Mais fallait il le triter en heresiarque?... C' etaient

là des temoignages (pro orthodoxia Honorii) considerables et dont l' episcopat byzantin de 681 eut du tenir compte. Cet episcopat n' en fit rien. Trop heureux de clouer un eveque de l' ancienne Rome au pilori qui reclamait quatre des plus recents pasteurs de la Rome nouvelle, il inscrivit Honorius à la suite de Sergius, de Paul, de Pyrrhus et de Pierre, sans presque marquer de difference entre eux et lui, tant et si bien qu' un jour devait luire où les Byzantins regarderaient ce pontife romain comme le premier pere, comme le seul auteur responsable du monothelisme.« (Pargoire, op. c. p. 198—9). Decem annis postea synodus trullana cogetur, quae illa nota de romana sede proferet.

Tempore monotheletismi duo torrentes ecclesiologiae byzantinae ad invicem pugnantes apertissime se manifestarunt. Proh dolor, in concilio VI. oecumenico ille recens, byzantinus, antiromanus super traditionalem, catholicum, romanum plenam victoriam abstulit. Ita pro semper ecclesiologiam byzantinam in spiritu antiromano direxit.

VI. Teodorus Studita quid de apostolorum relatione ad invicem crediderit?

Sanctus Theodorus Studita principalis theologus iconophilus et praecipuus dux orthodoxorum contra haeresin iconoclasticam fuit. Insimul ille fuit ultimus magnus theologus byzantinus, qui omnino catholice de primatu Petri et Sedis romanae sentiebat. Ideo maximae utilitatis esset ad clare percipiendam mentem ecclesiologicam byzantinam immediate ante natum Photium, profundius investigare, quommodo hic magnus theologus relationem reciprocam apostolorum conceperit.

a) De dignitate singulorum apostolorum.

Theodorus docet apostolos inter se diversas partes orbis terrarum divisisse et ita »duces reapse apparuerunt et universalis regis Christi principes sunt constituti« (**99**, 793). Potestatem in Ecclesia Petrus separatim ex Math. 16, 19, quam postea omnes apostoli secundum Joannem 20, 22 acceperunt (**99**, 1037; Au. 442—3).

Saepissime Petrum et Paulum insimul ponit, similia, quandoque identica, pro utroque habet »Cum autem de Deo sermo sit... neque si Petrus et Paulus... foret demutaret quidpiam vel minimum audesset« (**99**, 1332). Similes textus habentur **99**, 345; 1225; 1253.

Non semel a Teodoro Petrus et Paulus titulo aequalis honoris honorantur. Uterque »Magnus dicitur. Cura praefecturae non impedit perfectionem religiosam, ut casus Petri docet, quia Joan. 21, 18 dicta sunt ad Magnum Petrum' (**90**, 1431). Sorores cujusdam monasterii, ob mortem praepositae tristes, verbis 1. Thes, 5, 16 quae »clamat Magnus apostolus« consolatur. (**99**, 1564). Similia in **99**, 1436; 1 07; 1037; 1660; 1536; 1488; 1501; 15 8; 1127; 1001 leguntur.

Sanctus Paulus non semel »sol mundi« vocatur (**99**, 1485; 1393; 1480). Ex hoc similibusque locis clare apparet s. Paulum speciali caractere docendi suis verbis praestare ipsumque Ecclesiam Dei illuminare.

S. Bartholomaeus a Theodoro »divinae lucis splendor sanctae Ecclesiae« (**99**, 801) »artificiosus rhetor verae sapientiae« (ibid.) »lumen spiritalis paradisi« (ibid.) »devinitus illustrata et ignea columna orthodoxiae« (ibid.) sol orbis terrae, qui concta illuminat« (ibid.) denominatur.

S. Joannes ob suam virginitatem custos B. Virginis esse meruit et »Dei Genitricis filius appelatus«, qua de causa et Petrus »Joannem sibi voluit praelatum« (**99**, 784—5). Ipse est »perquam excellenter apostolus« (**99, 772**); »sublimis Ecclesiarum columna, Dei Ecclesiae firmissimum fundamentum« (ibid.) »serra adversus omnes haereses, perpetuo motu agitata« (ibid.) »magnus Evangelii sol speciose discurrens« (**99**, 773). Joannes ut piscator hominum supra »firmam fidei petram« sedet (**99**, 776) »per Joannem portae inferorum divinae vocis plenitudine destructae sunt, exortusque est orthodoxiae sol« (**99**, 785); »magnus Evangelii sol«, »rame apostolice, Petro compar« *(τῶν ἀποστόλων ακρέμων, ἰσόπετρος)* (**99**, 788).

b) De primatu sancti Petri.

Innumeris in locis s. Petrus a Theodoro *κορυφαῖος* vocatur (**99**, 168, 496, 1044, 1065, 1721, 1304 etc) Etsi haec vox nec apud Theodorum nec alium auctorem semper auctoritatem

includit, tamen Theodorus hac voce non semel veram auctoritatem Petri exprimit. Quae vox apud Photium significationem magis historicam quam juridicam habere videtur (*πρὸς τοὺς λέγοντας* etc. ed Rhallis-Potlis, p. 409—14). S. Basilius vocat s. Athanasium *κορυφὴ τῶν ὅλων* (ep. 69, 1): etsi constat ipsum nullam potestatem ecclesiae alexandrinae in alias, docuisse. Econtra vero ecclesiam antiochenam omnibus aliis antecellere, affirmavit. S. Theodorus hanc vocem triplici sensu adhibet i. e. symbolico, indeterminato, et juridico, sed tamen, quando Petro adscribitur, ordinarie sensum juridicum habet. Non semel verbis s. Petri, cui titulus *κορυφαῖος* doctrina orthodoxa contra haereticos demonstratur. »Quoniam alicubi sane coryphaeus apostolorum Petrus ait: Propter imaginem Domini nostri Jesu Christi« (**99,** 1304 cf. 1044, 1605, 496, 1721, 468). Non semel Petrus *κορυφαῖος* eodem tempore ac *πρώταρχος* vocatur (**99,** 1444, 1460) Petrus *προτόθρονος* dicitur (**99,** 784).

Petrus *ποιμήν* a Theodoro creditur. Habet virgam pastolarem »Nihil enim tam acceptum Deo, quam subditos pascere ac regere. Sic enim magnum Petrum compellat »Si diligis me, pasce oves meas« (**99,** 1432 cf. 1460, 1556, 1593). Haec potestas pascendi veram jurisdictionem in subditos includit. Theodorus potestatem virgae pastolaris superiorum in monasteriis cum potestate pascendi Petri comparat. Scribit ad quendam superiorem monasterii: »Ac beatus es, apostolicum opus peragens. Dominus siquidem, praecipuam amoris erga ipsum demonstrationem esse, Petro coryphaeo apostolorum ostendit, virgam pastolarem: Si diligis me, inquit, plus his, Petre, pasce oves meas« (**99,** 1460). Haec potestas »virgae pastoralis« superiorum in monachos extenditur usque ad ejectionem ex monasterio (**99,** 956 ss.), analogice etiam eadem potestas Petri vera jurisdictione pollet (**99,** 946).

Utrum haec potestas etiam ad apostolos extenditur? Christus matrem suam Joanni, non Andraeae primo vocato nec Petro *προτόθρονος* eique, qui »confessionis praemio, munus alios pascendi accepit« tradidit (**99,** 784). »Ob virginitatis tamen nitorem in unum prae collegis aliis dilucidior ferebatur (Joannes) ... Quod si Petrus ea ratione, quod plus amet, praefertur (*προίσταται*) . . .« (**99,** 785) »et quidem beatum Petrum, post negationem, reliquorum apostolorum principem (*πρώταρχον*) renuntiat« (**99,** 1444).

c) Matth. 16, 18 apud Theodorum.

De hoc sermo fuit. Hic quidam textus, ubi ad primatum demonstrandum Matth. 16, 18 ommittitur, et Matth. 16, 19 affertur citantur. »Cui tu dedisti, Christe, claves aetheris, ego hanc eidem condidi in terris domum« (**99**, 1801) »Quandoquidem Petro Magno Christus Deus post claves regni coelorum, pastoralis etiam principatus contulit dignitatem ...« (**99**, 1018). »Quid autem canones dico, ac discrimen aliquod statuo? Perinde est de Evangelio Christi ac de illis dicere. Ipse enim claves regni coelorum magno Petro tradidit his verbis: »Quemcumque solveris et quemcumque ligaveris, hoc erit et illud« (**99, 1307**). *Μανθάνω δὲ ὅτι Ρώμη καὶ τὰς κλεῖς τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων πέτρου διὰ τιμῆς ἄγουσι. καίτοι γε ὁ κύριος οὐ κλεῖς αὐτῷ δίδωσι αἰσθητάς, ἀλλὰ τὰς διὰ λόγον εἰς δεσμεῖν καὶ λύειν* (Auvray, 55, 42—4). »Quot capessit mysteria Petrus totidem decurrit Bartholomaeus; qui et aeque theologiae montem conscendit, aeque Ecclesiae fundamenta jacit *(ἐπὶ ἴσης θεμελιοῖ τὴν 'Εκκλησίαν)* (**99,** 794).«

VII. Traditio ecclesiarum orientalium de petra Ecclesiae.

H a a s e in opere, »Apostel und Evangelisten in den orientalischen Überlieferungen«, (Münster i. W, 1922.) quid diversae ecclesiae orientales de singulis apostolis, doceant, investigavit. Conclusiones et documenta a Haase allata pro nostra thesi maximi ponderis sunt. Ex his elucet, ecclesias orientales usque ad nostra tempora doctrinam traditionalem de Petro ut petra Ecclesiae conservasse.

Perspiciamus traditiones harum ecclesiaram. Documenta, nisi aluid notetur, ex libro citato Haase, excerpta sunt.

1. Testimonia liturgiarum orientalium.

a) L i t u r g i a s y r i a c a.

In officio loco festi ss. Petri et Pauli legitur: »Jesus in suo evangelio dixit Petro: Tu es petra, super quam ecclesia mea aedificabitur . . . Beatus es Simon . . . s u p e r q u e m fundatum est aedificium Ecclesiae sanctae. Tu enim es firmitatis p e t r a, teque ut fundamentum Dominus tuus constituit E c c l e s i i s s u i s . . .« (225) Matth. 16, 18 diversis modis

exprimitur »Iste est sanctus Simon, super quem constructam et firmiter fundatam ecclesiam, omnes reges et tyranni non possunt debellare« »Super Simonem Petrum Dominus noster Ecclesiam suam aedificavit« »Ecclesiam sanctam super te, Simon, aedificato, ita ut inferi serae haud possint eam expugnare« Ecclesia dicit: »Super illam Petram familiae Petri principis discipulorum aedificata sum et non timeo. Propterea serae et vectes Inferi in aeternum adversum me non praevalebunt« »Dixit Simoni Dominus ejus: Tu es petra firmitatis, et super te superponam Ecclesiam sanctam . . . Filius Dei in Ecclesiae suae fundamento te collocavit, ut feras pondus totius domus, sicut ipse fert totius mundi et per firmitatem confessionis tuae disputationes et jurgia philosophorum evanescant« (225—6). In matutino officii Petri et Pauli 29. VI. legitur: »Glücklich bist du, Simon, Grundstein der hl. Kirche . . .« »Aber die Gnade, in der Gestalt des Apostolats, rief Simon und sagte im: Furchte dich nicht, Kepha; du bist immer Kepha und auf dir wird gebaut werden die Kirche Christi« (228). »Hic est Sanctus Simon, super quem fixum fuit fundamentum Ecclesiae, quam non vincent Reges neque Tyranni« In officio dominicali Melchitarum habentur ista: »Beatus es Simon Bar-Jona, cui os vivens affirmavit dicens: Beatus es, quia super te aedificabo, et stabiliam firmiter Ecclesiam sanctam. Hic est Petrus in veritate, cui impositum fuit ab ore illo sanctissimo nomen, quum dixit illi: Tu vocaberis Petra, et promisit super ipsum aedificaturum se Ecclesiam sanctam« (229). In formula ordinationis Maronitarum syrorum dicitur: »Beatus es Simon . . . super te aedificabo ego Ecclesiam, et vectes, serraeque inferorum non praevalebunt« (231). »In der Liturgie ist fast stets die Person Petri, nicht sein Bekenntnis, als Grundstein der Kirche gedacht. Nur an einzelnen Stellen gilt der Glaube als das Fundament gedacht »Super petram fidei posita sum et non timeo« Ferner: »Beata es, Ecclesia fidelis, consors Sponsi coelestis, quia super petram fidei posita sunt et firmata moenia tua« (280).

b) Liturgia nestoriana.

In quodam breviario nestoriano legitur: »Bienheureux es tu, o Rome celebre, cité des rois, servante de l' epoux, car

voici que reposent en toi les deux predicateurs veritables, Pierre, le chef des apotres, sur la fermeté (ou verité) duquelle notre Souveur a bati son église fidele . . .« (222). Petrus vocatur »l'econome et possesseur des chefs du royaume, car l'Eglise sainte est batie sur toi, parceque tu as la pierre (Kepha) de la fermeté (verité). Ton maitre t'a placé comme un fondement au melieu de son Eglise, afin que les compagnons edifient, suivant le symbole de la foi veritable« (223). In 2. nocturno officii ss. Petri et Pauli dicitur: »Super petram apostolorum fundavit Dominus Ecclesiam suam et Sacerdotes in ea ministrarunt sacerdotio Petri« (230). »Tres architecti, qui aedificarunt super fundamentum Simonis Petri, oeconomi quibus commissus est thesaurus spiritualis« »Super fundamentam veritatis Simonis Petri aedificaverunt veri (doctores)« (230 m. 5) Sicut in orthodoxa ita in nestoriana liturgia quandoque fides petra vocatur »Super petram fidei aedificasti, Salvator noster, Ecclesiam tuam, ita ut procellae nequeant eam commovere« (230).

c) Liturgia armena.

In rituali armeno habetur: »Dominus Deus Noster, qui nomen S. Principalis Apostoli Petri vocasti Petram et super eum aedificasti universam Ecclesiam.« In hymnario Petrus »fundamentum Ecclesiae« »Petra inexpugnabilis a portis inferi« vocatur (231) in menologio vero »Petra fidei et Caput Ecclesiae« fidei petra . . . Ecclesiae fundamento positus« dicitur (232). In libro liturgico Palaran inter Petrum et Paulum comparatio fit »Petre et Paule christianorum gloria . . . Quorum unus tu Petra angularis Ecclesiae positus es, alter super te aedificabat homines . . . Petra inexpugnabilis a portis inferi . . . Caput Ecclesiae, et Petra, Fundamentum immobile«. In officio festi Petri et Pauli canitur: »L'Eglise de Dieu affermie sur la pierre de la fois et ornée à la gloire du Verbe incarné. L'un, par la revelation du Pere venue d'en haut a confessé l'essence du Fils unique ineffable et autant ainsi mérité la grace de la Beatitude, il est devenu la pierre que ne vaincront pas les portes de l'Enfers« (233) »chefs de l'eglise, pierre fondamentale inebranlable« (234).

In recensione armena liturgiae jacobiticae »professio Petri« petra Ecclesiae vocatur »Concede per haec firmitatem sanc-

tae ecclesiae illi, cujus fundamentum positum est super saxum fidei, quod est professio Petri« (244).

2. Testimonia theologorum.

a) Testimonia theologorum syrorum orthodoxorum.

In quadam synodo an. 423 habita in Syria orientali haec ab 36 episcopis declarata sunt: »Vor allem aber ist es Recht, dass in der hl. Kirche alles vollkommen erfüllt werde, dass wie einer ist der Vater der Wahrheit, einer der Sohn, der Erlöser Christus und einer sein lebendiger Geist der Paraklet, so einer ist sein getreuer Schatzmeister Simon Bar Jona, der den Namen Kepha bekam und dem er versprach: aus diesen Felsen werde ich meine Kirche bauen . . . Nicht sagte Christus zu allen Jungern: »auf euch werde ich bauen« (160). Sanctus Ephrem scribit: »Simon, discipule mi, ego te constitui fundamentum Ecclesiae sanctae, Petrum vocavi te antea quia tu sustinebis totum meum audificium; tu es inspector eorum qui aedificant mihi Ecclesiam in terris; si quid reprobum aedificare velint, tu fundamentum reprimas eos« (171). Ephrem sacerdotes per potestatem a Petro receptam suum munus exercere, docet. »Apprehendit Simon captos pisces eosque protulit coram Domino. Sacerdos noster per potestatem a Petro acceptam assumpsit virgines et innoxios eosque in festo obtulit Domino festi« (173).

»Tu es petra (Petrus), illa petra, quam erexit (Christus) ut satanas in eam offenderet. E contra satanas hanc petram Domino opponere voluit, ut in eam offenderet, quum Petrus ad Dominum diceret: ‚Absit, Domine'. Nos non diceremus satanam ita cogitasse, nisi is, qui sciebat, id manifestum fecisset: »Vade retro satana, quia scandalum es mihi at Dominus hanc petram sumpsit et retro a se proiecit, ut sectatores sanatae in eam offenderent, quia retrorsum abierunt et in terram prostrati sunt« (Ibid. p. 170). »Vocavit Jesus Simonem et Joannem, duos suos amicos, sanctum scilicet apostolorum caput, petram Ecclesiae fundamentum, et discipulum virginitate purissimum, super quem disposuit et extulit ecclesiae muros . . . ; utrique enim, Fundamento scilicet et Ornamento, congruebat, ut sacris Christi mysteriis, initiarentur« (Ibid, 173—4). »Quommodo

Ephrem clare inter munus Petri et Joannis distinguat! (Cf. Ibidem p. 168—177). Chorepiscopus syrus Balai (460) de Petro loquitur: »Selig bist du, Ausserwählter, Haupt der Schar, Simon! Denn dein Herr und Gott hat dir Heil gegeben, und Fels und Fundament bist du von ihm bennant worden« (178). Isacus antiochenus docet: »Ecclesia aedificata est super Simonem, quemadmodum tabernaculum super Moysen« (179).

b) Testimonia theologorum nestorianorum.

Narsai († 507) scribit: »Princeps discipulorum venatus est Urbem principatus, et introduxit illam et detinuit intra propugnacula fidei . . . Posuit confessionem suam in similitudinem Petrae in principio domus, et construxit et coniuxit populos scissos, fulcris charitatis« (179 n. 5). Alio loco: »Simon habe wie ein Fels in den Grundstein des Gebäudes sein Bekenntnis gelegt« (180). In chronica arbelanensi episcopi Noh oratio legitur, in qua ipse orat: »Du, durch dessen Heldentatengewalt die Apostel deinen Namen an jedem Orte kundgetan und deine Kirche gepflanzt und gegründet haben auf dem unüberwindlichen Felsen des Simon Kephas« (139).

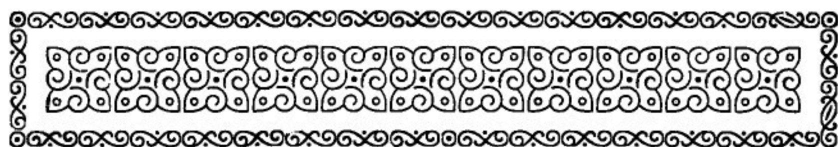
Episcopus Elias ab Anbar (s. X.) de Christo et Petro ut petris Ecclesiae loquitur: »Est eruditis investigatio et scientibus veritatem quaesitus: cur Servator appelavit Simeonem filium Jonae Petram? Ipse Christus Servator magnus est Petra vera, cur igitur alium appelavit Petram et aedificii caput. Pro communione (vel identitate) appellationis et nominis, dedit Simoni nomen Petrae . . . Christus Petra vera futurus erat, ut se reciperet in coelum, et posuit vicarium suum in terra et nominavit Petram aedificii . . . Apellavit eum de nomine suo proprio Petram; nemo enim adhuc Petra vocatus fuit, ut futurus esset Ecclesiae fundamentum . . . Jam vero Dominus Simeonem oeconomice et mysteriose Petram vocavit; scilicet a) ut incolume esset et stabile quod supra Petram aedificatur; b) ut super illam imponatur ac secure elevetur constructio usque ad altitudinem tecti c) dixit Petram quasi diceret basis, fundamentum . . . d) appelavit Petram, ut tali modo aedificium supportaret, quo structura recta eveheretur usque ad perfectionem, et ipsum aedificium immobile staret in pluviis ac tempestatibus, incocussumque et firmissimum, contra ventos et torrentes« (182—3). Presbyter nestorianus Abu 'l — Tarag ibn at — Tajjib († 1043) Matth. 16, 18 ita explicat: »Tu es

Petra significat fundamentum Fidei et Confessionis, et haec est remuneratio pro illa confessione« (185).

c) Testimonia theologorum monophysitarum.

Jacobus Sarugunensis (452—521) de Petro dicit: »Templi sancti cuius fundationem suscepi esse fundamentum, ita ut super te totam Ecclesiae structuram possim disponere« (Apud Marini, op. c. p. 210) »In luminum turri duodecim posuit Christus lapides sed unum **tantum** elegit ut super illud tota domus excitaretur« (Ibid. 210). »Tu es petra et super te Gloriosam aedificabo, et portae inferi cujuscumque generis sint contra eam non praevalebunt« (Ibid. 210). Petrus »mit einem herrlichen Namen Petrus d. h. Grundstein des königlichen Hauses benannt worden war (Haase, 187). »Il est toujours le chef, meme dans sa conversion, et l'Eglise est batie sur lui dans toute son etendue« (187). »Du bist Kephas und zur Grundlage des erhabenen Hauses mache ich dich; auf dir will ich die Gemeinde der Auserwählten begründen« (189) »Da er den Bau des Hauses begann, wählte er den Kephas aus, legte ihn als Fundament und gab ihm als Hochzeitsgabe das Charisma, den Tod und den Satan zu besiegen« (190). In historia ecclesiastica Zachariae Rhetoris (s. VI) legitur: »Da wir von den heiligen Lehrern gelernt haben, nicht auf den Felsen unseres Führers Petrus, Stein, den wahren Glauben zu treten . . . du wirst Stein gennant werden, und auf diesen Stein will ich meine Kirche bauen, und die Riegel der Unterwelt sollen sie nicht überwältigen« (140). Biographus principis monophysitarum Petri Iberensis, occasione mutationis nominis hujus a Nebarmysos in Petrum, scribit: »Als er das Gewand der Mönche anlegte, wurde ihm statt dessen (des Namens Nebarmysos) der Name Petrus aufgelegt nach dem Namen des ersten der Apostel, indem jene Väter, welche ihm das hl. Gewand gaben, wie ich meinerseits denke, dazu wohl durch göttliche Eingebung angeregt worden, weil er mit ihm wetteifern sollte im Wandel, in den Sitten und in der Freudigkeit des Glaubens, die ihm von Gott selbst verliehen worden ist, um deren Willen der Herr ihn auch Petrus d. h. Fels genannt und auf diesen Felsen seine rechtglaubige Kirche gegründet hat, indem er also zu ihm sprach: Du bist ein Fels, und auf diesen Felsen will ich meine Kirche bauen . . .« (141).

(Nastavit će se.)

Hrvatsko bogoslužje i Grgur Ninski ili Škizma u Hrvatskoj [1059.-1075.].

K. Šegvić.

Za što ova monografija?

Povijest hrvatskoga naroda se odlikuje jednom osebujnošću, koju uzalud tražimo kod drugih kršćanskih naroda; a to je dugotrajna i uspješna borba za očuvanje vlastitoga jezika u bogoslužju.

Bogoslužje, ili liturgija, sačinjava bitnu karakteristiku kršćanstva. Svi stariji narodi, prihvaćajući vjeru u Krista i stupajući u veliki organizam kršćanstva, izricali su svoje osjećaje prema Bogu, njemu su se molili, njemu zahvaljivali u vlastitom narodnom jeziku. U tom jeziku su se vršile sve javne bogoštovne funkcije. Jevreji, Kopti, Armenci, Kaldejci, Arapi, Grci, Latini, Goti i t. d. vršili su vjerske obrede, odmah u prvom početku svoga pokrštenja, u svojem jeziku. I nikomu onda nije palo na pamet, da im rekne: ne smijete obavljati funkcije u svojem jeziku, nego treba da se služite jevrejskim, ili grčkim, ili latinskim. U kršćanstvu je Misa, ili Euharistija, sinteza cijeloga bogoštovlja, ona se je vršila od vajkada po raznim obredima i na raznim jezicima. I svi istočni kršćanski narodi su do danas sačuvali svoje obrede na svojem vlastitom jeziku. Nijedna crkva, nijedna crkveno-vjerska vlast im nije to pravo nikada osporila.

Tek u VIII. i u IX. vijeku opažamo, kako kršćanski misijonari šire među narode, kojima bivaju poslani, liturgički jezik one crkve, koja ih je slala na apoštolsko djelovanje. U to doba vidimo već ustaljena dva područja: istočno i zapadno; dva carstva, dvije crkve i dva jezika, koja se nameću narodima, među kojima djeluju. Dva središta: Rim i Bizant, se natječu za prevlast. Svaki imade svoje tradicije, svoje obrede i svoj

jezik, koji šire. Snaga te propagande je stajala u razmjeru snage političkog centruma, odakle je dolazila.

Narodima kršćenim na zapadu Europe poslije VIII. vijeka nametnula se je rimska misa, rimski obred i latinski jezik.[1] Narodima, kršćenim poslije toga vijeka, na istoku Europe, nametnula se je grčko-istočna liturgija, ali jezik se nije mogao nikako nametnuti. Radi kulturno političkih razloga slavenski narodi Rusije prihvatiše grčku liturgiju, ali na slavenskom jeziku, a ne na grčkom, premda su prvi misijonari bili Grci.

U zapadnoj Europi, osim latinskog jezika i rimskog obreda, postojali su od starine i posebni obredi i nacionalni jezici, kao u Španjolskoj, u Galiji, u Angliji i u Hrvatskoj.

U unitarističkom reformatorskom programu opatija Clougnya i Montecassina stajalo je i uniformiranje obreda pojedinih kršćanskih crkava, ali nije stajalo poništenje nacionalnih jezika. Misao, da se imade sve polatiniti i porimljaniti, nikla je tek u sredini XI. vijeka, kad je slom između Rima i Bizanta bio gotova činjenica, pa se je trebalo ograditi proti prodiranju pogubnih nauka s istoka, proti pokušajima drobljenja i rastavljanja od strane regionalnih crkava.

Grgur VII. (1075.—1085.) dokonča veoma energično djelo liturgične unifikacije na zapadu jednim kompromisom. Nije mogao nikako da posve uništi regionalne jezike i obrede, pa se je zadovoljio sa utrakvizmom prepuštajući vremenu, da ono provede djelo romaniziranja i polatinjenja svih crkava na zapadu Europe.

Dok je gotski jezik u Španjolskoj ustupio mjesto latinskomu, dok su potomci zapadnih Gota napustili svoje nacionalne obrede, dok je nestalo i liturgičnog Galikanstva i Anglikanstva, od svih zapadnih naroda sami Hrvati su borbom sačuvali do kraja svoj jezik u liturgiji. Imade mnogo naroda na istoku, koji se služe svojim jezikom u kršćanskoj liturgiji, a u starini ih je bilo i više, ali nijedan ga nije sačuvao do danas proti odlukama i naporima najmoćnije organizacije svijeta. proti katoličkoj Crkvi ostavši ipak u njezinom krilu. Za to je

[1] Pokušaj svete solunske braće Ćirila i Metoda u IX. vijeku da istisnu latinski a uvedu među moravske Slovjene slovjenski jezik, kako je poznato, nije uspio, pa svi njihovi teški napori odmah poslije njihove smrti propadoše.

nužno pozabaviti se ovim pitanjem, raščistiti ga od kojekakovih krivih pojmova i zabluda, kojima je bilo zapleteno u prošlosti i ostalo do danas. Hrvatsko bogoslužje u katoličkoj Crkvi sačinjava najzanimiviji i najsjajniji odsjek hrvatske kulturne povijesti.

Za ovu radnju proučio sam izvore kojima raspolažemo u vezi sa cjelokupnim životom kršćanskih naroda na istoku i na zapadu, a napose u vezi sa kulturnim stanjem hrvatskoga naroda u XI. vijeku.

Posebno sam uzeo u pretres ulogu Grgura, ninskoga biskupa, jer se je oko njegove ličnosti, koncem XIX. i početkom XX. vijeka, splela jedna legenda, koja ga stavlja u posve krivo svjetlo. Po toj legendi je on bio hrvatski biskup, savremenik i kancelar kralja Tomislava, branič samostalnosti hrvatske crkve i pobornik hrvatskoga bogoslužja proti latinskom i latinizatorskom Splitu.[2] Da je ovo jedna legenda, veoma kasno nastala, bez ikakove povjesne podloge, to će se vidjeti iz ove monografije.

U atmosferi oštrih nacionalnih borba, u drugoj polovici XIX. vijeka nastala je epopeja o Grguru Ninskomu, koja ga je učinila sintezom kasnijih istaknutih hrvatskih biskupa: Pavla Horvata, Marka Antuna de Dominisa i Josipa Jurja Strossmajera. Epopeja je od njega učinila hrvatskim Janom Husom, starijim od češkoga za punih pet vijekova.

Oslobođeni od one atmosfere, u kojoj je nastala epopeja o Grguru Ninskomu, ispitat ćemo objektivno sve dokumente i vidjeti, da li je ova epopeja osnovana na povijesti.

U vezi s time treba posegnuti i malo dalje, te se pozabaviti sa postankom hrvatske liturgije i vidjeti, da li su solunska braća Ćiril i Metod u istinu njezini osnivači, kako to tvrdi epopeja iz prošloga vijeka.

---

[2] Cfr. U »Zborniku kralja Tomislava«, izdala Jugoslavenska Akademija, Zagreb 1925. radnje Klaića, Račkoga, Grubera, Kukuljevića, Manojlovića i Maretića i t. d. — Šišić: Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Zagreb 1925., str. 401.—430. »Zbornik Matice Hrvatske« god. 1925., rasprava Vj. Klaića. »Nastavni Vjesnik«, milenijski svezak, raspravu prof. Srkulja. »Vijenac« god. V. raspravu prof. Petra Karlića. Perojević M.: »Kralj Tomislav i njegovo doba«, Sarajevo god. 1925.

I.

Izvori za povijest hrvatskog bogoslužja i Grgura Ninskog.

Jedanaesti vijek je ostavio dubokih tragova, ne samo u listinama kraljeva, u darovnicama odličnika,[1] u natpisima sačuvanim u cjelosti ili u fragmentima,[2] nego i u brojnim građevnim spomenicima, koji su nam se sačuvali, makar u ostacima, do danas. Tu dolaze u obzir, u prvom redu, crkve i manastiri benediktovaca, koji su bili u Hrvatskoj i u Dalmaciji ognjišta kulture isto onako kako su bili u Franceskoj, u Italiji, u Alemanji i po cijelom katoličkom zapadu. Rab nam je sačuvao ostatke sv. Petra u Dragi, Sv. Andrije i Katedralke sv. Krištofora. Zadar ostatke najstarije katedralke, sv. Stošije, manastire i crkve sv. Krševana i sv. Marije, ostatke sv. Nedjelje i sv. Lovre. Nin nam pokazuje na preostatke sv. Nikole i sv. Marije. Knin na ostatke katedralke hrvatskog biskupa i na Crkvu »na stupovima« u Biskupiji. Solin pokazuje crkvu ili krunidbenu katedralku sv. Petra. Trogir na sv. Barbaru i na sv. Duju. Poljica na sv. Petra u selu i na sv. Petra u Prikomu. Split na sv. Trojicu, na sv. Nikolu i na sv. Mariju u Poljudu. Kaštela na crkvu sv. Petra sa natpisom Ljubimira Tepčije. Koljane kod Vrlike na ruševine trobrodne bazilike, tako isto i Žažvić kod Bribira. Gradac kod Drniša na crkvu sv. Petra u Gracu[3] i t. d., i t. d. A što će još iznijeti na vidjelo arheološki rad, vidjet će se kad se proširi tekar započeto djelovanje i privatna inicijativa pređe na državu.

Nu dok su svi ti spomenici divan prilog za kulturnu povijest Hrvata u XI. vijeku, iz njih ne možemo ništa crpsti za povijest hrvatskog bogoslužja.

Postoji tek jedna isprava sačuvana u Britisch Museumu, u kojoj je sadržan tekst nekih zaključaka splitskog sabora iz

---

[1] Rački: »Documenta historiae croaticae periodum antiquam illustrantia«, Zagreb 1877. — Šišić: »Priručnik izvora hrvatske historije«, Zagreb 1914.

[2] Bulić: Kninski spomenici, Zagreb 1888. — Šišić: op. cit. str. 115.—138.

[3] Eitelberger: Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Trau, Spalàto und Ragusa. Wien 1861. — Jackson: Dalmatia the Quarnero and Istria, Oxford, 1887. — »Starohrvatska Prosvjeta«, izdaje hrvatsko starinarsko društvo u Kninu, I.—VIII.

god. 1059.—1060. i to samo u pismu Pape Aleksandra II. upravljenu »kralju i biskupima Dalmacije«. Zaključaka u cjelosti nemamo nigdje sačuvanih.[4]

Iz pisma istoga Pape Aleksandra II. pisana Petru, nadbiskupu Barskomu, god. 1067. dade se zaključiti, da su postojali u području one metropolije manastiri i latinski i grčki ili slavenski (tam latinorum quam graecorum sive sclavorum).[5] Iz toga se izvodi samo to, da je bilo manastirskih crkava različitih obreda i jezika.

Toma Splićanin (1200.—1268.).

Jedini domaći izvor za povijest hrvatske crkve i hrvatskog jezika u katoličkoj crkvi jest djelo Tome Splićanina: »Povijest solinskih biskupa i splitskih«.[6]

Od Glave XIII. do XVI. Toma je sakupio imena splitskih nadbiskupa, za koje je znao, i o kojima je ostala sačuvana uspomena.[7] Vrijeme njihova biskupovanja je označio imenima

---

[4] »Alexander regi et episcopis Dalmatiarum«, Aleksandar kralju i biskupima Dalmacija! Šišić: Priručnik, str. 236.

[5] Rački: Documenta, str. 201.

[6] Thoma Archidiaconus: »Historia Salonitana« u »Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium periodum antiquam illustrantia«, Volumen XXVI. Scriptores Vol. III. Izdanje Jugoslavenske Akademije, priredio dr. Franjo Rački, Zagreb 1894.

[7] »Cathalogus Archiepiscoporum de quibus extat memoria«. Hist. Salon. str. 35. Šišić posve proizvoljno prevodi latinske riječi: extat memoria = ima historičkih zapisa. »Ljetopis Popa Dukljanina«, str. 9. Memoria znači: spomen, uspomena, sjećanje. Memoria može biti i sarkofag, i natpis, i dar, i slika, i kip, i usmena tradicija. Prema krivom prevodu krivi su i zaključci Šišićevi, da je Toma ona imena nadbiskupa i vladara i one godine« povadio iz nekog starog kataloga splitskih arkiepiskopa, koji se je jamačno čuvao u arhivu katedralne crkve«. Ovo je Šišićeva hipoteza. Da je Toma imao pri ruci takov jedan katalog, u njemu bi bila zabilježena imena i drugih splitskih arhiepiskopa redom, kako su slijedili jedan za drugim, pa bi ih Toma bio i prenio redom iz kataloga u svoje djelo, a ne bi se bio ograničio samo na ona imena, za koja je bilo uspomena, de quibus extat memoria. A red ne bi bio pobrkao. Toma priznaje, da ih je bilo mnogo, fuerunt multi, ali o njima nema nikakove uspomene, non extat memoria. On donosi imena samo onih, kojima se ne bješe zatrla uspomena, extat memoria. On izričito kaže na str. 36, da bilježi samo one starije nadbiskupe poslije razorenja Solina, za koje je našao uspomena: Post Salone interitum hos invenimus antiquiores fuisse antistites.

savremenih franačkih ili bizantinskih careva i hrvatskih vladara, a i godinama po Kristu. On nabraja biskupe splitske i hrvatske vladare od razorenja Salone do smrti Zvonimirove. Pošto mu je glavna zadaća prikazati djelovanje biskupa splitskih,[8] o njima iznosi sve što znade, a što je važno da se znade i preda potomstvu: ako je sagradio crkvu, ako je držao sabor, ako je splitskoj metropoliji stekao kakav posjed, ako je ostavio kakovu lijepu uspomenu ili darovnicu, i ako je inače promicao kršćansko bogoštovlje.

Ovom popisu jedva je najnovija kritika, na osnovi arheoloških istraživanja, mogla nadodati još dva imena, ali niti jedno nije mogla brisati. Za one, koje Toma ne spominje, a kritika pronašla, jedva se može reći, da su postojali.

Posve je prirodno, da se je Toma Splićanin pozabavio i jednim velikim događajem vjersko-crkvene prirode: raskolom, koji je nastao u području metropolitanske splitske crkve sredinom XI. vijeka u vrijeme nadbiskupa Ivana III. i Laurencija Dalmatinca, za vladanja u Dalmaciji i Hrvatskoj kraljeva Petra Krešimira IV. (1058.—1073.), Slavca ili Slavića (1073.—1075.), te Dimitra Zvonimira (1076.—1089.). Toma je u svojem djelu posebno spomenuo i oštro osudio svaku pojavu nepokornosti prema rimskoj Stolici i nepslušnosti katoličkoj hijerarhiji i disciplini od vremena nadbiskupa Natala i Maksima »škizmatika«, proti kojima je ustao autoritet Grgura Velikoga (590.—604.), pa sve do Dobralja u XI. vijeku.

U Glavi XVI. Toma dosta opširno opisuje škizmu u Hrvatskoj i Dalmaciji; za što je nastala, i s kojim posljedicama, te, na koncu, kako je svršila. Osim onoga, što nalazimo u Tominu djelu, nemamo nigdje niti jedan direktni izvor, koji bi pobijao ili dopunio ono što Toma piše. Škizma je nastala — veli Toma — radi ukinuća hrvatskoga bogoslužja u crkvi. To ukinuće je djelo splitskog sabora držana za nadbiskupa Ivana III. i kralja Krešimira (1059.—1060.).

Tomin prikaz biva potvrđen već spomenutim pismom Pape Aleksandra II. adresiranim na kralja i na biskupe Dalmacijâ, koje se je sačuvalo do danas u vjerodostojnom prepisu.

---

[8] »Incipit istoria salonitanorum pontificum atque spalatensium«. Najstariji prepis (trogirski kodeks) imade eksplikativni dodatak: »istoria seu Cronica«. Hist. salon. str. 3.

Nu nikada niko nije ni malo posumnjao u vjerodostojnost Tomina prikazivanja crkvenih događaja na području splitske metropolije u opće, a niti onih posebnih vijesti o borbi Hrvata za očuvanje slovjenske liturgije u katoličkoj crkvi. Hrvati sa svoga nacionalnog stajališta i radi nacionalnog ponosa mogu prigovoriti tonu, kojim je Toma karikirao ovaj prikaz, ali samom događaju nije nitko nikada prigovorio, kao da bi bio izmišljen.

Bilo bi čudo, kad u Tominu djelu ne bismo našli spomena o ovako velikim događajima, kao što su crkveni sabori, sporovi sa Rimskom stolicom, borbe oko liturgičnog jezika i škizme na području crkve, kojoj je pisao povijest.

Da se opravda njegova šutnja u takovim pitanjima, treba pretpostaviti, da on nije znao, ili da nije htio stanoviti događaj spomenuti.

Sve što je bilo moguće znati u XIII. vijeku o crkvenoj prošlosti i hijerarhiji u Splitu, to je Toma morao znati. On je bio u položaju, da sve doznade.

On se je zanimao za prošlost solinske i splitske crkve, te je sakupljao stare izvore i dokumente. Povijest je napisao na izvorima, kako sam veli. On je upotrebio »dijelom spise, dijelom tradiciju a dijelom i svoje osobne konjekture umetnuo«.[9] Kao gradskom kancelaru, a kasnije kao arhidjakonu i upravitelju nadbiskupije, bili su poznati svi arhivi u gradu: i općinski i metropolitski i samostanski. Prema tomu je on morao poznavati sve crkvene sinode, jer su se zapisnici čuvali u arhivu metropolitanske crkve. Imao je u rukama papinske bulle, pisma nadbiskupa, dopisivanje gradova s drugim gradovima, kronike samostanaca, bilješke i opaske pojedinih svećenika i redovnika. Isprave, koje su nam se sačuvale do danas, morao je on poznavati, jer je bio u položaju da ih pozna i jer se je njima bavio. Dovoljno je napomenuti, da je Toma naredio da se sakupe u jednu zbirku ne samo odredbe, zaključke i ustanove gradskoga vijeća, nego je odredio da se sakupe sve isprave samostana sv. Stjepana »pod borovima«. Dokaz, koliku je on važnost pridavao tim spisima.[10]

---

[9] »Partim scripta, partim relata, partim opinionem sequentes«. H. S., str. 24.

[10] Šegvić: Toma Splićanin, Izdanje »Matice Hrvatske«, Zagreb 1827. str. 155.—156.

Ako je Tomi bilo poznato sve, što su sadržavali arhivi splitski, on ih je morao i upotrebiti u svojem djelu prema onom cilju i svrsi, radi koje se je uhvatio posla.

Ako nešto nije upotrebio, onda je znak, da nije spadalo u njegovo djelo. Nu da bi on hotimice nešto ispustio, da bi prešutio radi političko- nacionalnih motiva, nitko ne može dokazati. Trebalo je Tomu učiniti sitnim političkim spletkarom XIX. vijeka, da mu se uzmogne tako što imputirati. Ali njegova ličnost stoji visoko nad ovakovim sumnjičenjima. Za to šutnja Tomina o događajima, za koje je morao znati i morao ih zabilježiti baca odlučnu sumnju u opstojnost samih događaja.

Falsifikati.

Prema gori navedenom, za iscrpiv i točan prikaz borbe, koju su vodili Hrvati u XI. vijeku za očuvanje slovjenskog bogoslužja u katoličkoj crkvi, dovoljno je prevesti Glavu XVI. Tomina djela, komentirati pojedine stavke, protumačiti, u koliko su nejasne, rasvjetliti ih kasnijim događajima i vijestima, a osobito događajima, koji su se zbivali o istom predmetu po ostaloj Europi onoga vremena, i slika bi morala izići potpuna i točna.

Nu slika, koju imademo mi Hrvati, a po našim piscima i drugi, o borbi Hrvata za slovjensko bogoslužje u katoličkoj crkvi, ne odgovara točno Glavi XVI. Tomine povijesti. A to biva za to, što su nastali falsifikati Tomina djela.

Tomino djelo je prvi objelodanio Ivan Lucić kao prilog svojem velikom djelu: De regno Dalmatiae et Croatiae, god. 1668. u Amsterdamu.[1]

Do tada javnost je znala za Tominu povijest po raznim rukopisima, koji su se od starine kolportirali. U Lucićevo doba širilo se je mnogo rukopisa, za koje veli učeni Trogiranin, da nisu bili svi ispravni niti vjerodostojni: »Nec satis castigata nec admondum integrae fidei«. Među ove spominje i rukopis, kojim se bješe poslužio učeni povjesničar, cistercijski Abas Ferdinando Ughelli pri izradbi djela: Italia

[1] Joannis Lucii: De Regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex, Amstelodami apud Joannem Blaev, MDCLVIII. Prilozi str. 311.—370.; Joan. Lucii notae ad histor. Thomae archidiac. spalaten. str. 469.—473.

Sacra. Za taj primjerak naročito veli Lucić, da sadrži stvari, koje se ne nalaze u Tominu izvorniku. »Ja sam vidio onaj primjerak, sravnio ga sa svojim kodeksom, pa sam otkrio, da je napisan nedavno, da je u nj umetnuto saborskih akata, papinskih pisama i nadgrobni natpis kralja Zvonimira. Sve je ovo izmišljeno i podmetnuto Omnia ista ficta i supposititia sunt. Ovo mi je priznao i sam Ughelli, pa mi je obećao, da će svoje djelo ispraviti, jer da je bio zaveden.«[2]

Ove patvorine kolportiralo se je nekoliko primjeraka. Farlati ih spominje pet. Danas su poznata tri. Izvornikom, ili maticom, se smatra onaj, koji se je čuvao u knjižnici Barberini u Rimu sada u Vatikanu, u svesku pod br. 3218, gdje zauzimlje stranice 109.—157. Nosi naslov: »Incipit historia salonitanorum pontificum Thomae, archidiaconi spalatiensis.«[3] Kako se vidi, ni naslov ne odgovara točno naslovu izvornog Tomina djela. Sa g. 1185. prekida.

Drugi primjerak se čuva u knjižnici zavoda »De propaganda fide«. Ovaj primjerak je opširniji, jer mu je pridodan popis splitskih nadbiskupa do Andrije Cornelia sa pogrešno označenom godinom 1512.[4]

Treći postojeći rukopis se nalazi također danas u vatikanskoj knjižnici, Fond Urbinatski, napisan koncem XVIII. vijeka.

Danas se ne zna, kamo je svršio onaj primjerak, koji se je čuvao u knjižnici sv. Jeronima »degli Illirici« u Rimu, za koji se veli, da ga je prepisao fra Rafo Levaković, naslovni biskup (umro 1650.). Njime se je poslužio Danijel Farlati u izrađivanju djela: »Illyricum Sacrum«. Za sva tri postojeća primjerka Šišić tvrdi, da su potekli iz jednog nepoznatog starijega, nesumnjivo postanka splitskoga, koji ipak nije bio stariji od XVI. vijeka.

---

[2] Joannis Lucii: »Inscriptionis Dalmaticae«, Venetiis 1673. Typis Stephani Curtii, str. 79. Radi falsifikata, koji su se onda kolportirali, Lucić je položio u vatikansku knjižnicu i svoj rukopis i rukopise svih priloga tiskanih u svojem djelu, da kasnji učenjaci uzmognu kolacionirati i sami se osvjedočiti o autentičnosti njegovih izvora. Tako nam je sačuvan i hrvatski tekst Dukljanske Kronike po prijepisu Kaletićevu.

[3] Farlati: Illyricum sacrum I. str. 319. i sl.

[4] Šišić: »Priručnik«, str. 151. Primjerak u knjižnici De Propaganda Fide u fasciklu pod naslovom: Servia, Albania, Dalmatia, Illyricum, str. 616.—668.

Oni, koji su se podrobno bavili izvorima za hrvatsku historiju, morali su ispitati: kako je koji rukopis nastao. Povijest postanka pojedinih rukopisa veoma je odlučna za prosuđivanje njegove vjerodostojnosti.

Gdje god nađemo koji u cjelosti sadržani rukopis, nalazimo na kraju ime pisca, godinu prepisa i odakle je prepisao.[5] U ovim rukopisima naprotiv nema traga pisaru. Samo jednom pozornom poredbom pojedinih rukopisa XVI. i XVII. vijeka dalo bi se zaključiti: tko je prepisač, dotično ko je pisar.

Tko je dao kardinalu Francescu Barberini, meceni učenjaka povjesničara XVII vijeka ovaj rukopis?

Ovdje je dosta ako uglavimo, da nema traga ovim rukopisima prije XVI. vijeka, te da su »postanka splitskoga«.

*

Nu najvažnije je ipak ispitati sadržaj ovih rukopisa.

Samo specijalisti, koji se bave historijskim pitanjima, u stanju su, dati sud o njima. Šira javnost naše inteligencije nije u mogućnosti, da sama prosudi, jer djelo, o kojem se radi, nije nikada u cjelosti bilo tiskano.

U svesku od nekoliko stotina stranica umetnuto je djelo: »Historia salonitanorum pontificum Thome archidiaconi spalatensis«. Ali sadržaj se u velike razlikuje od izvornog Tomina djela. Ovo je jedna kompilacija po raznim izvorima, a ne samo po Tominoj povijesti. Od 49 glava Tomine povijesti je kompilator preuzeo samo 15. i to prvih, dok je od Glave XXIV. dalje sve ispustio. A od prvih Glava je ispustio I. drugi dio III. cijelu IV.

Fale još čitave Glave X. i XVI. Ali među tim Glavama je uneseno veoma mnogo umetaka i kraćih i opširnih, tako da baš radi ove opširnosti je Farlati prozvao ovu kompilaciju: »Historia salonitana maior«. Umetnuta je veoma opširna legenda o životu

---

[5] Lucius: De regno Dalm. et Croat., str. 438.: Ego Petrus Fanfoneus. U. I Doctor hunc libellum manu propria fideliter exemplavi ex quodam alio libello scripto manu q. D. Federici de Rosa, qui ibidem manu propria testatur se illum exemplasse fideliter ex quodam antiquissimo libello manu saepius supradicti D. Pauli de Paulo script. 1544. die lovis 13. Nov.« Ja Petar Fanfogna doktor obiju prava prepisao sam vjerno ovu knjižicu iz druge knjižice pisane rukom g. pok. C. Fridrika de Rosa, koji ondje vlastitom rukom tvrdi da ga prepisao vjerno iz drugog veoma starog primjerka napisana rukom višekrat spomenutog g. Pavla Pavlovića. Napisano 1544. u četvrtak 13. studenog. Ovako su se zaključivali prepisi.

sv. Domnija navodnog »učenika sv. Petra i prvog solinskog nadbiskupa«. Umetnut je niz solinskih nadbiskupa, koji se tu prvi put zovu nad biskupi, za koje Toma ne znade, i solinski sabor god. 530.., gdje se je naglasio prvi put primat solinske crkve nad cijelom Dalmacijom od Drača do Dunava i Istre. Tu su navedena i akta tog sabora sa opširnim potankostima, kakovih je teško naći u Hefelovu djelu: Conciliengeschichte ili u Regesta Conciliorum. Tako su umetnuti akti sabora držana za Ivana Ravenjanina »prvog splitskog nadbiskupa« i za Tomislava »prvog hrvatskog kralja«, koji akti imadu istu tendenciju kao i gornji: da utvrde primat splitske crkve nad svim ostalim u pokrajini, koji primat izvire iz apostoliciteta te crkve i iz veze s rimskom stolicom. Umetnuto je očevidno iz Marulićeva prevoda Dukljanske kronike ubijstvo Zvonimirovo i njegov navodni nadgrobni panegirik. Zatim su umetnuta još dva pisma: kralja Gejze nadbiskupu Gaudiju i pismo Urbana III. nadbiskupu Petru i akti sabora god. 1185., s kojima svršava kompilator svoje djelo.[6]

Lucić je ovu kompilaciju nazvao falsifikatom i to recentnim.[7] Riječ: supposititius znači, da je namjerno nešto podmetnuto. Nije po Lucićevu sudu podmetnuto ono, što je izvađeno iz Tomina djela, niti ono, što je kompilator crpio iz drugih, poznatih izvora, kao iz pisama Grgura Velikoga ili iz Dukljanske kronike. Nego je podmetnuto ono, što se ne zna, od kuda je kompilator crpio. A to su acta dalmatinskih crkvenih sabora i neka pisma rimskih Papa, te Zvonimirov epitafij. Ovo Lucić samo navodi kao falsifikat.

Piscu crkvene historije Ilirika, ocu Danijelu Farlatiu je bilo teško pristati na sud Lucićev, jer nije mogao žrtvovati one dragocjene podatke, bez kojih VI. vijek, a nada sve X. vijek povijesti solinsko-splitske crkve ostaje u mraku.

Zato on nastoji pobiti sud Lucićev da su falsifikati. Recentnost nastoji oslabiti time, što dokazuje mogućnost da je čak sam Toma Splićanin auktor i ove druge povijesti, da je on sam

---

[6] Vidi u notama akademskog izdanja Tomine povijesti navedene te umetke na str. 8., 12.—18., 20., 33., 35., 36.—41., 56., 64., 76.

[7] »Id ego exemplum vidi, et manu recenti scriptum reperi, et quecumque in illo de actis conciliorum Dalmatiae, epistolis papalibus, et epitaphio Zvonemiri regis scripta sunt, ea omnio ficta et supposititia sunt«. Inscriptiones Dalmaticae 79.

kompilator. Ako nije baš on, onda je netko iz njegove dobe. Ako ne postoje dokazi stariji od rukopisa barberinskoga iz XVII. vijeka, iz toga se ne može zaključiti, da je sve izmišljotina. Kompilator nije mogao sve izmisliti. Pogreške sadržane u onim aktima sabora, jezične nedotjeranosti, barbarizmi i solecizmi, to su dokazi velike njihove starine[8] a nipošto da su patvorine.

I Farlati se je uhvatio veoma teška posla, da ispravlja saborske akte i papinski pisma, da tako budu razumljiviji i da budu međusobno u skladu. Taj posao ispravljanja bio je tako težak, da je više puta htio sve baciti. Ali važnost akata i papinskih pisama nije mu dozvolila, da to učini. Pa ih je dotjerao, kako je bolje znao i mogao, da iz njih izvadi ono, što mu se je činilo važnim i vjerodostojnim.

Iz vanjskih nedostataka, koje je Farlati nastojao ispraviti, on nije mogao doći do zaključka, da je sve falsifikat, namjerno podmetnut. Premda su, veli on, ovi važni dokumenti crkvene povijesti pokvareni i osakaćeni, ipak sam u njima našao stvari vrijedne, da se znadu. Nema u njima ništa, što se kosi s historijom ovoga vremena i sve se međusobno divno poklapa: i predmet, o kojem se radi, i osobe, i mjesta i vrijeme, pa sam uložio svu snagu, da to pročistim od mana, koje je vrijeme nanijelo na njih.[9]

Sto i više godina poslije Farlatia pozabavio se je ovim pitanjem dr. Franjo Rački u velikoj raspravi o najstarijim »izvorima hrvatske povijesti«.[10] On ostavlja po strani sve umetke,

---

[8] Farlati: Illyricum Sacrum I., str. 319. III. 93.—107. Sve mane i pogreške pisac pripisuje neznanju X. vijeka, kad su navodno akti nastali: a onda nemarnosti i neznanju kasnijih prepisivača, koji nisu znali, što su prepisivali, pa su oni nehotice uveli nove pogreške, nove umetke. »Ego has maculas quoque modo eluere conatus sum, et subiectis notis, quae vitiosa erant sanare, quae obscura illustrare, quae depravata corrigere, ut ex illis aptae et, rebus de quibus agitur, congruentes sententiae elici possent«.

[9] »Cum animadverteren in his antiquitatis ecclesiasticae monumentis, quamquam vitiatis, res cognitu digna contineri, nihil vero in iisdem deprehenderem, quod ab historia huius aetatis discreparet, et omnia inter se, videlicet capita rerum, de quibus agitur, et personas et loca tempora, pulchre congruere viderum: omni operaque mihi enitendum censui, ut tot vitiis et corruptelis, si minus quam vellem, certe quam possem curationem adhiberem«. Farlati: Illyr. Sac. III. str. 107.

[10] Vidi »Književnik« god. I. Zagreb 1864.

ili interpolacije, sadržane u barberinskom rukopisu, osim onih saborskih akata i papinskih pisama, koje je kompilator XVII. vijeka stavio u doba Ivana Ravenjanina i hrvatskog kralja Tomislava. I njemu je, kao i Farlatiu, teško pregorjeti »dragocjenu historijsku sadržinu« one interpolacije, pa nastoji dokazati, da je sadržina u jezgri historijski autentična, samo je forma prerađena u XVII. vijeku. Njegov sud se razlikuje od Farlatieva samo u tomu, što Farlati drži, da je današnja forma sadržana u rukopisima pokvarena radi neznanja pisaca u X. vijeku i radi nemarnosti kasnijih prepisača, a Rački misli, da je forma iz XVII. vijeka. On drži i papinska pisma i saborske akte preradbom XVII. vijeka, a ne jednostavnim prepisom starijih iskrivljenih izvornika.[11]

Gotovo svi kasniji povjesničari poveli su se za autoritetom Račkoga te brane autentičnost interpoliranih akata spljetskoga sabora i papinskih pisama, na kojoj interpolaciji se gradi povijest borbe oko glagolice za kralja Tomislava i biskupa Grgura Ninskoga.[12]

Nu imade glasova veoma autoritativnih, koji se dižu u prilog tvrdnji Ivana Lucića, da su oni akti saborski i ona papinska pisma puki falsifikati. Tako Jireček,[13] a u nojnovije vrijeme i dr. M. Kostrenčić.[14]

Njima se približuje i dr. J. Srebernič, koji se je pozabavio sa zaključcima splitskoga sabora za Tomislava, pa veli za one zaključke, da su mnogo manje nego preradba autentičnih akata.[15]

[11] »Književnik« I. str. 385.—387.

[12] Vidi Šišić: »Priručnik izvora za najstariju povijest Hrvatske«, Zagreb 1914. »Geschichte der Kroaten«, Zagreb 1917., str. 131.—139. Klaić: Povijest Hrvata, Zagreb 1899. I. str. 70.—84. Gruber: Iz vremena kralja Tomislava, u »Zborniku kralja Tomislava«, izdala Jugoslavenska Akademija, Zagreb 1925., str. 325. i sl. Perojević: »Hiljadugodišnjica hrvatskoga kraljevstva«. Izvori za historiju Tomislavovih vremena u »Vjesniku za arheologiju i povijest dalmatinsku« god. XLVII.—XLVIII., Split 1925.—1926., str. 99. i sl. Ovdje je navedena i sva literatura o tom pitanju.

[13] Jireček: »Geschichte der Serben«, Gotha 1911., str. 201. A. 1.

[14] Kostrenčić Marko dr.: »Pravna povijest dalmatinskih gradova«, Zagreb 1913., str. 32., nota 1.

[15] Srebernić: Odnošaji pape Ivana X. prema Bizantu i Slavenima na Balkanu, u »Zborniku kralja Tomislava«, str. 151.

Kompilaciji »Barberinskog rukopisa« ne bi se davala takova važnost, da nema u njoj osporenih papinskih pisama iz X. vijeka i zaključaka splitskih sabora iz vremena Tomislava i splitskog nadbiskupa Ivana. Za to ona kompilacija nije u cjelini ni objelodanjena. Samo ovaj sporni ulomak iz X. vijeka bio je nekoliko puta pretiskan i svaki izdavač, od Farlatia do Perojevića, iznio je po koju svoju varijantu.

Pošto je »Barberinski rukopis« jedna cjelina, u kojoj svaki pojedini dio stoji u vezi sa cjelinom, ne smiju se ti dijelovi uzeti napose istrgnuti iz cjeline. Da se uzmogne shvatiti pravi smisao pojedinog odlomka, nužno je proučiti cjelinu. Mi nemamo, kako rekosmo, do danas nigdje objelodanjenu u cjelini kompilaciju spomenutog rukopisa. Ali Račkijevo izdanje izvornoga Tome nam može olakšati posao, jer je ondje označeno i navedeno mnogo umetaka iz »barberinske« kompilacije, i ako nijesu svi u cjelini.

Cijela kompilacija je djelo još neuglavljenog pisca na prelazu iz XVI. u XVII. vijek. Auktor je htio dobro kalkirati i uvjeriti čitatelja, da je solinska crkva, apoštolskog podrijetla, a po njoj i splitska. Da je splitska crkva zakonita baštinica prava i privilegija solinske crkve. Da je ona vjerno stajala uz rimsku Stolicu kroz vijekove, a rimska Stolica je njoj za uzdarje priznala primat od mora do Dunava.

Pisac crpi sve, što može i odakle može, za potvrdu ove teze, a vješto ispušta, što se ne poklapa, ili ne služi, ovoj svrsi. Za to ispušta veoma važne Glave iz Tomina djela, kao što je Glava XVI. o biskupovanju Laurencija za Krešimira i Zvonimira. Ali unaša biografiju sv. Domnija (puštajuć po strani Domniona i Anastazija) po preradbi Adama Parižanina. Toj glavnoj svrsi služe svi umetci, koji se ne nalaze u Tominu izvornom djelu.

Ova kompilacija, kako je dokazano,[16] nije mogla nastati prije konca XVI. ili početka XVII. vijeka. I da nije Lucić uglavio, da je ona recentna, dakle iz prvih decenija XVII. vijeka, takovom je označuje jezik nekojih umetaka; i to baš onih o

[16] Šišić: Priručnik, str. 152.

spornim saborima za Tomislava i onih o Zvonimiru. Nepoznati kompilator upotrebljava naziv: lingua illyrica, koji naziv nije stariji u literaturi od XVI. vijeka. Ni Marulić ga ne upotrebljava. Ubijstvo Zvonimirovo je očevidno uzeto iz Marulićeva prevoda hrvatske kronike: Regum Dalmatiae et Croatiae gesta. Prevod ovaj je izveden god. 1510. Dakle kompilacija je morala nastati poslije ove godine. U djelima zapadnih pisaca, od najstarijih vremena, imade naziv: Sclavi, lingua Sclava, Sclavica. A kod pisaca bizantinskih imade obično naziv Sclabenoi, Sclabinoi, latinski Sclabini, Sclabeni. Latinski tekst Dukljaninove Kronike imade po istočnom govoru i: Sclavini, Sclavinia, Sclaveni. Tako piše i naš kompilator. A tekst dukljanske kronike teško da je bio kompilatoru poznat prije njegova objelodanjenja ili prije nego li je Orbini izdao u Pesaru talijanski prevod u drugom dijelu djela: »Il regno dei Slavi« (1601.). Kompilator se pozivlje za ime Zvonimira na ugarske pisce,[17] očito na Thuroczievu kroniku, koja je izdana prvi put tek god. 1600.[18]

Postanak dakle ove kompilacije i po stilu i po svjedočanstvu Lucićevu nije stariji od konca XVI. ili početka XVII. vijeka.

Kod proučavanja ovoga postanka ne smije se zaboraviti, da je baš početkom XVII. vijeka nastala velika raspra između mletačkog patriarhe i splitskog nadbiskupa radi naslova: »primas Dalmatiae«. Mletački patrijarha, kao baštinik oglajskog, nosio je naslov »primas Dalmatiae«, ili »primas Dalmatiarum«. A splitski nadbiskup je nosio naslov: »Primas Dalmatiae et Croatiae«. Početkom XVII. vijeka autoritet splitskih metropolita bio je dosta uzdrman skandaloznom polemikom između Marka Antuna De Dominisa, nadbiskupa splitskog, i Marcia Andruccia, biskupa trogirskog, od koje polemike je trpio najviše ugled same splitske crkve.[19]

Za De Dominisova nasljednika, sina njegove sestre, Sforze Ponzonia, postade akutna borba između njega i patrijarhe mle-

---

[17] »Quo quidem tempore rex Svonimir, croatorum rex, quem Ungari appellarunt Zolomerium«. Cfr. Historia Salonitana, str. 56. nota. Crnčić Iv.: »Ljetopis popa Duklj.«, str. 36.

[18] Tiskana u Frankfurtu apud Andream Wechelium zajedno s drugim piscima ugarske povijesti god. 1600.

[19] Farlati: Illyr. Sacrum III., str. 500 i sl.

tačkog Antonia Contarena. Baš onda jedan trogirski kanonik je apelirao od suda splitske stolice na sud mletačkog patrijarhe što je dalo povoda raspravi o primatu. Mletački patrijarha je postavio zahtjev na Papu i na mletačku vladu, da se oduzme splitskom nadbiskupu naslov »primasa Dalmacije«. Već od god. 1157. Papa bješe dozvolio patrijarhu Henriku Dandolu, da nosi naslov primata Dalmacije i bješe naredio zadarskom nadbiskupu Lamprediju, da unapred ovoga imade priznati za svoga primasa.

Rasprava između Splita i Venecije bi prenesena na sud »rimske Rote«, i ondje bi konačno utvrđeno, da i mletački patrijarha imade pravo nositi naslov primasa Dalmacije, jer je njemu podvrgnuta zadarska metropolija, i splitski nadbiskup naslov primasa Hrvatske i Dalmacije, kako u starini, jer je njemu podvrgnuta metropolija dubrovačka.[20] Rasprava je svršila oko god. 1640.

Nije dakle bez temelja hipoteza, da je onu kompilaciju sastavio netko u Splitu, da sakupi argumente i dokaže pred javnošću i pred kompetentnim sudom, kako je splitska Crkva od starine primacijalna Crkva Dalmacije i Hrvatske.

U ono doba je živio u Rimu Ivan Tomko Marnavić (rođ. 1580., umro 1639.) nekoliko godina stariji od Lucića, plodan pisac, ali ne skrupulozan povjesničar.[21]

Treba si predstaviti kulturni život u Italiji poslije Tridentinskog sabora za pokreta historijskoga, kad je historija postala erudicija. Onda su živili u Rimu kardinali Baronio i Francesco Barberini, s kojima je Marnavić drugovao i prijateljevao. U ono doba su se počeli sastavljati katalozi biblioteka, osobito one vatikanske, onda su se tiskale prve kolekcije crkvenih sabora, prve regeste rimskih papa, tabulariji vatikanski. Onda su počeli učeni ljudi, među njima Baronio zauzimlje prvo mjesto, izrađivati povijest na osnovi starih pisanih spomenika, onda je Baronio pisao crkvene anale.

---

[20] Farlati op. cit. III., str. 505.

[21] Šišić je napisao opširnu studiju o Marnaviću u »Nastavnom Vjesniku« 1901., knj. IX. 2., 3., 4. Kako je Justinijan postao Slaven, gdje Marnavića uglavio za patvarača povijesti i povelja. Vidi i »Priručnik« str. 41.—43.

Onda je hrvatski narod počeo u Rimu dobivati veću važnost. Onda počinje naziv: Illyrici, mjesto dotadanjeg prezirnog naziva Sclavi, Schiavi. Onda je osnovan svetojeronimski gostinjak »Hospitium sancti Hieronimi pro illyrica gente«.

Naravna posljedica svega toga jest krasna pojava Ivana Lucića s djelom: »De regno Dalmatiae et Croatiae« na osnovi pisanih dokumenata i starih natpisa. Ali i prije njega su se naši zemljaci bavili historijom sakupljajući materijal kao što su Domenik Zavorović (Domenico Zavoreo), šibenčanin rođ. 1540., Iv. Tomko Marnavić, sin turskog carinika, kojemu je patvaranje godilo. U Dubrovniku se javljaju prvi pisci kronika: Nikola Ranjina oko 1545., Frano Gundulić oko 1564.—1585., Serafin Razzi, koji god. 1589. izdade »La storia di Raugia«, već spomenuti Orbini, pa Jakov Lukarević pisac djela »Copioso estratto degli annali di Ragusa libri quattro«. U Zadru Valerio de Ponte pomaže Luciću u sakupljanju materijala, pomaže mu prijatelj Dr. Ljubavac. Onda je nastao kod nas živ rad oko uređivanja arhiva, prepisivanja starih kronika i anala. U onoj atmosferi je nastala kompilacija, koja bi podmetnula Tomi Splićaninu, da dobije veći autoritet u javnosti.

Teško je, i ako interesantno, ispitivati: ko je baš autor ove kompilacije i kako je ona došla u knjižnicu kardinala Barberini, jer dalje od nagađanja, nije moguće doći. Dovoljno je, ako se konstatira, da je cijelo djelo, po svojem sastavu, obrana naslova i primacijalnih prava splitskih nadbiskupa i splitske crkve.

Da ova obrana bude uvaženija i da tako lakše postigne svrhu, pisac ju je podmetnuo Tomi, arciđakonu splitske crkve, piscu povijesti solinskih biskupa iz XIII. vijeka. Danas stoji izvan diskusije, da ova kompilacija nema nikakove veze s Tomom Splićaninom, osim što je kompilator uzeo iz Tomina djela nekoliko Glava i upotrebio ih za svoju kompilaciju.

Ova kompilacija bi imala važnost za opću hrvatsku povijest, što sadrži četiri papinska pisma i kanone splitskih sabora. Da nema toga, nitko ne bi davao važnosti ovoj kompila-

ciji. Radi onih pisama i onih kanona mnogo se je napisalo i još danas piše o autentičnosti cijele kompilacije.

Kad se uzme u ruke papina pisma, pada odmah u oči:

1. Naslov splitskih biskupa: sanctae salonitanae ecclesiae archepiscopo. U nijednom autentičnom papinom pismu do ovoga vremena ne nalazimo za splitske biskupe taj naziv. Nema ga ni za solinske. Papa Grgur I, piše: Natali episcopo Salonitano[22]; Maximo episcopo, praesumptori episcopatus in Salona.[23] Prvi put u papinskim pismima nalazimo za splitskoga nadbiskupa naslov archiepiscopus u pismu Aleksandra II. 1059. upravljeno biskupima i kralju Dalmacije, gdjė zove Ivana, splitskoga nabiskupa: Archipresul vester.[24] Tim naslovom je tituliran Ivanov nasljednik Laurencije od strane papinskih delegata Teuzona i Gerarda.[25]

Takovu pojavu opažamo i u Galiji i drugdje po Zapadu. Rimska kurija u spisima i dopisima za sve biskupe imade jednostavan naslov: Sanctae romanae ecclesiae episcopus ili Catholicae Ecclesiae episcopus. Tako isto za nadbiskupe u Rheimsu, u Bourgesu, dapače i za akvilejske nadbiskupe imade naslov episcopus. Tek kasnije u XI. vijeku kancelarija papinska prihvaća u porabu za metropolite diferencijalni titulus: archiepiscopus, archipraesul i t. d.

Kod nas u domaćim spomenicima, i pisanim i klesanim, imademo od VI. vijeka dokaza, da je solinski biskup uživao naslov nadbiskupa. Taj naslov je prešao na splitske biskupe. Tako za onoga istoga Maksima 598.—610., kojega Grgur Veliki zove episcopus, imademo natpis Maximo Archiepiscopo (cfr. Knonotaksa str. 67.).

---

22 Rački: Documenta VII., str. 236., 237., 238. i t. d. (Vidi ondje izvore.)

23 Šišić: Priručnik, str. 172., 174.

24 Documenta VII., str. 244., 257., 258.

25 »Episcopis et regi Dalmatiarum« (naime gornje i donje) piše Papa, da je potvrdio sve, što su po gradovima Dalmacije uredili legat Mainardo i Ivan nadbiskup vaš: quae per confratres nostros venerabiles, Mainardum scilicet collateralem episcopum nostrum et Joannem archipraesulem vestrum. Doc. 205., izvadeno iz Decreta Ivonis Carnotensis IV. c. 139; Gratiani decret. P. I. Dist. 81. c. 16, izd. Richter i t. d. — Šišić: Priručnik, str. 236.

Tako imademo za splitskoga metropolitu Petra u dokumentima naslov »archiepiscopus sanctae salonitanae Ecclesiae« (Docum. str. 3.). Tako za nasljednika Petrova (Docum. str. 14.). Ali ovako pišu domaći spomenici, a ne rimska kurija.

2. Pada u oči lapsus u pismu navodno Leona VI. gdje papa zove biskupe, kojima upravlja pismo: filii, mjesto fratres.[26] Takova pogreška se nije mogla izmaći sastavljaču papinskog pisma, a teško je domisliti se, da bi najnemarniji prepisač mogao zamijeniti filiis mj. fratribus. U pismu pape Ivana X. imade točno: confratri nostro Johanni.[27]

3. Adresa pisma Ivana X. »dilecto filio Tamislao, regi Croatorum, et Michaeli excellentissimo duci Chulmorum«. Papa odlikuje humskog kneza Mihajla nad hrvatskim kraljem Tomislavom. Ovoga ne tituliše nikakovim posebnim odličjem, dok kneza humskog zove excellentissimus dux, preuzvišenim knezom! U najmanju ruku ovdje možemo vidjeti lokalni patriotizam prerađivača, ili kompilatora iz XVII. vijeka.

Onaj naziv: regi croatorum je još napadniji. Imademo nekoliko pisama Pape Ivana VIII. koji je tek nekoliko godina prije Ivana X. sjedio na rimskoj Stolici. U nijednom pismu Ivana VIII. nema traga, da bi se hrvatski knez, ban (dux, comes, princeps), prozvao hrvatskim. Ili ništa, ili samo titulus vladalački: Domogoi, duci glorioso. Dilecto filio Sedesclavo, glorioso comiti Sclavorum. Dilecto filio Branimir. Excellentissimo viro Branimiro, glorioso comiti et dilecto filio nostro.[28]

U papinskim pismima, starijim i kasnijim od Ivana X.,[29] nigdje nema traga, da bi hrvatski vladari, bilo službeno ili neslužbeno, titulisani: rex, princeps, dux croatorum. Ni

[26] Doc. str. 59. i 99.

[27] Leo episcopus servus servorum Dei, Formino sanctae iadaratensis Ecclesiae episcopo, te Gregorio sanctae nonensis Ecclesiae episcopo, omnibusque episcopis per Dalmatiam commorantibus, dilectis filiis fidelibus nostris mj. dilectis fratribus nostris. Doc. str. 196.

[28] Doc. str. 196. i 193.

[29] Doc. str. 6., 7., 8., 13. i izvore, odakle je crpio ona pisma.

kod latinskih pisaca onoga vremena ne nalazimo traga nazivu: Croati, nego samo: Sclavi. Nalazimo naziv: Croatia, ali narod: Sclavi. Naziv Chroatoj, Chroboti, nalazimo kod grčkih pisaca, ali uz običniji Sclabenoi. Kod latinskih nikada. Naprotiv naš domaći naziv i u ispravama i kod pisaca jedino je: hrvatski. Zemlja hrvatska, fines, terra Croatorum, država hrvatska regnum Croatorum, narod hrvatski gens Croatorum, kralj Hrvata i Dalmatinaca i t. d. Kasnije su se i domaći pisci pišući latinski poveli za strancima, pa su svoj narod zvali Sclavi, ili po istočnu Sclavini, Sclaveni, onda poboljšano, Slavi, Slaveni.[30]

4. U vezi s gornjim, neobično je i nazivanje: Sclavinica terra, Sclavinica regna, Sclavinica lingua (narod), Sclavinorum gens, u pismima istoga Ivana X. mjesto Sclavi, Sclavorum regna, Sclavica lingua, kako se je općenito pisalo na zapadu osobito u rimskoj kuriji.

Ovo su sve formalni nedostaci, ali oni imadu svoju realnu važnost, jer, kako je kompilator u ovim stvarima slijedio mentalitet svoga vremena, mogao ga je slijediti i u drugim, važnijim, te se više ne zna, što je točno, što nije.

Iz samih ovih razlaganja može se zaključiti, ako se umetak kompilatora iz XVII. vijeka o splitskim saborima može uzeti za historijski dokumenat, taj je tek drugoga ili trećega reda. Imade veoma relativnu dokaznu vrijednost; i to samo onda, ako biva i s druge strane potvrđen.

Nema nigdje spomena, da bi se bio držao u Splitu kakov sabor ili sinod za Pape Ivana X. za hrvatskog kralja Tomislava i za nadbiskupa splitskoga Ivana II. (924.—28.). Nema nigdje

[30] Vidi Doc. u indexu pod riječ: Sclavi, Sclabini. Za naziv hrvatskoga jezika u doba Ivana Lucića ovaj piše: Nunc, t. j. u njegovo doba, aput Latinos lingua Slava, ut plurimum, antiquo nomine regionis illyrica vocatur. Usuque receptum est, quod latine illyricam linguam, idem italice Schiavam, vel Schiavonam significet. Dalmatae tamen ipsisque contermini Slavi, linguam slavam non dicunt, sed Hrvatam vel srbglam, prout cuiusque dialectus est. (Sad, kod Latina, slavjanski jezik, kao obično se zove po starom imenu kraja, ilirski, Isti taj jezik talijanski se zove Sclavo ili Schiavo. Dalmatinci pak i njihovi susjedi Slaveni, ne zovu jezik imenom slavenski, nego hrvatski ili srpski, prema tomu, kakov je čiji dijalekat.) De Regno Dalmatiae et Croatiae. L. VI. Gl. IV. str. 281.

spomena, da je Papa Ivan X. pisao kakovo pismo hrvatskomu vladaru, hrvatskom ili dalmatinskom kleru, da je poslao u Dalmaciju svoje legate, biskupe Ivana, Leona, Madalberta, niti imade traga kakovom dopisivanju Pape Leona VI. sa dalmatinskim biskupima. Pontifikat Ivana X. nije ostao u povijesti nepoznat. Poznata su i njegova pisma, i sabori, koji su održani za njegova pontifikata, i legati, koji su ga zastupali, i kanoni, koji su bili stvoreni. Samo ovaj navodni sabor splitski ostao je nepoznat svakomu, ne samo Luitprandu, ne samo Flodoardu, biografima Ivana X.,[31] nego i našemu Tomi Splićaninu, koji znade za Tomislava, znade za nadbiskupa Ivana II. njegova savremenika; ali ne zna za kakov sabor držan u njihovo doba, isto onako, kako ne zna kompilator iz XVII. vijeka za sabore držane u Splitu za Ivana III. nadbiskupa splitskoga, za Krešimira hrvatskoga kralja, a o kojima nam znade pripovijedati arcidjakon Toma.[32]

Farlati, braneći autentičnost stvarnu akata splitskog sabora za Tomislava, Ivana II., nadbiskupa i Ivana X. Pape, navodi unutarnje argumente iz samog spisa, pa veli, da je sve u njemu u potpunom skladu, kongruentno: i predmet (capita rerum), i osobe i vrijeme.[33] Te iste razloge navodi i Rački, za njim i Šišić, koji je osobno pregledao kompilaciju Barberini.[34]

Svrha je ove rasprave dokazati, da baš ta argumentacija ne stoji. Oni zaključci splitskoga sabora i ona papinska pisma, koja ih prate i tumače, ni po vremenu, ni po osobama nikako ne spadaju u početak X. vijeka.

---

[31] Luitprand r. u početku X. vijeka u Paviji subdijakon u Toledu, dijakon u Paviji, kasnije biskup u Kremoni, od veoma odlične porodice. Otac mu je bio poslanik cara Berengara, on sam je vršio tu službu carskog poslanika u Carigradu. Veoma naobražen i pronicav. Napisao je povijest svoga vremena. Historija imperatorum et regum, kojoj nadoda vrstu memoira pod naslovom »Antapodosis«. U ovim je iznio veoma ružnih stvari o nekim Papima IX. i X. vijeka. — Rohrbacher: Universalgeschichte der katholischen Kirche. XIII. Bnd., str. 354. i sl. — Flodoardus r. u Epernay 894., umro 966., svećenik, kanonik, klasično naobražen, vješt diplomata, poslanik kod cara Ottona I. Napisao: »Liber de Romanis Pontificibus« od Petra do Leona VII. De Christi triuphis; Chronicon sive annales ab anno 817.—966. Rohrbacher, ibid. str. 357.—358.

[32] Historia Salonitana, str. 49. i sl.

[33] Illyricum Sacrum III., str. 107.

[34] Priručnik, str. 152.

Prije nego stanem analizirati pojedine od onih 15 zaključaka, moramo istaći, kako nije nikako moguće pomisliti, da je Ivan X. sazvao onaj crkveno-politički sabor u Splitu god. 924.—28. Nije imao onda vremena, da se bavi ovako zamašnim pitanjima i onako ustrajno, kako navodna pisma dokazuju. Baš u doba između 922. godine i smrti Ivana X. imao je on da izdrži borbu proti Marociji i njezinom drugom mužu, vojvodi od Toskane Gvidu. Papa je morao tražiti saveznika i pomoćnika na obranu života, koji mu je bio neprestano ugrožen. Smrt cara Berengarija (924.) otela je Papi jaku potporu. On traži pomoć grofa Huga od Arlesa, kojemu obećaje gospodstvo nad sjevernom Italijom. Ali mu ni taj nije pomogao. »Pornokratija« Teodore-Marocije-Teodore ml. za koju Luitprand bješe rekao, da ga je digla na papinsku stolicu, pod vodstvom Marocije ga je digla sa ovoga svijeta. Po vijestima Luitprandovim Ivan X. bio je utamničen već god. 924. i usmrćen.[35] Premda se historici prepiru o načinu njegove nasilne smrti i o točnom vremenu, kad se je ona zbila, ipak stoji, da su posljednje godine njegova pontifikata bile za njega tako burne, da mu nisu mogle dozvoliti, da sazivlje u Splitu crkvene sabore i da raspravlja o autorstvu glagolice! Ni drugdje u ono vrijeme povijest ne bilježi nikakovih sabora crkovnih niti bilo kakovu djelatnost pape Ivana X. Njegova djelatnost svršava god. 922.

Proučavajući one kanone splitskoga sabora i uspoređujući ih s duhom vremena u katoličkoj Europi, s radom rimskih Papa, sa pitanjima, koja se ondje riješavaju, moramo doći do zaključka, da oni splitski kanoni ne mogu biti stariji od prve polovice XI. vijeka.

Prema tomu, ako u njima imade autentična jezgra, onda su ono kanoni splitskoga sabora, držana za splitskoga nadbiskupa Ivana III. god. 1059. i za kralja Krešimira, kako ćemo se pobliže osvjedočiti.

Rasprave o apostolicitetu pojedinih crkava, kao i rasprave o liturgiji i o liturgijskom jeziku u vezi sa jedinstvom crkve spadaju u XI. vijek, kad su se stvarali takovi kanoni u u Španjolskoj i u Franceskoj i drugdje. U X. vijeku nije nikomu palo na pamet, da povede borbu za jezično jedinstvo

[35] Rohrbacher: op. cit. XIII. Band., str. 480. i sl.

katoličke crkve. Neka se usporede 59 Kapitula crkveno-nacionalnog sabora držana u Triburu u proljeće 895., za tim zaključke sinoda u Altheinu god. 916. za pape Ivana X., kojega je zastupao njegov legat Petar, biskup Orte, gdje je bilo izrađeno 38 Kapitula,[35] neka se uporedi i znameniti sabor držan u Španjolskoj za nadbiskupa Sisenada, pod predsjedanjem papina legata Janeliusa, god. 917., pa će se vidjeti bjelodano, kako se ni duh, ni sadržaj zaključaka navodnog splitskog sabora god. 924.—28. ne slaže nikako ni s duhom ni sa sadržinom ovih autentičnih saborskih kanona. Dapače jedna činjenica se mora istaknuti. Na saboru držanu u Španjolskoj bio je donesen ritual one crkve još iz vremena Gota, za koji rekoše neki zeloti, da ne sadrži katoličku istinu. Legat ga odnese sa sobom u Rim, ondje ga dade prevesti na latinski jezik, i kad bi pročitan njegov prevod, papa Ivan X. ga odobri i pošalje natrag biskupu Sisenadu. Za jezik španjolske liturgije nije se niko prepirao. Nikomu nije padalo na pamet, da traži uvedenje latinskoga jezika. Papa je blagoslovio njihov mozarapski obred i jezik, kad se je uvjerio, da je sadržina katolička.[36]

Tko je zaronio u povijest katoličke Crkve u Dalmaciji, a osobito u Splitu, kroz srednji vijek i kasnije do pada mletačke republike, tko je zavirio, i po Farlatiu, u djelovanje zadarskih i splitskih nadbiskupa, taj na prvi pogled vidi, da kanoni navodnog splitskog sabora iz god. 924.—928. ne spadaju nikako u onu duboku starinu; vidi, da ih je složio čovjek, koji je živio poslije biskupovanja Bernarda Zane i Andrije Cornelia; dakle, poslije prve polovice XVI. vijeka.

Uzmimo pod analizu samo kanone X., XI. i XII.[37]

---

[36] Hefele: Koncilien Geschichte IV. Bnd., str. 556. — Rohrbacher: op. cit. XIII. Bnd., str. 463.

[37] X. »Ut nullum (?) episcopus nostrae provinciae audeat in quolibet gradu sclavinica lingue promovere: poterit tamen in clericatu et monacatu Deo servire. Nec in sua ecclesia sinat eum missam facere, praeter si necessitatem sacerdotum haberet, per suplicationem a romano pontifice licentiam ei sacerdotalis ministerii tribuat.«

XI. Ut episcopus Croatorum, sicut omnes, nostrae ecclesiae metropolitanae subesse se sciat.

XII. Quodsi rex et proceres Croatorum omnes dioceses episcoporum intra limites nostrae metropolitanae suo cupiunt vindicare pontifici, nullus

Canon X. glasi: »Nijedan biskup ne smije nikoga rediti slovenskim jezikom«. Ovo je rečeno posve u redu. Apodiktično se brani biskupima dijeliti redove na slovenskom jeziku. U duhu papinskih pisama, gdje se govori, da je Sclavica littera (ondje baš govori: sclavinica) heretičkog podrijetla, da ju je izumio i uveo heretik Metod, glagolica, kao djelo heretika, mora se isključiti iz katoličke crkve. Isključenje je radikalno, jer se onemogućuje za uvijek, kad se nalaže biskupima, da prestanu dijeliti redove i konsekrirati svećenike u tom jeziku.

Ovaj zaključak stoji u suglasju s onim od god. 1059., koji glasi: »Zabranjuje se promicati Sclave na crkvene redove, ako ne nauče latinski«.[38] Ovako se stvaraju kanoni. Pitanje se riješava načelno.

Nu poslije ovog načelnog riješenja, dolazi onaj fatalni »ali«. Dolazi iznimka. Taj Sclavus, veli se dalje, kojemu se brani promocija hijerarhiji, neka Bogu služi kao prosti klerik ili monah. Tko ne zna latinski, neka pođe u fratre. Kad se ovakova načelna riješenja izdaju, onda se ne iznose nikakove iznimke. Niti smije biti iznimaka ni za fratre ni za klerike. »Ako biskupi imadu potrebe svećenika neka se obrate na papu, da im dozvoli upotrebiti slovenske svećenike za službu u crkvama«.

Ovim je sastavljač kanona otvorio širom vrata upotrebi slovenskog bogoslužja. Zabranjuje se slovenska misa u načelu. kao heretička. Ali ako biskup treba slovenskih popova, tad se može uteći papi, i ovaj neka mu izdade heretičku dozvolu!!

Ovaj kanon je jednak onim naredbama splitskih nadbiskupa Bernarda Zane i Andrije Cornelia, iz godina 1511. i 1535.[39] Prvi brani tumačenje svetog pisma na ilirskom jeziku, osim

---

ex nostris, per omnem provinciam eorum, neque regenerationem faciat, neque ecclesias vel presbyteros consecret. Tamen in suis sedibus commorantibus, pro animae opus, siquis ad nos accesserit, et consecrari, et regenerari et chrisma sibi dari poposcerit: absque scrupulo omni, per totam provinciam, ipsa tribuant. De caetero autem cum suo pontifice Deo reddant rationem de his omnibus, quae in eis christianae religionis dogmati defuerint. Nostra coram Deo conscientia est absoluta.

XIV. Ut heredes suos et servos suos litterarum studiis tradant quicumque christianitatem perfectam habere cupiunt: ut, illi eos instanter corripiant, et ipsi eos libenter exaudiant, non ut peregrinos sed ut proprios.

[38] Š i š i ć: *Priručnik*, str. 236.—240.

evanđelja, poslanica, ispovijedi i pričesti i popijevke za pokojne. A drugi zabranjuje slovenskim svećenicima postignuće većih beneficija kao kaptolskih sjedala i dušobrižničkih župa u boljim mjestima, »osim ako uzmanjka latinskih svećenika«.[39] Takovih ograničenja je izdao i nadbiskup zadarski Valaresso uz iznimku, ako je potreba svećenika.[40] I sve naredbe, kojima se ograničuje slovenska služba imadu klauzulu: nisi necessitatem sacerdotum haberet«. Dok je razumljiva ova klauzula u XVI. vijeku, ona je bez smisla u X. vijeku. Dok je shvatljivo da jedan biskup izdaje naredbe relativne vrijednosti, koje se imadu upotrebiti prema prilikama, za saborski kanon je takova neodlučnost neshvatljiva. Canoni riješavaju načelno stvari, riješavaju ih pod zapelom anateme, ili izopćenja. Biskupska naredba je disciplinska, saborski canon je načelne naravi.

Za to ovaj X. canon nije mogao nastati ni u X. ni u XI. vijeku, ni u opće u bilo kakovom saboru.

Canon XI. glasi: »Neka biskup Hrvata znade, kao svi mi, da je podložan našoj metropolitskoj crkvi«.

A slijedi XII.: »Ako kralj i knezovi Hrvata žele sve dijoceze biskupa u granicama naše metropolije podvrći svomu biskupu: niko od naših, uzduž cijele pokrajine njihove, ne smije niti krstiti niti posvećivati svećenike ni crkve. Ipak, stojeć u svojim rezidencijama, ako ko za duhovnu potrebu pristupi k njim i zatraži posvećenje, krštenje i potvrdu, neka »bez ikakova skrupola, po cijeloj provinciji, to dijele. U ostalom, neka oni sa svojim biskupom dadu o svemu Bogu račun, što bude uzmanjkalo u pouci kršćanske nauke. Naša je savjest pred Bogom čista«.

---

[39] Farlati: Illyr. Sac. III., str. 431.—446.

[40] Statuimus et ordinamus quod de caetero aliquis sacerdos de Littera Sclava non audeat vel preasumat in aliqua ecclesia civitatis jaderensis celebrare missarum solemnia sine nostra, vel vicarii nostri, licentia speciali petita et obtenta... intelligendo tamen quod si aliquis presbyter de Littera Sclava assumptus fuerit in gremium Capituli nostri idem presbyter non intelligatur subiacere huic ordini quousque fuerit de dicto Capitulo. »Zara Cristiana« I., str. 132., god. 1460. I ograničivanja izdana u saborima dijecezanskim za slavensku misu u gradovima uvijek su uvjetovana. Tako sabor god. 1566. zabranjuje hrvatsku misu u zadarskim crkvama, osim u crkvi sv. Šimuna, sv. Trojstva i prigodom svečanih sprovoda. Daleko smo od općenite zabrane i načelne osude!

Neka se nađe u bilo kojem saboru, da je ovakov zaključak bio stvoren.

Nije ovo prijetnja ili aluzija na zahtjeve mletačkoga patrijarhe početkom XVII. vijeka.

Iz stilizacije se vidi, kao da su ovdje dva protivna tabora a ne crkveni sabor. Sabori istupaju kao cjelina, kao »catholicorum collectio«. A ovdje se govori partizanski Na jednoj strani kao da stoje biskupi dalmatinski: nos, nostra ecclesia metropolitana, a na drugoj strani se suponira episcopus Croatorum, rex et proceres Croatorum. Takov stav ne dolikuje crkvenom saboru, na kojem su prisutni jedni i drugi i gdje se zajednički, kao saborsko tijelo, izdaju naredbe i zaključke. Ovi zaključci izgledaju zapovijedi dalmatinskih, latinskih, biskupa hrvatskomu biskupu i kralju i knezovima, a ne crkveni Canoni. Toga primjera nema u povijesti koncila.

Druga je opaska još važnija. Suponira se slučaj, da hrvatski kralj i hrvatski knezovi savkolik teritorij izvan gradova podvrgnu biskupu Hrvata. O takovim namjerama nema primjera ni dokaza u povijesti. Niti je supozicija moguća, jer nisu kraljevi ni knezovi u nijedno doba povijesti određival teritorijalnu jurisdikciju biskupa.

U toj neopravdanoj supoziciji biskupi se stavljaju u pozu pasivne rezistencije. Ovo je prvi primjer štrajka. Oni se prijete, da neće u tom slučaju posvećivati hrvatske svećenike i hrvatske crkve. U kakovom skladu stoji ova prijetnja sa zabranom canona X. da se ne posvećuju više hrvatski svećenici?

Ondje se veli, da nijedan biskup »nostrae provinciae«, ne smije u slovenskom jeziku posvetiti svećenika, a ovdje se prijeti, ako im se suzi teritorij dijeceze da Hrvata ni hrvatskih neće posvećivati. Ako je bilo zabranjeno, da se Hrvati posvećuju za svećenike, i naređeno, da se njihove crkve zatvore, onda nema smisla prijetiti sa štrajkom ili pasivnom rezistencijom, ako se biskupima suzi dijeceza.

Ovaj stavak suponira, da su gradski biskupi polazili na krajinu i ondje posvećivali crkve i svećenike, dijelili potvrdu, propovijedali kršćanske istine. Prijete se sada da će ovo sve uskratiti!

U istinu su gradski biskupi, poslije provale Turaka, kad su biskupije na kopnu bile uništene, kad su stare crkve razorene, a narod ostao bez biskupa i bez svećenika, obilazili narod, hodili su u nutrašnjost sve do u Bosnu, Hercegovinu i Albaniju i vršili biskupsku službu. Ovo je razumljivo za XVI. vijek, ali nije za X. ni za XI.

Kažu, malo kršćanski, ovi navodni saborski oci, da će ostati u svojim rezidencijama; ali ako ih ondje tko potraži za konsekraciju, za kršćenje, za pomazanje, da će im udijeliti.

Iz ovoga se vidi, da su stupali k biskupima u gradove i kandidati za svećeničku čast, i da su dobivali konsekraciju. To je moglo biti samo poslije XVI. vijeka.

Kršćani, koji su primali u gradovima redove i sakramente, nisu dobivali na brzu ruku i nužnu poduku. Za pomanjkanje nužne poduke ovi navodni saborski oci bacaju odgovornost na hrvatskoga biskupa, na hrvatskoga kralja i na hrvatske knezove!

Ni ova dva zaključka XI. i XII. ne mogu nikako spadati ni među c a n o n e jednog ozbiljnog crkvenog sabora, a najmanje pak u X. ili u XI. vijek.

K XIV. c a n o n u je nadodan jedan dodatak, koji očevidno ne spada ni u zaključak sabora, ni u ovaj X. vijek. Taj dodatak u zaključku glasi: »Neka svoju djecu i svoje djetiće (heredes et servos) dadu u nauk, tako da ovi poučeni, uzmognu kasnije poučavati i koriti svoje rođake, koji će ih slušati kao svoje, i njima će se radije pokoravati nego stranima«.

Ovaj dodatak je mogao nastati u ono teško doba XVI. vijeka i kasnije, kad je nestalo svećenika po selima. Gradski svećenici nisu htjeli nikako da služe po selima. Crkava nije bilo, ili u veoma derutnom stanju. Župnih stanova nigdje. Prihoda veoma malo. Trebalo je stvarati svećenike od seljačkih sinova, koji su mogli stanovati u roditeljskoj kući i živjeti kao i njihova rodbina. Radi toga su se biskupi brinuli da odgoje nekoga iz seljačkih kuća za svećenika. Ali su ih morali dobiti od roditelja.

Pošto nisu mogla seoska djeca dobiti svu nužnu naobrazbu kod kuće, od svećenika seljaka, osjetila se je potreba posebnih sjemeništa za njihov odgoj, tako su nastali zavodi u Zadru i u Priku kod Omiša »pro clero illirico«.

Ovaj dodatak k c a n o n u XIV. ne imade smisla u X. vijeku. Osobito nema smisla njegova motivacija: tako će oni

(svećenici) njih (rođake) neprestano koriti, a ovi (to jest roditelji) rado će ih slušati, jer ih neće smatrati tuđincima nego za svoje.

U posljednje vrijeme se navodi jedan dokaz za autentičnost akata navodnog splitskog sabora (924.—928.), za koji vele, da je odlučan. Našli su naime u jednom spomeniku god. 933. spomenuto ime papinskog legata Madalberta poslana u Carigrad.[41] Time bi bio dokazan historicitet do sada nepoznata lica a spomenuta u ovim našim aktima. Nepoznat je ostao historicitet poslanika Ivana, Leona, Duke. A za Madalberta se je našao spomen.[41]

Ali iz toga, što je utvrđen historicitet do sada nepoznate osobe ovih akata, ne slijedi nipošto da je utvrđen historicitet samih akata. Kao što historicitet Ivana X., Tomislava kralja i kneza Mihajla, nadbiskupa Ivana splitskoga nije nikakov argumenat za autentičnost spornih akata, tako ništa ne daje veću vrijednost tim aktima, ako se je pronašlo da je i Madalbertus historijska ličnost.

Šišić nastoji spasiti autentičnost umetaka samo u koliko se tiče isprava i spisa time, što nije moguće pretpostaviti onoliku učenost i onako opsežno znanje u falsifikatoru, kakovo izbija iz onih umetaka. Nu kad se pomisli da baš iz vremena postanka ovoga falsifikata Ivan Tomko Marnavić je mogao uspješno falsifikovati starinske Bulle, onda ovaj argumenat ne vrijedi ništa.

Iz svega do sada razložena može se sa najvećom vjerojatnošću zaključiti, da je kompilator odtrgnuo iz Tomina djela Glavu XVI. u kojoj je govora o splitskim saborima, o zabrani glagolice, o ukinuću i uspostavi ninske biskupije i o Grguru Ninskomu, te da je sve ono preradio na svoj način i prenio u doba kralja Tomislava, u doba malo dalje, tamnije, gdje je lakše moguće izvesti ovakov jedan falsifikat.

Oni koji brane autentičnost spornih akata i pisama, moraju tvrditi, da je glagoljica u Dalmaciji dva puta zabranjena. Moraju se uteći teoriji dualizma. Dva puta sabori, dva puta zabrana, dva puta borba i dva puta pobjeda. To nije potrebno.

[41] Šišić: Priručnik, str. 236.

II.

Stari slovjenski jezik i pismo u bogoslužju.

Prije nego li uđemo u jezgru pitanja, kojim se zanimamo: kako je naime došlo sredinom XI. vijeka do onih oštrih vjerskih sukoba u cijelom hrvatskom kraljevstvu: multa scandali materia in toto regno fuit exorta«, nužno je, da se pozabavimo u kratkim crtama postankom slovjenskog bogoslužja i slovjenskog pisma među Hrvatima.

Kad je nastalo takozvano glagolsko pismo i slovjensko bogoslužje?

Pod slovjenskim pismom moramo razumjeti t. zv. glagolicu, ili pismo, kojim su se služili Hrvati i za crkvene i za civilne potrebe od pamtivijeka, a koje je prestalo, sa svim, najnovijim izdanjem slovjenskog misala i hrvatskog rituala tiskanih latinskim pismenima.

Danas je općenito mišljenje, da je Konstantin Filozof sin Solunjanina Leona, prozvan u kaluđerstvu Ćirilo izumio slovjenska pismena, koja se zovu glagolica, da je on preveo sveto pismo i sve liturgične knjige na slovjenski jezik, da je on prvi počeo se služiti tim pismenima i tim jezikom u obavljanju crkvenih čina.

Ovo se je mišljenje razvilo u brojnim raspravama i utvrdilo tokom XIX. vijeka. Na osnovi tih rasprava i nastalog općeg uvjerenja raširio se je i među Hrvatima kult svetih solunskih apoštola Ćirila i metoda, koji su proglašeni za apoštole svih Slovjena i za njihove prosvjetitelje.[1] Narodne prosvjetne ustanove bjehu postavljene pod njihovu posebnu zaštitu, a njihov blagdan bi proglašen posebnim narodnim blagdanom.

Ispitajmo malko te tvrdnje i podvrgnimo ih potrebnoj kritici

Ivan Lucić, koji je poznavao sve naše starije pisce, ne zna, kada ni kako je nastalo slovjensko bogoslužje. On predpostavlja

[1] Jagić: »Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga«, Zagreb 1867., str. 37. i sl. — Prodan: »Borba za glagolicu« I. dio, Zadar 1900., str. 3. i sl.

da je slovjenski jezik ušao u bogoslužje nečijom dozvolom. Čijom? On toga ne može kazati.[2]

Lucić utvrđuje svoje i općenito neznanje u pitanju: kada i kako je počelo slovjensko bogoslužje. On ovu tvrdnju ističe ondje, gdje tumači i nadopunjuje XVI. Glavu Tomine povijesti, u kojoj je govora o slovjenskom bogoslužju i o njegovoj zabrani u doba Pape Nikole II. god. 1059.—1060.

Ni Toma Splićanin (1200.—1268.) ne zna, kad i po komu je počelo slovjensko bogoslužje. Toma daje za puku priču (d i c e - b a n t e n i m) tvrdnju, da je Metodije n e k i (o Ćirilu nema spomena) pronašao r e p e r i t glagolicu l i t t e r a s G o t h i - c a s. sa svim ostalim, što se je pričalo u XI. vijeku o postanku slovjenskog bogoslužja, da ga se uzmogne opravdano ukinuti.[3]

Pri ovoj točki Tomine povijesti Lucić veli, da se ne zna početak slovjenskog jezika u liturgiji.

Od kad je Lucić napisao, da je nepoznato kada i kako je počelo slovjensko bogoslužje do najnovijih priznanja akademika Tome Maretića poteklo je više od dva i po vijeka. I ovaj naš akademik, koji je živio i srastao se sa predrasudom, da je Ćirilo solunski izumitelj slovjenskog pisma i začetnik slovjenskog bogoslužja, u »Zborniku kralja Tomislava« napisao je raspravu, koja nije daleko, u zaključcima, od gornjeg Lucićeva priznanja.[4]

Maretić priznaje, da izvori, koji spominju postanak slovjenskog pisma, to čine tako nejasno, da se ne može zaključiti, kakovo je pismo izumio Ćirilo. Neki izvori govore posve neodređeno, da je Ćirilo n a š a o: »i n v e n i t«, »r e p e r i t«, »e k s e u - r e n«; a drugi vele, da je Duh sveti objavio, otkrio u molitvi Ćirilu pismena slovjenska. Sve same priče.

[2] L u c i u s: De regno Dalmatiae et Croatiae Libri sex«, Amstelodami 1668., str. 470. Notae ad Historiam Thomae Archidiaconi: »Quomodo autem, quandove Slavis indultum permissumve fuerit divina mystaria Slavonica lingua celebrare non constat.« Ni Papa Grgur VII. ne zna za početak slovjenskog bogoslužja, kako se vidi iz njegova pisma Vratislavu, češkomu vojvodi, što ga Lucić donosi na ovom mjestu.

[3] »D i c e b a n t enim gotticas litteras a quodam! Methodico heretico fuisse repertas, qui multa contra catholicae fidei normam in eadem Sclavonica lingua mentiendo conscripsit. Quam ob rem divino iudicio repentina d i c i t u r morte fuisse damnatus«. Histor. salon., str. 49.

[4] M a r e t i ć: »Prvi spljetski sabor i glagolica«, rasprava u »Zborniku kralja Tomislava«, izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1925., str. 385.—390.

Historijska misija solunske Braće k moravskim Slavenima da ih poučavaju u vjeri kršćanskoj, ništa ne dokazuje u pitanju postanka slovjenskih pismena. Ni pismo Pape Ivana VIII. kralju Svetopuku iz god. 880., kojim hvali što je pokojni Konstantin Filozof pronašao »Sclavinicae litteras», te odobrava da se tim jezikom i dalje slavi Boga, ništa ine dokazuje o postanku ovih pismena.[5]

Po izvorima i po samoj logici stvari, Ćirilo je u kozarskoj zemlji od »nekoga čovjeka dobio psaltir i evanđelje napisano ruškim pismenima«. Ovaj čovjek ga je naučio pismena čitati i razumjeti ovaj jezik.[6]

Maretić živi u predrasudi, da je Ćirilo svakako izumio jedno pismo, premda nema historijskoga izvora za to; premda izvori govore, da je on našao pismena. Pa kad nema historijskih dokaza da je Ćirilo izumio glagolicu, onda Maretić se utiče kijevskom i praškom fragmentu glagolskog pisma. On veli, da imade sigurnih dokaza, da oni sami ili njihovi originali s kojih su prepisani, potječu iz vremena, koji je vrlo blizu vremenu Ćirila i Metoda, dakle još iz konca IX. vijeka. Pošto su ti stari fragmenti napisani glagolicom, to je onda Ćirilo izumitelj glagolice!

Ovaj zaključak je šaka u oči zdravoj logici. Ovi fragmenti svojom starinom dokazuju samo to, da je glagolsko pismo bilo u porabi već koncem IX. vijeka. Ništa drugo. A tko je to pismo izumio, kada je ono nastalo, fragmenti ne dokazuju.

Zdrava logika ne dopušta mogućnost, da je Ćirilo izumio, iz nova stvorio, bilo kakova pismena, da je tim pismom napisao sveto pismo i liturgičke knjige u onom kratkom razdoblju, koje mu određuju legende i priče.

Za izvedenje ovako velikog posla, nije dosta nekoliko mjeseci, koliko ih određuju legende i priče; nego nije dosta niti

---

[5] Treba samo pozorno čitati ovaj stavak: »Litteras Sclavinicas a Constantino quonda Philosopho repertas, quibus Deo debite laudes resonant ut in eadem lingua Christi Domini nostri praeconia et opera enarrentur jubemus«. Prodan op. cit. prilog B, str. 72. Ovdje papa pobija mišljenje, da samo tri privilegovana jezika postoje u crkvi Božjoj. On dokazuje, da se usvim jezicima može obavljati svaki crkveni obred. One riječi: litteras Sclavinicas, za koje veli, da ih je pronašao repertas, pokojni Konstantin Filozof, ne mogu značiti baš pismena nego jezik, kako izričito veli dalje.

[6] Jagić: op. cit. str. 52.

cijeli jedan čovječji vijek, i najdulji vijek, a kamo li kratki vijek Konstantina Filozofa prozvana Ćirilo. Izumiti posve nova pismena, otvoriti za nje školu, ustanoviti skriptorij za prepisivanje potrebitih knjiga; za tim prevesti Sveto Pismo i sve potrebite liturgične knjige na jezik onda još nedotjeran; mučan je posao, za koji nije dostatan ni vijek nekolicine savremenika doraslih i vještih ovakovu poslu!

Stoga ništa naravnije nego li da je Ćirilo sve to našao (reperit) već gotovo, kako kažu i same legende. On je rano naučio taj jezik govoriti, pismena čitati kako ga bješe učio onaj nama pobliže nepoznati čovjek. Ništa naravnije nego da je on ono sve odnio sa sobom u Moravsku i ondje, mjesto da uči grčka ili latinska pismena slavensku djecu, učio ih je pismena slovjenska. Za one, koji ne poznaju nikakovih pismena, sve je isto učiti se ovoj ili onoj azbuki. Imao je odmah za porabu i knjige, koje su morale nastati prije njegova poslanstva u Moravsku.[7]

I djelovanje Ćirila i Metoda u Moravskoj propade: perdiderunt opus. Pokušaj, da presade onamo ovu biljku: staroslovjenska pismena i službu Božju, odmah poslije njihove smrti propane bez traga.

*

Pri istraživanju početaka staroslovjenskog jezika u bogoslužju pogrešna je predpostavka, koje se drži i Lucić, da je ovaj jezik uveden u Crkvu po nečijem indultu, privilegiju, dozvoli.

Indultima i privilegijama nije nastao nikakov crkveni obred. On je kasnije mogao dobiti odobrenje od vrhovne crkvene vlasti u danom slučaju dvojbe, kao što ga je dobio slovjenski jezik od Pape Inocentija IV. 1248. i 1252. godine. To je odobrenje uslijedilo naknadno, na jednu pozitivnu predstavku od strane omišaljskih monaha i senjskoga biskupa. Ali i bez toga i prije toga odobrenja i blagoslova postojala je posve zakonito katolička liturgija na slovjenskom jeziku. Inocenco IV. je samo odobrio gotovu činjenicu.

Povijest ne pozna, da je ijedan liturgički jezik, a imade ih nekoliko, prije uporabe dobio odobrenje ili dozvolu od Pape.

---

[7] Vidi opširnije ovo pitanje obrađeno u »Nastavnom Vjesniku« g. 1927., sv. V. i VI., u mojoj raspravi: »Jesu li Ćiril i Metod prosvjetitelji Hrvata«, str. 168. i sl.

Početak svakog liturgičkog jezika ide skupa sa prelazom dotičnog naroda s poganstva na kršćansku vjeru. Tako je moralo biti i sa slovjenskim jezikom. Hrvati su se morali služiti slovjenskim jezikom u bogoštovlju, od kad su primili kršanstvo. A pismena morali su imati od prije, jer ih ne bi išli stvarati naknadno.

A prelaz Hrvata iz poganstva na kršćanstvo, po Tomi Splićaninu, datira još prije njihova dolaska u današnju postojbinu. On izričito tvrdi, da su bili kršćani, veoma prosti i neuki i arijanstvom zatrovani, kad su ovamo stigli.[8]

Kad su zaposjeli Dalmaciju, Papa posla k njima svoga poslanika Ivana iz Ravene, koji je imao brigu, da ih s arijanstva prevede u katoličku crkvu. I to mu je pošlo za rukom. On je oživio stare biskupije, on je osobito oživio solinsku nadbiskupiju i postade prvi nadbiskup poslije razorenja stare metropole sa sijelom u Splitu. On je najprije preveo na katoličanstvo hrvatske knezove i banove, za tim malo po malo cijeli narod. On je bio za Hrvate ono, što je bio za zapadne Gote u Španjolskoj Leander, biskup seviljski 567.—596., prijatelj kralja Rekareda, pod kojim je dinastija, a š njom cijeli narod, s arijanstva prešao na katoličanstvo. Ono, što Porfirogenet priča o pokršćivanju Hrvata u tri različite epohe: za cara Heraklija u VII. vijeku, za kneza Borina u VIII. vijeku i za cara Vasilija u IX. vijeku, nije drugo nego krivo prikazanje prelaza Hrvata s arijanstva na katoličanstvo.[9]

Danas je izvan svake sumnje, da su Hrvati u drugoj polovici VII. vijeka bili ne samo kršteni, nego u vjerskoj podložnosti sv. Petru i rimskoj Stolici za cara Konstantina Pogonata (668.—685.) i za Pape sv. Agatona (678.—681.) s kojim ovaj sklopi ugovor proti ratu oko g. 679. (Vidi St. Sakač: Predavanje prigodom jubileja Pija XI.).

Samo oni, koji predpostavljaju da su Hrvati došli pogani, istražuju doba njihova krštenja. Ali i to spada među predra-

---

[8] »Et quamvis pravi essent et feroces, tamen christiani erant, sed valde rudes. Ariana etiam erant labe aspersi«. Hist. Salon. str. 26.

[9] »Sacrum baptisma a summo Pontifice petierunt, missique episcopi eos baptizarunt, principatu tenente Porino.« Constat. Porphirogeniti: De administrando imperio, u Docum. str. 329.

sude, da su Hrvati došli kao pogani, a ne kao kršćani, makar »prosti i neuki, makar i »arijanstvom zatrovani«.

Ivan Ravenjanin je našao katoličkoga svećenstva i naroda u gradovima primorskim, s kojima se je najprije stavio u dodir. A našao je pomiješane i Hrvate Arijance. Oni katolici su vršili bogoslužje latinski, jer su bili preostatak starog latinskog pučanstva. A ovi Hrvati, pridošlice i osvojitelji, su vršili arijansko bogoslužje na svome jeziku.

I taj Ivan Ravenjanin izabran od ostataka katoličkog klera u Splitu za nadbiskupa solinskoga, u takovoj časti potvrđen od Pape sa svim pravima solinskih nadbiskupa, »obilazio« Dalmaciju i Hrvatsku, obnavljao crkve, posvećivao biskupe, određivao dijeceze, te malo po malo one proste i neuke ljude prevodio na katoličku vjeru. I tako »propovijedanjem toga Ivana iz Ravene i njegovih nasljednika vođe Gota i Hrvata bjehu očišćeni od arijanske zaraze.«[10]

Ovo sve se je dogodilo 200 godina prije pojave Ćirila i Metoda na obzorju povijesti.

Nacionalitet dalmatinskih gradova u srednjem vijeku.

»U dalmatinskim gradovima bilo je pučanstvo skroz latinsko, takva im je bila crkva i biskupi i svećenstvo.«[1] Ovako se prikazuje etničko stanje u našim gradovima, pa se onda na ovakovoj podlozi gradi historija, tumače se pisani i klesani spomenici.No pomno ispitivanje najstarijih spomenika dokazuje, da su dalmatinski gradovi, što dublje idemo u prošlost, etnički bili to hrvatskiji.

Prema tomu možemo slobodno ustvrditi, da su dalmatinski gradovi već od IX. vijeka ovamo, pa sve do mletačke defi-

---

[10] »Etenim per Dalmatiae et Sclavoniae (drugdje: et Croatiae) regiones cicuendo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parocchias disponebat paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat. Hist. Salonitana str. 33. Malo dalje pak piše: »Postquam autem per praedicationem predicti Johannis ac aliorum presulum salonitanorum duces Gothorum et Croatorum ab Arianae hereseos fuorint contagione purgati«... ib. str. 35.

[1] M. Perojević: Hiljadugodišnjica hrvatskoga kraljevstva. U »Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku« 1924.—1925. str. 116.

nitivne okupacije (1420.) bili nacionalno u većini hrvatski, da je crkva bila hrvatska, da su biskupi, dok ih je birao narod i domaće svećenstvo, bili Hrvati i da je svećenstvo u većini bilo hrvatsko.

Mi nemamo spomenika pisanih hrvatskim jezikom iz one duboke starine. Nije se čuditi; nemaju ih ni španjolski Goti, ni Langobardi, ni Normani, ni galski Franki, ni istočni kršćanski narodi. Bilo je kod nas dosta spomenika pisanih glagolicom, ali politika Venecije ih je namjerno uništila.[2] Valjda bi se moglo naći još štogod u bibliotekama Venecije i Rima. Ali tko će to istraživati, kad su i domaći arhivi naših gradova neistraženi ležali nekoliko decenija u Zadru i onako neistraženi predani su Italiji?

Nu mi imademo nekoliko, čudnim slučajem, latinskih očuvanih isprava, nesumnjivih svjedoka one duboke prošlosti. I ovi svjedoci, na latinskom jeziku, dokazuju hrvatsku prošlost gradskoga pučanstva, crkve, svećenstva i biskupa od IX. do XII. vijeka po Dalmaciji.

Najstariji domaći spomenik je Trpimirova listina od 852.[3] Iz nje možemo mnogo naučiti u pogledu nacionaliteta naroda i svećenstva.

Trpimir sklapa kumstvo s nadbiskupom splitskim Petrom. Ovaj svoga kuma, bana hrvatskoga, pomaže u momentanoj financijalnoj neprilici. Onaj se odužuje za tu uslugu i dariva crkvi sv. Domnija jedan svoj posjed sa crkvom sv. Jurja, ne kao povratak duga, nego za svoju zadužbinu: »pro remedio anime mee«. Tu darovnicu među kumovima potvrđuje 12 hrvatskih župana i tri svećenika kapelana: Dominik, Ciprijan i Martin. Je li moguće predpostaviti, da je nadbiskup, s kojim je Trpimir sklopio kumstvo, bio Latin ili da su Latini bila ona tri kapelana, svećenika, učesnika ovog svečanog čina?

Da su splitski nadbiskupi i svećenici bili Latini, bi li Trpimir bi li Muncimir, bi li kasniji vladari i kraljevi i banovi darivali »latinskoj« crkvi, latinskim svećenicima i biskupima ve-

---

[2] Cronica Junija Restia u Monumenta Sl. m. Scriptores. II. izdaje J. Ak. priredio N. Nodilo. 1893. (XXIX. str. 434.).

[3] Rački: Documenta, str. 3.—5.

like darovštine? Bi li oni po latinskim gradovima i oko njih gradili manastire, darivali im cijele otoke?[4]

Sv. Krševan i sv. Marija u Zadru, sv. Ivan Evanđelista u Biogradu, sv. Stjepan, sv. Marija u Solinu; sve su spomenici hrvatskih vladara. A bi li ih ovi gradili za Latine, svoje dušmane, dušmane svoje narodne hrvatske crkve i hrvatske biskupije? Intimitet između hrvatskih vladara i splitskog svećenstva dokazuje, da su oni bili i rasno jednoga naroda i jedne krvi.[5]

Krsna imena naših gradskih svećenika i biskupa, u koliko nisu kršansko-svetačka, ona su etimološki hrvatska. Mi bismo mogli očekivati, u latinskim ispravama prevod tih imena. I nije isključeno, da su nekoja prevodili, ali ih imademo sačuvanih u izvornom hrvatskom obliku: Miha, Mihoč, Jure i t. d.

---

[4] Mislav dariva splitskog nadbiskupa i crkvu splitsku: Docum. str. 3.: Trpimir potvrđuje i proširuje, ib. str. 3.—5.; Muncimir potvrđuje g. 892.: Doc. str. 14.; Jelenica, sestra bana Godemira, dariva o. 1029. samostan sv. Krševana u Zadru svoje dobro u Obrovcu: Docum. str. 38.; Stjepan, ban, dariva sv. Krševanu u Zadru crkvu svoju i tri posjeda s drugim dodacima: Docum. str. 46.; Petar Krešimir daje slobodu samostanu sv. Ivana kod Biograda: Docum. str. 51.;samostanu sv. Petra u Rabu, str. 56.; Crni daje Poljud sv. Stjepanu kod Splita, str. 61.; Mojmir dariva samostanu sv. Ivana kod Biograda, str. 60.; P. Krešimir daje Diklo sv. Krševanu, str. 62.; Krešimir dariva samostan sv. Tome kod Biograda, str. 64.; Petar Crni osniva samostan sv. Petra u Jasenicam, str. 65.; Čika, kraljevska rodica, osniva samostan sv. Marije u Zadru, str. 65.; P. Krešimir dariva ovom samostanu sv. Marije kraljevsku slobodu i egzempciju, str. 66. i jednu zemlju, str. 67. Isti daje sv. Krševanu otok Maun. str. 72. Isti daje slobodu i jednu zemlju samostanu sv. Tome kod Biograda, str. 74. Isti dariva mlinove solinske samostanu sv. Stjepana kod Splita, str. 78. Isti potvrđuje dobra sv. Petra u Rabu, str. 80. Radovan dariva sv. Krševanu u Zadru a kralj uzimlje dar u zaštitu, str. 80., 81. Ovo je tek polovica darovnica, koje registriraju sačuvane listine izdate crkvama i manastirima dalmatinskih gradova. Sačuvale su se, jer su manastiri i crkve imali razloga da ih brižno čuvaju, inače bi bile poginule uslijed progonstvenih odredaba venecijanske republike. Dalmatinski gradovi su pretrpili mnoge političke promjene, pa se nije našlo darovnica ni od mletačkih duždeva, ni od bizantinskih careva, a od hrvatskih vladara toliko!

[5] Spomenuli smo kumstvo između nadbiskupa Petra i bana Trpimira. Kapelansku i kancelarsku službu na kraljevom dvoru vrše splitski svećenici: Dominik, Ciprijan, Martin, Teodor, Mihač, Ivan, Dragoljub. Osobito dugo je vršio kancelarsku službu »Teodorus splatensis presbyter aulae regiae cancellarius«, Docum. str. 74., 113., 118., 120., 121.

U Rabu u prvoj polovici XI. vijeka imademo biskupa imenom Drago. U Biogradu je istovremeno biskup Dobro, u Splitu nadbiskup Dobralj. Drago je ime arhiprezbitera u Biogradu, prior je gradski jedan Dragoslav, a drugi Drago. Starešica samostana je Dobrica.

U Zadru je u isto doba arciđakon Dobro, arciprezbiter Crnek. U Splitu je archiprezbiter Miha, dekan Grubonja. Opatica je Katica i Mirača. Opati se zovu Dobro, Urso očito prevod mj. Medo. U Krku su opati Držiha i Dobrovid.

U Splitu imademo svećenike: Platimisa i Platihleb, natpopa Črneka, popa Mihu (Micha filius Jure). »Miha sin Jure«, gdje je pridržana hrvatska forma Jure mj. latinske G e o r g i i.

Nije li Crni ime onoga priora iz prve polovice XI vijeka u Splitu, sina priora Prestancija? Nije li Petar Crni onaj bogati splitski građanin, koji sagradi samostan sv. Petra kod Jesenica, prvi narodni mecena valjda i sin Crnoga prvoga, Crnoga, gradskog načelnika?

Kad nalazimo hrvatskih imena na vrhovima gradskog pučanstva, kad ih nalazimo među crkvenim dostojanstvenicima, tko može ustvrditi, da je pučanstvo, da je crkva, da je svećenstvo i episkopat primorskih gradova, sve bilo latinskog podrijetla?

Već u IX. vijeku nalazimo u dalmatinskim gradovima provedenu asimilaciju starosjedilaca sa nadošlim Hrvatima. Starosjedioci su se do IX. vijeka pretopili u Hrvate, f a c t i s u n t g e n s u n a, u n i u s l o q u e l e, v i t a m o r i b u s q u e c o n s i m i l e s, da se poslužimo riječima Tome Splićanina.[6] Prvi je dokaz u imenima lica. Spomenuli smo nekoliko imena svećenika i dostojanstvenika gradskih.

Najstariji pisani spomenik zadarski je oporuka Andrije priora god. 918. Spominje »Filii mei: Nikephorus, Petrus et D o b r o s i a«. A među potpisima je tribunus D o b r o.[7]

Dovoljno je uzeti u ruke »Index personarum, locorum et rerum« na kraju Račkieva djela: Documenta, da se odmah vidi, koliko imade ličnih gradskih imena čisto hrvatskog ili slovenskog korjena i značenja.

---

[6] H. S. str. 26.

[7] Docum. str. 17.

A toponomastika je još jači dokaz hrvatstva gradova i njihove okolice. Zablata kod Zadra,[8] Magera (Mađerovo), Kozica, Sokolka, Ljubac, Žir, Poljane, Podupljine, Kolnik i t. d.[9] Gdje je god u ispravama govora o lokalitetima, ako ova ne nose imena koje crkve, nego označuje geografski položaj, sigurno je ime slavensko. Dokaz je to apodiktičan, da su se oni nazivi u IX. i u X. vijeku već bili ustalili i uobičajeli tako, da su morali doći i u dotične darovnice, ili kupoprodajne ugovore. Dokaz da je vladao općenito hrvatski jezik.

Iz ove kratke pripomene, koja bi se mogla proširiti veoma mnogo, vidi se, da dalmatinski gradovi u doba od IX.—X. vijeka nisu bili latinski niti im je crkva bila latinska niti njihovo svećenstvo, niti njihovo plemstvo, niti građanstvo.[10]

Istina je, da u dalmatinskim gradovima imade od starine neki neprekidni trag latinstva. Tu su stare latinske tradicije, tu je prekomorska kultura i pogdjekoji autentični ostatak latinskog pučanstva. Ali taj ostatak je bio tako malen, da nije mogao oduzeti gradovima njihov nacionalno slavenski karakter. Gradovi, po cijelom svijetu i u svim epohama, imadu po koji dio heterogenog pučanstva. Osobito pak gradovi, koji stoje na granici između dva svijeta, dvije kulture, dvije rase, kao što su stajali Split i Zadar: između slavenstva i latinstva. Takovih heterogenih elemenata je imao i naš Zagreb i to baš latinskoga podrijetla: vicus Latinorum. A ne samo i njemačkoga.[11]

---

[8] Docum. str. 20.

[9] Docum., str. 28.: »Emi terra a quodam homine Sclavonico nomie Sidica qui fuit de loco nominato Kozica. Cijela ova listina iz g. 1000. puna je slavenskih imena lica i lokaliteta.

[10] Da jezik općenja nije bio hrvatski, ne bi se u latinske isprave uvukli nazivi hrvatski, kao na pr.: bravarus: Maiano bravaro (str. 28.); Vilcano bravaro, str. 98. Pa ona fraza, kao: A saline usque ad vinem tlstikose, str. 99. dokazuje hrvatski milieu, u kojem je nastala.

[11] Tko bi iz popisa latinskih imena sadržanih u Jirečekovu djelu: »Die Romanen in d. Städt. Dalmatiens«, htio zaključiti, da su dalmatinski gradovi u ranom srednjem vijeku bili rasno latinski gradovi, počinio bi istu pogrešku, koju čine i danas mnogi, kad tvrde, da je Zagreb njemački grad zato, jer imade u njemu i njemačkih imena i njemačkih porodica i njemački se govori i čita. Latinske porodice naših dalmatinskih gradova ranog srednjeg vijeka mogu biti i preostatak latinstva, a mogu biti i kasnije useljene. Ali stoji činjenica, da porodice sa latinskim prezimenima imadu hrvatsko lično ime i obratno.

Kakov je bio liturgički jezik u ovom gradskom milieu-u, to nigdje nije zabilježeno. Mi sami to možemo izvesti iz nekih činjenica.

Biskup ninski Teodozije prelazi s ninske stolice na splitsku. To je bila promocija, kakovih je bilo onda veoma rijetko, ali ih je bilo na zapadu. One se pak nisu mogle provesti bez papinske dozvole.

Oni, koji tvrde, da je ninska biskupija bila hrvatska biskupija, da se je u njoj vršila služba Božja na hrvatskom jeziku, da je Teodozije bio biskup glagoljaš, moraju dozvoliti, da se je onda i u Splitu na istom jeziku vršila služba Božja kao i u Ninu. Biskupi mijenjaju Crkvu, ali ne liturgijski jezik.

Ako su Splićani izabrali Teodozija, ninskoga biskupa, za svoga nadbiskupa, dokaz je, da među ta dva grada nije postojao nikakov nacionalni antagonizam. Izbornici (kler i pučanstvo) Teodozijevi su bili iste krvi i iste rase kao i on sam. Gdje bi Latini birali Hrvata za nadbiskupa?!

I taj nadbiskup Teodozije je ostavio navodno spomenik liturgički na staroslovenskom jeziku: Psaltir, što ga bješe god. 1222. prepisao svećenik Nikola Rabljanin.[12] Nije ovaj odlomak psaltira, s kojim se bješe služio i Rafael Levaković i Ivan Tomko Marnavić, poznati potvarač, dao izraditi splitski nadbiskup, a prije ninski biskup, Teodozije. No on dokazuje opću vjeru u starinu glagolice.

Što Jelić govori pozivom na Račkoga, da su se još u X. vijeku, a pogotovo u XI. vijeku, samostani služili slovenskim jezikom u liturgiji dozvolom svete Stolice, osnovano je na kasnijim prepisima brevijara, misala i regula redovničkih.[13]

Treba naglasiti, da poslije one zabrane u XI. vijeku kroz sve vijekove do danas nikad nije uslijedila jedna zabrana ili osuda slovenskog bogoslužja od kompetentne crkvene strane. Osobito u diecezama Splita i Zadra se je očuvalo do danas kroz sve političke promjene. Kad je pod uticajem Venecije nastalo infiltriranje talijanskog elementa u dalmatinske gradove, u XVI. i u XVII. vijeku, kad je nastao dualizam jezični u gradovima, onda su počeli neki nadbiskupi splitski i zadarski ograničivati

---

[12] Jelić: Fontes Glagolitici I., str. 7.

[13] Id. ib. str. 13.

porabu slovenskog jezika u stolnim crkvama. Ali ju ukinuti nisu se usudili. Prvi je izdao ograničenje u Splitu nadbiskup Bernardo Zane god. 1511.,[14] a drugi nadbiskup Andrija Cornelio 1536.[15] Nastojali su stjerati slovenski jezik iz gradskih crkava, gdje je do onda suvereno vladao, na sela. Jače su ga tjerali iz splitske katedrale nego li iz zadarske. Ali, kao što ga nisu istjerali iz zadarske stolne crkve tako ga nisu istjerali ni iz crkve sv. Domnija. Neke funkcije u nekim svečanim danima obavljale su se uvijek na hrvatskom jeziku.

Da ovo sve nije postojalo u Splitu i okolo njega prije one zabrane u XI. vijeku, zar bi nekomu palo na pamet, da poslije zabrane i papine anateme, uvede hrvatski jezik u gradske crkve? Zar bi se ikada iko bio usudio uvesti i najmanju hrvatsku liturgičku funkciju u katedrale i druge gradske crkve, da pučanstvo gradova nije bilo hrvatsko? Nitko ne može uvesti jednu funkciju u crkvu nego svećenik, koji crkvi služi. Ako su pak uveli u gradske crkve slovensko bogoslužje, dokaz je da svećenstvo nije bilo latinsko, da građanstvo nije bilo latinsko nego hrvatsko.

Primjer Zadra je jači od primjera Splita.

Domaći i strani pisci su zabilježili činjenicu, da je Aleksandar III. god. 1177. dočekan u Zadru pjevanjem hrvatskim: Immensis laudibus et canticis in eorum sclavica lingua resonantibus,[16] neizmjernim pjesmama i popjevkama na njihovom slavenskom jeziku.

Na ploči uzidanoj za vječnu uspomenu toga događaja se ističe, da je svećenstvo dočekalo papu slavenskim pjesmama.[17]

---

[14] Farlati: Illyr. Sacr. III., str. 431.

[15] Id. ib. str. 446.

[16] Jaffe: Regesta roman pont., str. 770. Bianchi: Zara cristiana II., str. 131., 132.

[17] Alendro III. pont. opt. max. Anno MCLXXVII. super equum album Jaderam ingredienti Canticis illyricis a clero salutato sepulchrum s. Anastasiae invisenti et colenti aeternae laettiae monum. Zara cristiana I., str. 106. Kad ga je svećenstvo pozdravilo sa hrvatskom pjesmom, to je dokaz da svećenstvo nije poznavalo latinski jezik, niti ga je upotrebljavalo, inače barem iz uljudnosti i da se dodvori bilo bi ga pozdravilo latinski. Ovaj natpis dokazuje slavenstvo svećenstva zadarskoga jače od gornje vijesti in eorum sclavica lingua. Jer dokazuje, da su popovi bili ne samo slaveni po nacionalitetu, nego da nisu ni poznavali latinski jezik.

Nije svećenstvo stolne crkve sv. Anastazije za ovu prigodu pošlo u Nin da nauči himne i laudes na slavenskom jeziku. Pisac spomenutog ulomka naglasuje dapače in eorum Sclavica lingua. U XII. vijeku, sto godina poslije sabora, na kojem bje zabranjena glogolica kao heretičko djelo, posred zadarske katedrale svećenstvo dočeka papu slavenskim pjesmama! Zar to nije dokaz, da se je u toj katedrali obavljala liturgija hrvatski?

Ako se ona nije obavljala od iskona, tko može misliti da je bila uvedena tek poslije spomenute zabrane i sinodalne anateme proti njoj?

Uz sve progone, koje je hrvatsko bogoslužje pretrpilo u Zadru i u dalmatinskim gradovima za 400-godišnje vladavine Venecije, ipak hrvatski jezik nije nikada bio posve izbačen iz gradskih katedrala, da u svim većim svečanostima jedan dio liturgije se je obavljao u stolnoj crkvi, a još više u drugim crkvama, na slavenskom jeziku.[18] A jezik kao takav nije bio nikada osuđen.

Prvi je počeo stavljati ograničenja slavenskom jeziku u gradskim crkvama Zadra nadbiskup Valaresso god. 1460. On se ne osuđuje izdati općenitu zabranu, nego samo stavlja zapreke, naređujuć, da svećenici »de Littera Sclava« moraju pitati njega za dozvolu, ako žele čitati misu, celebrare missarum solemnia, u kojoj gradskoj crkvi. Ali ni to nisu dužni učiniti u nekim crkvama i u nekim prigodama. A najmanje su dužni to činiti članovi kaptola, svećenici »de Littera Sclava«. Iz ovoga se jasno vidi, da su glagoljaši još u XV. vijeku sjedili u kanoničkim sjedalima u Zadru.

Svijest građanstva zadarskoga u pogledu hrvatskoga bogoslužja se je očitovala, kad su predali crkvu sv. Mihovila redovnicima sv. Franje. Uvjet je bio da se svečana služba Božja mora služiti na slavenskom jeziku.[19]

Nepobitna je činjenica, da su dalmatinski gradovi u prvom redu njihovo plemstvo i svećenstvo od IX. do XV. vijeka bili na-

---

[18] Zara cristiana I., str. 132.

[19] Zara cristiana I., str. 412.: Fu loro concessa la chiesa di san Michele arcangelo a condizione pero che non si potessero fare funzioni pubbliche in essa se non che in lingua illirica glagolitica.

cionalno izrazito hrvatski gradovi.[20] Još u vrijeme Marulićevo, sto godina poslije mletačke okupacije, rijetki su znali u Splitu drugi jezik osim hrvatskoga. Sam Marulić, onako plodan pisac na hrvatskom i latinskom jeziku, nije napisao na talijanskom jeziku ništa osim dodataka svojoj oporuci, i to na slaboj talijanštini. U popisu ondašnjih ličnih imena Kukuljević je našao 117 muških a 70 ženskih i 328 čisto hrvatskih prezimena.

Osim ovih čisto hrvatskih prezimena, koje navodi Kukuljević bilo je nekoliko starinskih plemićkih prezimena, ali već pohrvaćenih. Jedva je moglo biti po koje prezime nehrvatsko i to su bili doseljenici iz talijanskih gradova.[21]

Imena latinskog podrijetla u Dalmaciji, koja je sakupio Jireček, tako su malobrojna naprama hrvatskima, da jedva mogu biti uzeti u obzir.

Kroz dva vijeka, to jest od VII. do IX. vijeka i otporniji narodi proti asimilaciji nego li su Latini, bili bi podlegli velikoj asimilatornoj snazi hrvatskoga naroda. Ako se uvaži da su Hrvati bili gospoda, a Latini pođarmljeni, da su bili brojniji od Latina, onda djelo asimilacije nije trebalo nekoliko vijekova, kako veli Jireček,[22] dostatno je bilo, da izumre prva generacija urođenika.

(Nastavit će se.)

[20] Giovanni Giustiniani i Angjelo Diedo u drugoj polovici XVI. vijeka poslije službenog pohoda po Dalmaciji izvješćuju svoju vladu: I costumi spalatini sono tutti all usanza schiava, la cui lingua materna e cosi dolce e vaga, che come dell italiana la tosca e il fiore, e la piu nobile e migliore cosi della Dalmazia questa di Spalato tien il principato. (Ovo znači da je jezik u Splitu bio najkultiviraniji). Kukuljević: Stari hrvatski pisci. Izdanje Akademije g. 1869. Knj. I., str. X. uvoda.

[21] Stari hrvatski pisci, knj. I., Uvod str. VIII.—XI.

[22] Jireček: Die Romanen in den Städten Dalmatiens I., str. 33.

Enciklike Pape Pija XI.

za moralno-socijalni preporod društva.

Dr. Andrija Živković.

(Nastavak.)

II.

Crkva je naša velika u svojim svecima. Kao granitni stupovi izdižu se pojedini velikani iznad svog okoliša, da sjajem svojih kreposti i bogatstvom svoga duha budu pokoljenjima uzorima kršćanskog života. Lijepo je pogledati u povijest Crkve i vidjeti, da su njezini sinovi u svim prilikama, u svakoj dobi iznosili pobjede nad onim, što je u nama i oko nas materijalno, da tim jače otskoči cijena neprolaznih duhovnih vrednota.

Ovu snagu primjera iz života triju velikih svetaca katoličke Crkve iskoristio je Pijo XI. odmah prve i druge godine svog pontifikata, privukavši na njih pažnju čitavog kršćanskog svijeta prigodom jubileja sv. Tome Akvinskoga, sv. Franje Saleškoga, i sv. Jozafata. U godini 1926. pade slavni spomen-jubilej sv. Franje Asiškoga; god. 1927. partikularni jubilej sv. Ćirila, a ove godine sv. Vaclava, kralja češkoga. Ova dva potonja ne imađahu značaja opće crkvenoga, ali ga imaju za čitav naš slavenski katolički svijet. Zato ćemo ih povući amo u razmatranje.

1. Enciklika »Studiorum ducem« (od 26. I. 1923.).

O 600-godišnjici kanonizacije sv. Tome Akvinskoga.

Unutarnju veličinu jednog sveca i vrijednost njegovih zasluga nije naše da ispitujemo i ocjenjujemo. To je sud Go-

spodinov, koji je uznio do svetosti sve apostole i učenike i ako je Ivanu iskazivao osobite znakove ljubavi. Mi možemo da omjerimo jedino vanjsku djelatnost i onaj utjecaj, što ga pojedini Božji ugodnik proizvodi na svoju okolinu, savremenike ili na kasnija pokoljenja. Taj je utjecaj doista raznolik, i u pojedina doba dolazi do jednog većeg ili manjeg značenja.

Takav je slučaj kod »anđeoskog naučitelja« sv. Tome Akvinskoga. Životom svojim doista ugodnik i pravednik Božji; djelima svojim — stup Crkve. Ali takav sud — danas uostalom jednoglasan — nijesu ljudi o njemu usvajali u svako vrijeme. Za života svečeva se vodile o njegovoj nauci oštre borbe i napadaji, ponekada i žučne sa strane napadača[26]; ni poslije smrti se ne smiruju. Ali naskoro nastupi jedan period, gdje u divnom svijetlu zasja sva moralna i intelektualna veličina Tomina. On posta prvim, regbi nedostiživim učiteljem, vođom i braničem crkvene filozofije i teologije. Njegove kreposti odjeknuše širom svijeta, njegova ličnost posta idealom za stoljeća. Pri nastupu protestantske hereze već je duh Tomin u bogosloviji bio osjetljivo pao. Čitav 15. vijek već jedva da je poznavao njegovo klasično djelo »Summa theologica« osim po naslovu. U 16. se vijeku ovo stanje pogoršalo, da se tek reformama koncila tridentinskoga opet pridigne. Ali u drugoj polovici 17. vijeka, pa gotovo kroz čitav 18., gdje se napadno brzo diže moderna nekršćanska filozofija, a njezin se upliv ovdje ondje zapaža i u teologiji,[27] opet je Toma u kršćanskim školama u zaboravi. Tek početkom 19. vijeka: Liberatore, Tongiorgi, Palmieri u Italiji, Balmes u Španiji, Kleutgen u Njemačkoj dižu barjak skolastike pod vodstvom sv. Tome. Razmahao se odonda, uspješno potpomagan od papa Leona XIII. i Pija X., novoskolastički pokret,[28] u kojem je tek izneseno sve golemo blago skriveno u opsežnom njegovom literarno-znanstvenom djelovanju.

Spomenu na 600-godišnjicu kanonizacije Tomine posvećuje Pijo XI. rečenu encikliku. Značenje ovog velikana ka-

---

[26] Vidi P. A. Bačić: Ex primordiis scholae thomisticae, Roma 1928, str. 1—58.

[27] de La Mennais, Bautain, Rosmini, Gratry, Schell i dr.

[28] Vidi: Dr. S. Zimmermann: Historijski razvitak filozofije u Hrvatskoj, str. 19.

toličke misli ima baš za naše doba eminentnu važnost. Dobro je to znano sv. Ocu; zato on i hoće, da primjerom sv. Tome potakne vjernike još jače u stremljenju k onom cilju, što ga je u programatskoj svojoj enciklici zacrtao. Tako sv. Toma Akvinski postaje i za ovo naše doba živim glasnikom Kristovih želja i zapovijedi, a jednako želja i molitava njegovog zamjenika u Crkvi.

M o r a l n i lik sv. Tome ocrtan je pregnantno. Tri kreposti, koje su ga za života u zamjernoj veličini i visini resile: čistoća, poniznost, ljubav ima da budu i našem vremenu danas ideal ne samo kršćanskog učenjaka, nego, prema dohvatu, svakog pojedinog vjernika.

»Štogod ima kreposti u ćudorednom životu, Toma je sve imao u *najodličnijoj mjeri . . . Ali ako tražimo naročite i posebne biljege njegove* svetosti. prije svega nam se ukazuje ona krepost, po kojoj se Toma učinio kao sličan anđeoskim bićima: njegova naime **čistoća.**«

»Sa tako odličnom čistoćom bilo je skopčano jednako izbjegavanje prolaznih dobara i prezir prama častima. **Poniznost** je bila temeljem, na koji su se oslanjale druge Tomine kreposti . . .«

»Ova dakle od Boga darovana ili ulivena mudrost, praćena ostalim darovima Duha Svetoga neprestano je u Tomi rasla isto kao i **ljubav prema Bogu,** gospodarica i kraljica svih kreposti . . . Zato je u Tomi ljubav k Bogu, rastući neprestano s dvostrukom mudrošću napokon proizvela potpun zaborav sama sebe . . . On se poučavajući ljude ne zadovoljava tim, da im pamet snabdjene znanjem, nego svim marom navodi volju, da uzljubi Boga, uzrok svih stvari . . .«

Skromni sin sv. Dominika nije tako samo svojoj braći pokazao put redovničkog savršenstva, nego je svakoj kršćanskoj duši postao privlačiv primjer jednog jakog svetačkog lika. Čovjek, koji kraj sveg svog bogatog znanja, gospodskog roda i materijalnih udobnosti postizava da u njegovom srcu vlada jedino »gospodarica i kraljica svih kreposti... najglavniji plod, što se mora da ubere iz svetih nauka: velika l j u b a v p r e m a B o g u i velika ž e l j a v j e č n i h d o b a r a . . .«, zapanjuje materijaliste i naših dana.

Zato hoće Pijo XI., da snaga Tomina, kako je u sebi promatrana silna i duboka, jednako tako snažno djeluje na naše savremeno doba. Taj upliv njegov u d r u š t v e n o m našem životu ima da se očituje blagotvorno:

a) n a n a u č n o m p o l j u. Ništa nije simpatičnije, nego vidjeti učenjaka skromna i ponizna, Bogu i Crkvi odana. Iz

povijesti znamo, da se prečesto obistinjuje ona: scientia inflat (znanje uznosi . . .).. I u staro, a i u naše vrijeme. Mnogima je baš znanje bilo uzrokom otpada od vjere i od Crkve. A u novije doba postalo je kao nekim običajem, da ne kažem načelom: da učen čovjek ne vrši djela kršćanske pobožnosti. Tobože: znanost se i vjera isključuju . . .

Mi znamo, da nijedan učenjak nije još pokazao, da bi između vjere i znanosti postojala stvarna kakova suprotnost. Materijalistički i monistički propagatori neke znanosti, koja ne će i ne smije da zna za Boga i za svijet onkraj groba, nijesu mjerodavni u ovoj stvari. Imamo uzor-značajeva na strogo naučnom polju, koji jasno i glasno izjavljuju, da ih vjera u Boga i odanost Crkvi ni najmanje ne smeta u njihovom naučnom radu.[29] Da ne zalazim daleko nabacujem samo nekoliko imena novijeg doba: Volta († 1827.), Frauenhofer († 1826.), Mendel († 1889.), Pasteur († 1895.), Gilbert († 1892.), Faye († 1902.), Pastor († 1928.) Reinke i dr.

Pa zato kad znamo, šta znači na znanstvenom polju ime Tome Akvinskoga i kad s tim spojimo njegovu pobožnost, razumijemo želju papinu, da se i u naše doba nađe što veći broj učenih ljudi, koji će u sebi na korist Crkve i čovječanstva, a na veću slavu Božju, spajati »istinsku znanost i pobožnost«. One su »u divnom nekom međusobnom srodstvu . . .«

Upliv sv. Tome valja da se nadalje očituje:

b) u načelnoj odrešitosti prema zabludama našeg doba.

»Više nego ikada prije sveta je dužnost baviti se proučavanjem Tominih djela, da se time uklone one zablude, u kojima je **izvor** i **glava** svih nevolja današnjeg vremena . . . Toma napokon utvrduje prava prve Istine i vlast najvišeg gospodara nad nama protiv one tobožnje slobode čovječjeg uma spram Boga, kojom se danas toliko razmeću . . .«

Ovo je uistinu jedno tužno poglavlje našeg života. Moderna je filozofija kroz posljednjih sto godina unijela u život mnogih inteligenata jednu beznačelnost, skepsu i nepouzdanje, da se tom stanju i danas još moramo silno odupirati. Agnosticizam, relativizam, intuicionizam, fenomenalizam — sve, samo

[29] Vidi od domaćih autora Dr. F. Binički: Katolička Crkva i znanost. Savremena pitanja sv. 26/27, Mostar 1923., str. 126—147.

nigdje nikakove stalnosti i sigurnosti. Metafizičke probleme otputila je ta filozofija među sanjarske nemogućnosti. Posljedice ovog intelektualnog nihilizma djelovale su na svim područjima ne samo znanstvenog, nego i socijalnog života katastrofalno. Upravo na socijalnom i pravnom polju doživjeli smo neželjenih uspjeha. Dakako, da se ova neorijentiranost, načelna beznačelnost, morala jako odraziti na moralnoj strani društvenog života: propadanje svih moralnih vrednota . . . nevjerojatna lakoumnost, neozbiljnost u shvaćanju životnog poziva i praktično otpadanje od vjere. Naše doba nema filozofskog načelnog obrazovanja izvan katoličkih visokih škola. Nema, općenito govoreći, dostatno solidnoga znanja. Zato je lako poljuljati vjeru kod onoga, kod koga ona ne počiva na ispitanim i učvršćenim temeljima.

Ako je zato išta na mjestu, a ono je na mjestu riječ Pija XI.: »Mi kažemo svima onima, koji u današnje vrijeme žude za istinom: »**Idite k Tomi,** pa od njega tražite hranu zdrave nauke, koje on u obilju ima, a za vječni život sviju duša . . .«

Mi nemamo katoličkog sveučilišta i zato ne možemo u toj načelnoj odrešitosti po principima kršćanske filozofije da odgajamo naš nacionalni inteligentni podmladak. Provodimo to samo u našim bogoslovskim učilištima. Ali bez ove solidne načelne filozofske izobrazbe nikad ne ćemo imati inteligencije, koja bi smogla snage, da se odhrva zamkama i zabludama modernog liberalizma. Otud i mnoge nedaće u javnom našem životu . . . Uzdišemo za karakterima . . . Karaktera pak nema bez načelne odrešitosti, koju daje samo filozofski učvršćeno solidno znanje.

2. Enciklika »Ecclesiam Dei« (od 12. XI. 1923.).

Prigodom 300 godišnjice smrti sv. Jozafata, biskupa i mučenika.

Zemljama istočnih Slavena nije samo »prohujao divlji bijes rata«, nego ih je zahvatio i unutrašnji nemir, revolucionarni pokolj. Krv je potekla . . . divlje, nemilosrdno »među rođenom braćom« . . . po širokoj ruskoj zemlji.

»Čini nam se naime, da čujemo ovu krv, gdje »bolje govori nego Abelova« (Hebr. 12, 24) i gdje braću Slavene zove kao nekad riječima Isusa Krista: »Ovce leže bez pastira. Žao mi je naroda«. I doista, kako ih

teške nevolje biju . . . , u kako tjeskobnim prilikama žive! Koliki pokolj tjelesa, koliko upropašćivanje duša! Zaista, gledajući bijedu Slavena, što je još mnogo veća, nego ona, koju je naš svetac oplakivao, **jedva** u očinskoj ljubavi srca našega, možemo da suzdržimo **suze**.«

Proplakalo je mnogo oko i steglo se mnogo kršćansko srce nad svim onim grozotama, što ih je u Rusiji izvela i što ih još uvijek izvodi ljudska izopačenost. I kako je pred 300 godina kao zalog jedinstva Crkve i mira u onim krajevima (12. XI. 1623.) mučenički poginuo sv. biskup Jozafat, tako je u naše dane ne samo prelat Butkiewicz, nego cio niz katoličkih svećenika i vjernika svoju vjernost katoličkoj Crkvi platio krvlju. U taj burni i krvavi period modernog barbarluka nad podanicima katoličke Crkve upire Pijo XI. i glasno dovikuje čitavoj Crkvi i cijelom svijetu:

»Mi smo, da tako golemu bijedu ublažimo spremno pomagali stradalnicima . . . ali nijesmo mogli spriječiti nedostojno postupanje protiv vjere i kreposti, koje se rodilo iz potpunog prezira svake religije i koje je gdjegdje išlo tako daleko, da su u tamnicu i na smrt vukli ljude kršćane, šta više i same svećenike i biskupe . . .«

Aktuelan je zato spomen na sv. Jozafata. Zahvaća u živo i dvostruko privlači poglede savremenika. Pijo XI. najprije u njegovom liku ističe apostolski njegov žar, spominjući, da ga i protivnici već za života nazvaše »otimačem duša«. Toliko je izbijalo njegovo revnovanje za jedinstvom Crkve, da je k njoj povraćao vrlo veliki broj otpalih. Vjerski apostolat našeg doba ne razvija se doduše u istom onom smjeru, u kojem se razvijao apostolski rad sv. Jozafata. Ali se mora da razvija u cilju obrane naših vjerskih prava pred napadajima vlastitih sinova, jednako kao u navraćanju vlastitih vjernika na put pravog kršćanskog života. Unutar naših katoličkih redova valja danas apostolski djelovati. Stotine i hiljade ih pripadaju po krštenju Crkvi katoličkoj, a ne poznaju je ili je, šta više, grde i napadaju. Taj i takav apostolat smatra papa prijeko potrebnim u naše doba. To je i ništa drugo Katolička Akcija, za koju traži saradnju sviju.

Ali jednu tajnu uspjeha sv. Jozafata otkriva i naglasuje papa, očito u namjeri, da i mi tako radimo, kad veli:

»U tome (uspješnom apostolskom radu) ga je pomagalo to, što se strogo držao granica vjere i **nije dirao u političke stvari,** premda su ga često pozivali, da se umiješa u političke borbe i trzavice.«

Ovu nepolitičku aktivnost za preporodom kršćanskog života naglasuje Pijo XI. eto već god. 1923. Mnogima je teško išla u glavu ova misao, jer su povezali katolicizam uz izvjesne političke stranke, pa im je izgledalo, da će i katolicizam stradati, čim dune drugi vjetar i stradaju stranke. Tako su plaštem katolicizma štitili svoje političke organizacije. Nitko ne veli, da nijesu bar u najvećem dijelu radili u najboljoj namjeri. A ipak su krivo radili. I Pijo XI. nije prestao svoju misao naglašavati dotle, dok ih sve nije prisilio, da napuste svoje strančarske zablude i dadu katoličkom organizatornom i preporodnom radu, da ide svojim ispravnim, slobodnim putem, na kojemu obuhvata sve vjernike, a ne samo pripadnike jedne, pa makar i katoličke političke stranke.[30]

Vrijedno je istaći još jednu misao, koja ima za naš položaj i naše nastojanje oko crkvenog jedinstva posebnu važnost.

»Vjernici neka također uvide, da se jedinstvo ne može raspravama ili drugim kakovim poticajima toliko unaprijediti, koliko uzornim i kreposnim životom, a u prvom redu **ljubavlju** prema slavenskoj braći i ostalim istočnjacima, prema onim riječima Apostolovim: Ispunite moju radost, da isto mislite, imajući istu ljubav, jednodušni i jednomisleni. Ništa ne činite uz prkos ili za taštu slavu, nego neka ponizno jedan drugoga više poštiva. Ne gledajte svaki za svoje, nego svaki i za ono, što je drugih« (Filip 2, 2—4).

I ova točka našeg socijalnog apostolata, rad za crkvenim i vjerskim ujedinjenjem u prvom redu sa slavenskom braćom, teče uporedo s čitavim našim preporodnim nastojanjem. Ono eto ima da nosi na prvom mjestu biljeg ljubavi i kreposnog kršćanskog života i u današnje naše doba.[31] Na široke slojeve, nema sumnje, mora djelotvorna kršćanska ljubav i svet krš-

[30] Tu i tamo još se i kod nas praćaka po kakav novinarski gorostas, natežući riječi Pija XI. i »tumačeći« nam njihov smisao. Dobroćudni neki svećenici i hrvatski i slovenski šute i gutaju te njihove nemoguće i pogibeljne pripovijesti, očito u uvjerenju, da će život i vrijeme preći preko njih neopazice.

U nekoliko brojeva vrsnog inače časopisa Linzer Quartalschrift (1928./29.) muku muči urednik Dr. Leopold Kopler, da dovede svoja pastoralno-politička razmatranja u sklad s jasnim i preciznim izjavama i odredbama Pija XI.

[31] Detaljni izvodi izlaze izvan okvira ove radnje. U enciklici ih sv. Otac razvija, ističući i zadaću »Istočnog instituta«, što ga je osnovao Benedikt XV.

ćanski život izvesti najpovoljniji učinak. Za stručne pak i znanstvene krugove, jasno je, da je naučni rad od jednake važnosti i vrijednosti. Ni ne misli ga Sv. Otac ovdje potcijeniti ili omalovažiti. Nego je prava njegova misao ta: treba da se i povrh tog naučnog rada uvijek razlijeva milina kršćanske ljubavi.

3. Enciklika »Rerum omnium« (od 26. I. 1923.).

O 300 godišnjici smrti sv. Franje Saleškoga.

Moralnog preporoda društvenog nema bez dubokog ličnog doživljavanja, koje se očituje u svijesnom upravljanju svog čitavog života prema Bogu, kao cilju. U tom je zapravo izražen onaj put, na kojem se rađaju sveci. Ovu istinu u sebi tako i toliko jednostavnu ogromna većina, pa i dobrih katolika, ne shvaća. Možda baš zato, što se u svom životu nijesu ni pokušali jače približiti čitavoj veličini svog konačnog cilja. Pa zato udaljeni od Gospoda, a puni briga za jelo i odijelo, zamišljaju si »sveca« kao neko izvanredno čudovište na ovoj zemlji.

To pogrešno, a veoma rašireno shvaćanje, korigira Pijo XI. u izvodima o sv. Franji Saleškomu. Nema istina drugog lijeka protiv zla i njegovih pomagača u našem društvenom životu, nego svetački preporod duša, po riječi sv. Pavla: To je volja Božja — vaše posvećenje! (I. Tes. 4, 3).

a) Svi su bez razlike i bez iznimke dužni da postanu sveci. Samo svet t. j. pred očima Gospodnjim pravedan čovjek ulazi u slavu Njegovu. Primjer sv. Franje Saleškog razbija ono mišljenje, koje predstavlja pojam svetosti kao nedokučivi i nedostiživi ideal . . . ili barem postavljen tako visoko, da mu se samo rijetki mogu približiti i to uz strahovito velike žrtve i poteškoće. Oni pak, koji u svijetu žive, izvan zidina samostanskih . . . gotovo nikako[32] . . . Sv. Franjo Saleški doka-

[32] »Atque etiam videtur Salesius singulari consilio Dei ecclesiae datus, ut . . . opinionem illam profligaret . . . veri nominis sanctitatem . . . aut adaequari non posse . . . aut certe tam arduam esse ad assequendum, ut *in plerosque fidelium minime cadat, sed paucis tantummodo*, iisque magno atque excelso animo praeditis, conveniat; eandem praeterea, tantis implicari fastidiis ac taediis, ut ad viros mulieresque extra claustra degentes neutiquam accomodetur«. Actes de S. S. Pie XI. Tome I. str. 182.

zuje, da je svetac mio, blag i veseo, nipošto mrzak, mračan i žalostan tip; pun nježnosti, blagosti dobrote, susretljivosti, sklonosti i prijaznosti, a opet, gdje treba, pun revnosti, odlučnosti i neslomive jakosti. Blagost sv. Franje Saleškog podvlači Sv. Otac naročito zato, jer je njegov temperamenat bio po naravi žestok i razdražljiv. Toliko je sebe imao u vlasti, da je postao uzor blagosti.

U svojim literarnim djelima[33] nastojao je da pokaže: »da se svetost može izvrsno spojiti sa svim dužnostima i položajima građanskog života, pa da se svatko usred svjetovnog života može primjereno za spas spremiti — samo nek ne usvoji i ne poprimi u se duha svjetovnoga.«

»Tko ne može da se vine k nebu snažnim lijetom poput orla, nek se zadovolji malim uzletima poput goluba . . .«

»Naša je naročita želja, da vjernike pozovete neka svaki po dužnosti nastoji oko svetosti svoje vlastite. Previše ih ima, koji nikad o vječnom životu ne razmišljaju i potpuno zanemaruju spas svoje duše. Jedni su od njih upregnuti u poslovne stvari, pa ne mare ni za što, nego kako će novaca nagomilati, dok im duša bijedno gladuje; drugi su uživanju odani i tako se zemlji priljubili, da im je zamro i otupio osjećaj za sve ono, što je izvan sjetila; a treći se brinu za državne poslove, pa zauzeti za njih, zaboravljaju na sebe . . .«

Socijalni život ljudi, dovikuje Pijo XI., zar se ne bi u velike popravio, kad bi svi u blagosti i krotkosti slijedili ovog sveca? Zar se ne bi lako u red stavljali javni i državni poslovi? A zar ne bi bio i u domaćem životu, pa u građanskom najveći mir i sloga? Apostolat kršćanski bi na taj način divno ojačao kod svećenika i kod laika . . . Potrebno je zato, da kršćanski puk usvoji primjer sv. Franje Saleškog i poprimi njegove principe kao normu svog života.

b) To je jedna važna riječ Pija XI. iz ove enciklike. A druga je upravljena katoličkim piscima i publicistima. Od nemanje je važnosti i ona, jer je u preporodnom našem nastojanju za moralnim i socijalnim napretkom društva, knjiga i novina od odlučnog utjecaja. Nije ovdje riječ o vrijednosti i potrebi

---

[33] Glasovita je za duhovni život knjiga sv. Franje Saleškog Philotea (priređena i hrvatski); enciklika spominje zatim djela: »Tractatus de amore Dei«, »Epistolae«, »Liber controversiarum«.

literarnog rada uopće. Ovdje je riječ o **načinu**, kojim ima da katolički pisac brani i iznosi katoličku nauku.

»*Oni* treba da u raspravljanju nasljeduju i zadrže Franjinu snagu s umjerenošću i ljubavlju. Što njima valja raditi sv. Učitelj im kazuje svojim primjerom: da katoličku nauku marljivo istraže i koliko mogu nauče; istine da ne iskreću, niti da je oslabljuju ili taje da tobože ne uvrijede protivnika; za formu i skladnost stila nek se brinu, pa ono što misle nek tako riječju izvedu i iskite, da čitači uživaju radi istine; a ako moraju koga da pobijaju, nek znaju odbiti zabludu i suprotstaviti se nepoštenju hrdavih ljudi, ali tako, da se vidi, e su ispravno zauzeti i ljubavlju potaknuti . . .«

Puno je ovdje rečeno! Svaku bi riječ valjalo da si dobro u dušu ucijepe oni, koji hoće da kao katolički pisci i publiciste nastupaju i da ih drugi kao takove smatraju. Jer ako se ne drže ovih principa, mogu takovi katolički publiciste da unesu velike smutnje i veliko zlo u život katoličkog puka. Ja ću sažeti ove naputke u 3 stavka:

1° **da su dobro katolički izobraženi.** Znači: u vjerskim i vjersko-socijalnim pitanjima nije laiku dosta poznavati tek vjeronauk iz pučke ili iz srednje škole.[34]

2° **da ne budu pristrani i nepravedni.** Znači: ne smiju naumice uzdizati nekoga nevrijednoga, jer im je lično bliz, niti prešućivati tuđe zasluge ili uspjehe. Gdje se to zapaža, tamo nema pravednosti, ni razboritosti. Sve pozivanje na »katolicizam« — ostaje im puka fraza . . .[35]

3° **da obranu i polemiku vode pravedno i s ljubavlju.** Gdje se obratno zapaža zloba ili čak mržnja, tamo se takav »katolički« pisac utaman napreže, da nekoga uvjeri o svom katoličkom stavu. On katolicizmu samo škodi. Pogotovo, ako mu se strijele zalijeću na one, koji se ne mogu i ne smiju brojiti među »nepoštene« i »hrđave« ljude . . .[36]

---

[34] Daljnji je logički izvod: zbog pomanjkanja dostatne bogoslovske naobrazbe ne smiju se laici olako upuštati, da pišu i govore o stvarima, koje iziskuju i stručno bogoslovsko znanje. Ako ipak pišu, morali bi iz zahvalnosti poljubiti onu ruku, koja ih ispravlja i poučava.

[35] Nepravednost i pristranost, pa potom i nerazboritost u radu će se očitovati tamo, gdje ima i nekih drugih intencija . . . političkih ili socijalnih; dakle, gdje nije čisti katolicizam jedina pokretna sila, nego nešto pomiješanoga.

[36] To vrijedi u prvom redu o polemici s onima, koji nijesu katolici ili ne poznaju katolicizma. *Oni* s pravom očekuju, da vide tu našu **kršćan-**

I ove misli sv. Oca valja danas osvježiti, katoličkom srcu približiti i u život privesti. Stom su namjerom one iznesene. U našem hrvatskom narodu i u našim domaćim prilikama one su vrlo aktuelne. Treba ih stoga naročito držati u vidu.

4. Enciklika »Rite expiatis« (od 30. IV. 1926.).

O 700 godišnjici smrti sv. Franje Asiškoga.

Po čitavom je svijetu te godine odjeknula slava asiškog siromaha. I među nekatoličkim je kršćanskim narodima zasinula bar na čas silna snaga katoličke Crkve, koliko se očituje u njezinim svecima. Pojedinci i čitave skupine pokloniše se pred veličinom ovog velikog Božjeg ugodnika. Godina Franjinog jubileja ponukala je Pija XI., da u enciklici o njemu iznese savremenom kršćanskom puku najsnažniji primjer praktičnog kršćanskog uvjerenja, najidealniji lik uvjerenog Kristovog sljedbenika, najsjajniji dokaz moći i snage njegovog evanđelja.

Pa u vezi s mislima razvijenim u glasovitoj prvoj enciklici »Ubi arcano«, primjer je svetog asiškog patrijarha vanredno pristajao, da bude konkretnim jednim putokazom i provodičem u životu, baš tom naraštaju, na koji Pijo XI. upravlja svoje očinske riječi. I mi razumijemo, da je papa u ovoj enciklici izlio ponovo svoje želje i potcrtao na osobiti način baš onu socijalno-moralnu stranu svečevog primjera, koja je po njegovoj riječi najbolji lijek za rane našeg društva. Kako je neodoljivo djelovao svetac na svoje savremenike za života, tako njegov duh, kreposti i djela njegova djeluju i na naše doba. »On živi još i danas pred očima ljudi... i živjet će kroz sve naraštaje...« Neodoljiva je i danas snaga njegovog duha prema onome, tko se u taj duh uživi i tko ga srcem obuhvati.

»Zašto još i sad, nakon što je od smrti serafskog muža proteklo toliko vremena, novim nekim žarom nanovo proplamsava prema njemu pobožnost katolika, pa šta više i udivljenje nekatolika? Zato, jer njegov lik danas ne manjim svjetlom obasjava duše, nego nekada; zato, jer

---

sku ljubav. Potom, samo se po sebi razumije i o polemici u katoličkim redovima. Žučna i uvredljiva polemika može se razviti samo tamo, gdje piscu pred očima lebdi jedino vlastiti »ja« . . ., dakle kod ljudi oholica.

njegova snaga i vrlina još i danas može najviše pripomoći narod'ma, pak se poradi toga i priziva. Njegovo se popravljačko djelovanje u tolikoj mjeri protegnulo na općenitost roda ljudskoga, da je ne samo na daleko uskrisio neokrnjenu vjeru i ćudorednost, nego također evanđeoskom ljubavlju i pravdom prožeo sav društveni i socijalni život ljudski.«

Ima sv. Otac jednu veliku nadu u snagu ovog kreposnog bojovnika. Plodovi oduševljenja za serafinskog sveca, a po tome i nasljedovanja njegovih kreposti, moraju se zapaziti.

»Šta više: prilike, u kojima se današnji dan nalazi kršćansko društvo obećavaju još mnogo veće plodove. Tko naime nije opazio, da su duhovna dobra stala sve više **dolaziti u cijenu** i da su narodi, poučeni iskustvom predašnjeg vijeka, **uvidjeli,** da se ne mogu nadati ni miru ni sigurnosti, ako se ne vrate k Bogu i da oni, toga radi, svoj spas jedino još traže u katoličkoj Crkvi?«

Istina mi smo unatoč ove radosne konstatacije sv. Oca doživjeli i boljševičko klanje i meksičke progone kršćana; doživjeli smo i proživljujemo faze jednog lakomislenog i neozbiljnog vremena. Ali kraj svega doživljujemo danomice takovih radosnih pojava, koje opravdavaju onaj optimizam sv. Oca: sve, što je jače i inteligentnije, svi, koji traže jedan smisao i stalan cilj u životu, obraćaju se katoličkoj Crkvi. Ona zato tom razburkanom i nesređenom duhu našeg doba iznosi zamjernom ustrajnošću pred oči život i djelovanje reformatorâ svog doba sa željom, da prema njihovim metodama postupamo i mi u naše dane. Negdje će valjati u postupku nešto izmijeniti prema izmijenjenim prilikama društvenog života. Ali će svagdje ostati u punoj snazi načelo: da je život ljudi u društvenim zajednicama bilo koje forme, sretan i napredan samo onda, ako se razvija prema intencijama Stvoritelja života, a u suglasju s naukom, koju nam je po svom Sinu ostavio u Crkvi.

Iz čitave ove enciklike izbijaju dvije stvari, koje odmah padaju u oči. Na njih sv. Otac polaže važnost, jer smjeraju k moralnom poboljšanju našeg društva i ruše jedno njegovo negativno obilježje.

1. Krivotvoreni tip svetaštva, razvodnjen duhom modernog senzualizma, samo je na duhovnu štetu ljudima. Valja ga odbaciti i gledati u Božjim svecima ono, radi čega ih je Crkva podigla na oltare. Baš ono veliko oduševljenje i nekih nekatoličkih krugova za sv. Franju Asiškoga, dalo je povoda, da enciklika donosi i ove odlomke:

»O kako nezgrapnu rabotu vrše, kako se daleko udaljuju od mišljenja Asišanova oni, koji za volju svojih bajki i zabluda stvaraju i izgrađuju nekog novog Franju. Ovaj bi — gotovo čovjek ne vjeruje svojim ušima — imao biti protivan crkvenoj **disciplini,** potpuno bezbrižan obzirom na crkvene **dogme** i napokon jedan od preteča i vijesnika one tobožnje **slobode,** s kojom se od novijeg doba ljudi stadoše mnogostruko hvastati i koja je prouzročila toliku smutnju u Crkvi i državi.«

»Odlučili smo se, časna Braćo, u ovom promatranju najviših kreposti (Franjinih) poradi toga podulje zadržati, jer u ovo doba veoma mnogi ljudi, koji se zaraziše kugom laicizma običavaju našim junacima otimati slavu i sjaj prave kreposti. Mjesto toga ih snizuju do neke **naravske** izvrsnosti i do ispovijedanja neke **isprazne** religioznosti. Govore o njima na sva usta i proglašuju, da se zaista pokazaše zaslužnima, ali: samo za napredak znanosti i lijepih umjetnosti, za osnivanje dobrotvornih ustanova, za svoju domovinu i napokon za sav ljudski rod. U čudu se pitamo: šta će ovo udivljenje prema takovom Franji, kojega bismo s pravom nazvali polovičnim i **krivotvorenim,** koristiti njegovim savremenim poklonicima, koji teže za bogatstvom i nasladama, koji nakicošeni i zaglađeni posjećuju vrevu ljudi, plesove, kazališta, koji se valjaju u kalu naslada, a odbacuju Krista i zanemaruju crkvenu disciplinu . . .«

Pijo XI. evo oštro i opširno ističe ovu krivotvorenu sliku velikog asiškog patrijarhe kod našeg modernog društva. Osuđujući to neispravno, lajičko shvatanje, on odsuđuje onaj duh, koji hoće da i čistu krepost, nebeski zanos i herojsko svladavanje u milosti Božjoj, povuče na liniju svog shvatanja života. Da tako nivelira duhovne vrednote na jedan stupanj profanih, često ispraznih i griješnih uživanja.

Ima ih i kod nas, koji dišu takovim duhom. Stoje po strani izvan aktivnog zahvata i razvoja katoličkog života. Nisu doduše protivnici Crkve, ali ne idu u nju. Ne sudjeluju u njezinom životu i ne razumiju ga. A onamo se osjećaju pogođenima, ako im prigovorimo radi tog nedosljednog stava i ako im kažemo: da je Crkva u prvom redu dužna voditi **duše** Kristu, a u drugom tek gajiti umjetnost, i razvijati socijalnu djelatnost. Ona je i najbolja zaštitnica narodâ, jedna snažna poluga u njihovom nacionalnom razvoju, jedan podstrek u živoj domovinskoj ljubavi. Mi to rado ističemo i želimo, da se posvuda ispravno shvati. Samo jedno naglasujemo: nikad ne smijemo smetnuti s uma, da je taj blagotvorni njezin upliv i ta bez sumnje najsnažnija pomoć u narodnom životu i narodnim potrebama **uvijek vezana uz ispravno crkveno poimanje,** onako, kako ga katolička Crkva danas naučava. Nitko ne će za volju patriot-

skih ciljeva dozvoliti, da se profanira nauka i zapovijed Kristovog evanđelja; ili opravdavati da se Crkva poštuje samo radi umjetnosti, a ne radi njezinog poslanja; ili da se divimo njezinoj aktivnoj socijalnoj djelatnosti na polju misijskom i karitativnom, a bez udivljenja prema Kristu njezinom osnivaču. Takovog krivotvorenog katolicizma ne trebamo. Ni takovih površnih pristaša i slavitelja velikog sveca asiškog siromaha.

»Pravi naime i potpuni Franjo, kojemu se kršćanski puk mora ne samo diviti, nego ga još i više nasljedovati, stoji u onoj ukupnosti heroičkih vrlina od nas malo prije u glavnim tek potezima ocrtanoj, u onoj kreposti života, propovijedanju pokajanja i mnogostrukom onom i trudnom nastojanju oko popravka ljudskog društva. Budući da je bio glasnik velikoga Kralja, išao je za tim, da ljude stavi u sklad s evanđeoskom krepošću i **ljubavlju prema križu,** a ne da u njima samo razbudi ljubav i želju za cvijećem, pticama, janjcima, ribama i zecevima . . .

Pa ako i jest, kako se čini, prema stvorenim stvarima osjećao neku nježniju ljubav i nazivao ih, makar kako malene bile, braćom i sestrama — ovu naime ljubav, samo ako ne prekoračuje granice ni jedan zakon ne zabranjuje — činio je to jedino radi svoje ljubavi prema Bogu, jer je znao, da stvorene stvari imadu isto počelo kao i on sâm.«

Na tom primjeru osvjetljuje Pijo XI. pravo i istinsko katoličko crkveno mišljenje. Naši ljudi, naročito naša hrvatska inteligencija, ako hoće da u katolicizmu ima jednu veliku moralnu pomoć u narodnom životu, mora da duboko zahvati u istinski, bujni život katoličke Crkve. Da i sâma uskladi svoj život i svoje mišljenje sa Kristovim evanđeljem onako, kako ga traži Crkva katolička. Da se otrese liberalno-framasunskih niskih insinuacija i počesto plitkih socijalističkih predbacivanja, a **upozna** svoju Crkvu i živi snjom. Tako u svemu: za ispravno i s Kristovom naukom saglasno poimanje čitavog života našeg i svih pojava, bilo u kojemgod smjeru našeg aktiviteta, **mjerodavna je Crkva** da kaže svoju riječ. Tu istinu i taj kategorički zahtjev svakog uspješnog socijalnog napretka, teško shvaćaju i naši današnji moderni ljudi. Oni se u bolesnoj nekoj pretjeranoj težnji za neodređenom slobodom počesto nameću za suce Crkvi sa zahtjevom, da se sluša njihova riječ i šta više, da se uvažava . . . Ali to je nemoguće! Najprije treba puno učiti, mnogo toga znati i prosuditi, mnogo razmišljati i ponizno o sebi misliti, dok se netko usposobi za učitelja i provodiča. A i taj će tada da se brižno drži Crkve kao najsigurnijeg zaklona u

vrijenju i nadmetanju nestalne ljudske misli. Tko se srcem i dušom priljubi k njoj, ne će osjetiti poteškoće, da njezine velikane gleda onim i onakovim očima, kako je njezina nakana. A jedino će tako popraviti možebitne svoje prijašnje pogreške i uspješno djelovati na svoju okolinu, da se duhom vine i preporodi: promatrajući sve u odnosu prema Bogu Gospodu — po primjeru sv. Franje.

2. Siromaštvo i poniznost kao pozitivni plod iz razmatranja života i djela sv. Franje, valja da omili našem savremenom društvu, ako hoće da doživi svoj preporod. Ove kardinalne kreposti Franjine biju po očima naše društvo. Dok se ono ne urazumi i ne shvati, da je bogatstvo izvor mnogih zala, a oholost i težnja za častima početak propasti svakog pojedinca, ne će od sebe odvratiti katastrofalnih posljedica kojima ide u susret. Velik je broj onih, koji vide, da ovako, kako jest, ne valja; da nam danomice ginu poštenje, vjera, ideali; da idemo ususret nečemu, što će se kao ledeni vihor spustiti na nas i satrti nas nemilosrdno. Mnogi lutaju i traže sredstva spasa, mnogi rezignirano gledaju u budućnost i ništa ne predlažu. Ali najveći broj njih ipak ne će da sluša glasa katoličke Crkve, koja je jedina pozvana da dade sredstva i da pomogne u tom raspadanju.

Eto Pijo XI., pokazujući na siromaštvo i na poniznost Franjinu, dovikuje svojim savremenicima: Oslobodite svoje duše od materije i balasta, što vas k zemlji vuče, da u njoj poginete. Odbacite od sebe bolesnu želju za velikim imetkom i bogatstvom. Budite zadovoljni s onim što imate . . . Čim bogatstvo manje uzljubite i čim manje za njim budete hlepili, bit će čišće i slobodnije vaše srce, te uzneseno do Gospodara života, znat će, da je bogatstvo u duši i u vječnom prijateljstvu s njim . . .

A kad budete slobodni od izvanjeg tereta, slomite u svojim dušama i onaj unutarnji ostan, koji vas znade da uznosi nad druge . . . Budite ponizni srcem, najmanji među braćom, jer takovi uistinu i jeste pred Gospodinom!

To je ključ za moralno-socijalni preporod našeg društva! Ne treba da potanko opisujem sve, što ljudi poduzimaju, da se domognu bogatstva; kako kod tog upropašćuju i svoju dušu

i duše svojih bližnjih. Egoizam je otrovao život na ovoj zemlji. Kud pogledamo oko sebe, egoizam, često najniži, ceri svoje lice. Ni sami nijesmo lako prosti od njega. Ako ne stičemo imetka, često se u duši uznosimo, kao da nije sve, što jesmo i što imamo dar Stvoritelja naravi.

Zato tu upire sv. Otac na konkretno jedno sredstvo, koje može donijeti obilnog ploda: valja prigrliti pravilo sv. Franje u t. zv. III. Redu.

»Možda će tko reći, da bi trebalo, da i danas dođe na zemlju drugi Franjo i da popravi ljudsko društvo. Međutim uzmimo, da se svi ljudi ponovno stanu brinuti za dobrobit duše i da si svi Franju uzmu za učitelja u pobožnosti i svetosti; uzmimo, da oni svi uzmu nasljedovati i na se primjenjivati primjere, što ih je ostavio on, koji bijaše ogledalo vrline, put pravde i pravilo »ćudoređa«, zar ne bi i u tom bilo dosta snage i djelotvornosti za liječenje i isticanje opačina ovoga doba . . . ?«

Jest! U živom nasljedovanju ovih dviju temeljnih značajki sv. Franje dosta je snage i djelotvornosti za preporod našeg društva. U pravilu III. Reda sv. Franje, toliko jednostavnom a toliko spasonosnom, naći će i naše doba svoj spas. Prije ili poslije, sve što za Kristovu nauku bude imalo razumijevanja, morat će se upodobiti njegovom glasniku Franji. A da se to što prije zbude i što uspješnije provede sv. Otac smatra da je potrebno učlaniti se u III. Red.

»Neka se ljetos po vašem savjetu upišu oni, koji još nijesu upisani; koji još nijesu tome dorasli, neka se zapišu kao kandidati užonoše, da bi se već kao dječaci priučili na ovu disciplinu . . .«

O uspjehu ima sv. Otac najljepše nade, ako se samo zdušno i savjesno budu svi članovi držali propisa:

»Ako oni na svom početku po ovom apostolstvu zaslužiše, da ih Grgur IX. nazove vojnicima Kristovim i drugim Makabejcima, onda očevidno i danas mogu za zajednički spas biti od ne manje važnosti, samo ako se budu toliko isticali nevinošću i neporočnošću i ugledavali u lik Oca Franje, koliko im se broj razmnožio po čitavom svijetu . . .«

Po ovim mislima sv. Oca valja svima, a naročito dušobrižnicima neumorno raditi. Jubilejska godina sv. Franje u mnogom je osvježila i unaprijedila opću ljubav k njemu. Ne smije se na nju zaboraviti, niti u njoj malaksati.

5. Apostolsko pismo »Quod sanctum Cyrillum« (od 13. II. 1927.)

prigodom 1.100 godišnjice rođenja sv. Ćirila.

Ovaj je jubilej imao partikularno značenje: katolički su slavenski narodi, naročito Česi i Hrvati, kojima je apostolsko pismo tom zgodom i upravljeno, proslavili spomen ne samo sv. Ćirila, nego i brata njegovog sv. Metodija. Kako su oba za jednim ciljem u životu združeni težili i neumorno žrtve doprinosili, tako ih i živa svijest katoličkih slavena spominje uvijek združene.

Pijo XI. je imao prilike da upozna važnost pitanja sjedinjenja istočnih Slavena s rimskom Crkvom, pa mu zato svakom prilikom posvećuje zamjernu pažnju. Razni su uplivi djelovali u prošlosti pokatkad i neispravno na naš odnos prema sv. Stolici. Sve do u naše dane znalo je biti i ljutih zamjeranja. S jedne strane zbog slabog poznavanja prilika, i mentaliteta našeg; s druge strane zbog političke neizgrađenosti slavenskih naroda, ovisnih sve do nedavna od jakih, nacionalno osvještenih, tuđih gospodara. Toliko su bili jaki ti naši protivnici, s kojima smo, osim Rusa i Bugara, svi bili državopravno povezani, da su u jednom času onemogućili izbor kard. Rampolle za papu samo stoga, jer je neprikriveno gojio simpatije za slavenske katoličke narode. Zato nam je drago, da u naše doba[37] vrhovni pastir Kristove Crkve rado zaustavlja svoj pogled na slavenskom istoku, te s jednom naročitom skrbi upravlja tople riječi katoličkim slavenskim narodima. Dakako, da te riječi i pozivi na rad za preporodom duša, bodrenje na traženje i uzdržavanje katoličkog jedinstva[38] jednako pogađaju i Slavene, koji su u crkvenom i vjerskom pogledu od nas odijeljeni. I

---

[37] Vidi: M. de Belloy S. I.: Pie XI. et le retour à l'unité de l'Orient Separé u »Orientalia christiana«, vol. XVI/1. septem.-oktober 1929.

[38] »Pa ako je nužno, da **svi** slavenski narodi uzmu Ćirila i Metodija za učitelje u savršenijem provođenju kršćanskog života, opravdano je bez sumnje i to, da **svi** vaši zemljaci one iste, koji su nekoć prvi kod njih rimsku vjeru posijali i zasadili, uzmu ne samo za nebeske zaštitnike, nego i za vođe u nastojanju, da blagodat katoličke zajednice bilo zadrže, bilo steku.«

jednima nam je i drugima sveta dužnost, da radimo na ujedinjenju.

I u ovom kratkom pismu ne pušta sv. Otac s vida svojih temeljnih, programatskih nazora. U želji, da i kod nas unaprijedi moralno stanje puka i njegove inteligencije na primjeru sv. braće, ističe i naglašuje, da nam oni budu:

1. uzorima kršćanskog života. Najprije našoj omladini, koja u školi izgrađuje svoj um i svoje srce:

»Vaša (biskupâ) osim toga neka bude dužnost iz svih sila nastojati, da mladići, koji bilo kao svjetovnjaci, bilo kao članovi svetog reda, pohađaju škole, liceje i sveučilišta ove slavne svetitelje uzmu za uzor.«

Zatim odraslima, koji u različnim zvanjima i pod najraznoličnijim životnim prilikama valja da čeliče svoj karakter.

»S toga ne može biti, časna braćo, a da i mi ne dočekamo s velikim veseljem ovo, što ste vi nakanili: da naime te dvije luči Istoka, stavite ove godine na još viši svjetionik, pa da oni, kao što su nekoć, dok na zemlji boravljahu, tako i danas, kad su u nebeskoj slavi, svijetle vašim narodima, te ih divnim primjerima svojih vrlina vuku i potiču, da kršćanski osjećaju i žive. Neka se naime od ove blažene braće uči **kler,** neka se uče redovnici i djevice Bogu posvećene provoditi nevin i potpuno čist život i taj isti život čitav posvećivati unapređivanju duševnog spasenja; neka se **kršćanske obitelji** uče čuvati i neokrnjene štititi zakone o nerazrješivosti braka i o pravom odgajanju i izobražavanju djece; konačno svi Kristovi vjernici makar kojeg su staleža bilo poljodjelci i **seljaci,** bilo **zanatlije,** bilo **boljari** i prvaci države, bilo **književnici, učenjaci,** i učitelji znanosti, bilo **poglavari,** koji se po dužnosti brinu za opću dobrobit: neka se uče služiti istini, pravdi i ljubavi, ako hoće, da se mir Kristov povrati među narode i među građane jedne te iste narodnosti, pa da tako njihova domovina danomice sve više cvjeta.«

Sv. se braća makar visoko naobražena prema duhu svog vremena »ne pokazaše željni slave«; makar obasuti milošću carskog dvora, naučiše »u samoći služiti Bogu u poniznosti«; skromni i radini ne prionuše uz raskoš, nego uz posao; sačuvaše svoj duh neozleđenim od surovog i počesto razuzdanog duha onog doba. Po tomu, što se u njima »uz opsežno znanje nalazila plemenština duha i čednost«, oni su ne samo apostoli svojih slavenskih plemena, nego još i danas njihovi učitelji i moćni zaštitnici.

Ali povrh svega, što im diže naročitu cijenu u očima čitavog kršćanstva, oni su:

2. apostoli katoličkog jedinstva. Na nama je katoličkim Slavenima dužnost, da svim mogućim sredstvima utiremo put onom jedinstvu, koje među nama zasnovaše sv. braća. Izvan svake je sumnje danas, da je to jedinstvo s nasljednikom sv. Petra, rimskim biskupom, kojeg oni smatrahu nosiocem one vlasti, što ju je Krist povjerio sv. Petru.

»U duši je njih obojice živo odzvanjala ona riječ Kristova, koju reče, dok nakon zadnje večere moljaše božanskog Oca, »da svi jedno« budu njegovi učenici; i njima se jednako duboko u dušu usadilo sve ono, što su istočni oci predali o ekumenskom jedinstvu kršćanske Crkve, pa stoga nijesu htjeli slavenskih ovaca da pasu prije, nego prime pastirsku ovlast od nasljednika Petrovih . . . Osim toga su poduzeli i izvršili put u Rim; odavle su s ovlašću, koju im je povjerio rimski velesvećenik poslani, da učvršćuju i šire kraljevstvo Kristovo; pokroviteljstvo naših predšastnika neprestano ih je štitilo; u Rimu je jedan od njih položio zavjet monaškog života malo pred sam konac života . . ., a drugi je u Rimu posvećen za biskupa; liturgijski propisi, koje su obojica uveli u zemlje Kristu pripojene, ovdje su odobreni i potvrđeni . . . Zar sve to ne svjedoči, da svetoj braći ništa nije bilo preče, ništa stalnije i određenije, nego da budu u što tješnjoj vezi s rimskom Crkvom? Zašto da se dakle čudimo, ako su Ćiril i Metodije . . . svima postali sve, da sve pridobiju za jedinstvo katoličke Crkve?«

Zato sv. Otac s očitim zadovoljstvom spominje u tom istom pismu »Apostolat sv. Ćirila i Metodija« i želi, da se što više raširi; spominje važne velehradske sastanke, te zavod sv. Ćirila i Metodija na Velehradu za odgoj budućih apostola među slavenskim narodima. Ne zaboravlja ni teškog stanja, koje proživljava majčica Rusija i preporuča ga u molitve vjernika.

Sve ovo ima za život našeg naroda veliku važnost. U prvom je redu snažan poticaj našem kleru, da svoje djelovanje na ovom polju više razmahne. Apostolat sv. Ćirila i Metodija se još uvijek vrlo slabo razvija u našim krajevima. Blizina, a negdje i pomiješanost s pravoslavnima ne bi nipošto smjela biti nekom zaprekom. Prozelitizma mi nikakovog ne tjeramo, kako je bjelodano po svemu, što radimo. Ali potpunu svoju dužnost ne vršimo, ako ovaj apostolat ne provodimo oko sebe najzdušnije. U drugom je redu poticaj puku, da *mu se duševni vidokrug proširi, da u svojim molitvama za*hvati bar svoju slavensku braću i živo želi duhovno crkveno

jedinstvo s njima. Naša je najveća želja, da se ovakav apostolat jednako uvede i raširi među pravoslavnim klerom i pukom. Da se tako i jedni i drugi nađemo u aktivnom zahvatu za onim ciljem, koji je sv. Ćiril umirući u duhu gledao, kad je molio: ». . . Bože, uvećaj Crkvu svoju mnogobrojnošću i udruži sve u jedinstvo duša, te izabrane ljude učini složnima u pravoj vjeri svojoj i ispravnom ispovijedanju. Udahni u srca njihova riječ Tvoga slušanja, da se pripašu za dobra djela i da čine ono, što je Tebi milo!«

6. Apostolsko pismo »Caritatem decet« (od 4. III. 1929.).

O hiljadugodišnjici mučenika sv. Većeslava.

Većeslavski jubilej kod češkog naroda imao je opće narodni značaj. Nije samo u ovom narodnom svecu triumfirala Crkva, koja okrunjenika broji među slavne mučenike, nego i domovina, koja danas, nakon teških iskušenja, slavi svog velikog sina u slobodi i neovisnosti. Razumljivo je zato, da je spomen na sv. Većeslava duboko vezan uz sav život českog naroda. Stoljeća su učvrstila upliv ovog nebeskog zaštitnika na familije i na zemlju česku: vjera i domovina sljubljuju se u njegovoj ličnosti.

Sv. otac ovom zgodom potcrtava jednu potrebu, koja je obzirom na česke prilike najaktuelnija: odgoj svećeničkog podmlatka. Dovodi to u vezu s uspomenom na jubilarne svečanosti: živa vjera po primjeru sv. Većeslava treba da prožme današnji češki rod, pa da po braničima Kristovog evanđelja uskrsne i u naše dane sjaj i snaga Crkve u sretnoj domovini. Ta se potreba osjeća ne samo u Českoj gdje je liberalizam i sektarstvo uzelo maha, nego i u drugim zemljama, imenito i kod nas, gdje su prilike takove, da o jednom bujnijem, intenzivnijem organizatornom radu na polju moralnog i socijalnog preporoda bez snažnog zahvata svećeničke ruke, nema ni govora.

Osim ovog momenta ističe Pijo XI. i dužnost, koju Česi imadu u nastojanju oko crkvenog i vjerskog ujedinjenja s ostalom svojom slavenskom nesjedinjenom braćom.

»Stopama sv. Metodija i sv. Vojtjeha stupajući, nastojte svim mogućim načinima, da se odijeljeni Slaveni susjednih pokrajina vrate k jedinstvu majke Crkve, što svi živo želimo . . . Nemojte da prestanete raditi oko tako spasonosnog djela . . .«

A da izvanredni ovaj spomen na velikog narodnog sveca ne prođe bez vidne koristi po sav narodni život i moralni napredak, Pijo XI. ga stavlja kao uzor za nasljedovanje upravljačima državnog aparata, svima građanima, a naročito roditeljima i odgojiteljima:

»Od veoma pravednog ovog kneza neka se uče oni, koji su na čelu države, da pravedno, blago, a snažno upravljaju. Nek znaju, da se katolička vjera napretku državnom ne protivi, šta više, ljudsko društvo po njezinim načelima cvate i napreduje.

Neka se uče građani pravoj ljubavi od dobrotvornog Oca domovine; zabacivši svaku svađu neka složno nastoje oko zajedničkog dobra. Pa kako je njega tako pobožno odgojila njegova baka Ljudmila, nek spoznaju roditelji i svi odgojitelji, kolika je snaga u kršćanskom odgoju, da se mladež sretno uputi na put spasa . . .

Njega nek si i svećenici uzmu kao primjer nasljedovanja u žarkom štovanju presv. Otajstva; djevojke u čuvanju čistoće; bogataši u pomaganju siromaha koje god ruke . . .«

Evo kako veliki svećenik naše Crkve upućuje na sve strane. Bodri, oduševljava. Diže i pozivlje na rad, upravljajući srca i duše sviju k Ocu istine. Kad je prilika i potreba, on uzima okolnosti pojedinačnih naroda u obzir, veže svoju očinsku riječ uz narodnu povijest, osjećanje i narodne ideale. I nema sumnje, da se onaj moralni napredak u pojedinim zemljama i pojedinim narodima, koji se mora utvrditi unatoč velikog destruktivnog djelovanja sinova tame — ima pripisati najsnažnijoj i najneporočnijoj moralnoj sili: Crkvi katoličkoj. Veliki svećenik Pijo X., kao oruđe Duha Svetoga, ispunjava svoju zadaću neumornom agilnošću. Iz svih njegovih pothvata prosijeva duboko shvaćena i još dublje proćućena riječ Kristova: Šimune, Šimune, evo sotona zatraži, da vas rešeta kao pšenicu; ali ja sam se molio za tebe, da vjera tvoja ne oslabi, i ti obrativši se, **utvrdi** braću svoju! (Lk. *22*, *32*).

(Nastavit će se.)

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Historijat i metode sjemenišnog uzgoja.

Dr Pavao Lončar.

II. Tridentinska sjemeništa.

Doskora su biskupi uvidjeli, kako je nezgodno, što su napuštali biskupska sjemeništa, jer su se klerici na višim školama malo pomalo priučavali na novi život u neobuzdanoj slobodi. To ih je ponukalo da pomišljaju na obnovu prijašnjih sjemenišnih učilišta. — I pape su po primjeru Leona I. neprestano opominjali biskupe, da rede samo one svećeničke aspirante, koji su od mladosti uzgojeni pod neprekidnim nadzorom Crkve i u crkvenim institutima. O tom je radio Inocent III. (1198.—1217.) na četvrtom lateranskom koncilu, Grgur IX. (1227.—1241.), Honorije IV. (1285.—1287.), crkveni oci sakupljeni na koncilu u Baselu 1431. i Leo I. (1513.—1521.) na V. lateranskom koncilu.

Nakon tolikih vapaja konačno se pristupilo k reformi sjemeništa na doskora sazvanom koncilu tridentinskomu (1543.—1563.).[1] Zadnje je vrijeme bilo, da se to učini, ne samo zato, što nijesu bile zgodne prilike na univerzama za klerike, nego još više i zato, što je broj klerika bio spao tako, da nije bilo koga rediti. Svećenički je stalež bio općenito omražen. Razlog je tomu bila i Luterova revolucija, koja je baš u to vrijeme buktila. I teološki je študij tako pao, da na njemačkim univerzama u Beču i Ingolstatu nije bilo vrijednoga teološkoga profesora. I sad dolaze i papa Pavao III. 1534. s odlukama novoimenovane kongregacije za reformu i Karlo V., koji drži konferencu 1541. za uspostavu kolegijatnih, katedralnih i biskupskih škola, pa onda car Ferdinand. Svi su skočili da podignu uzgoj duhovničkoga staleža. Osobitog je spomena vrijedno to, što je biskup augsburški, koji je pošao i dalje od samoga nastojanja i osnovao kolegij (Collegium Hieronymianum) sasvijem prema kasnijim odlukama koncila tridentinskoga. Kao uzorak za tridentinska sjemeništa osnovan je još prije koncila kolegij u Rimu (Collegium Germanicum) sv. Ignacije Loyole. Kod osnutka toga zavoda sudjelovali su i bili njegovi protektori nekoji kardinali, koji su kasnije bili u Tridentu

na koncilu kod rasprava o reformi sjemeništa (Wetzer und Welte's, 11. p. 107.—108.)

Najjači je ipak poticaj zato dao kardinal Polo, koji je razmišljao mnogo o reformi engleskoga klera, pa je među drugim poglavljima o reformi u jednomu zapovijedio, da se mlađi klerici odgajaju u sjemeništima. Posebnim je dekretom 1556. uredio i formu tih sjemeništa. Taj je oblik sjemeništa Polovih bio veoma zgodna podloga kod raspravljanja o sjemeništima, da na njoj grade oci tridentinskoga sabora (Benedikt XIV. o. c.). Na 23. svečanoj sjednici, dne 15. jula 1563. u katedrali tridentinskoj proklamirao je znameniti dekret o uređenju sjemeništa za uzgoj klera. Od toga doba počinje novo nastojanje biskupa, da skupe oko sebe i besplatno uzdržavaju svećeničke kandidate u posebnim zavodima.

Tridentinski je koncil htio da nešto uzme iz starine, a nešto je opet sasvijem novoga uveo. Imaju se u neku ruku da uskrise stare katedralne škole, humanističko obrazovanje, teološki studij i praktička uputa u svećeničku službu. A novo je bitno to, što je sjemenište imalo da bude dijecezanska uredba, podvržena isključivo vodstvu biskupa i njegovo je djelovanje protegnuto na čitavi opseg same dotične biskupije.

Koncil (Sess. XXIII., cap. XVIII. de ref.) je u glavnim potezima zacrtao unutarnje i vanjsko uređenje sjemeništa, postavio jasan cilj i općenito označio puteve, koji k tomu vode. Zgodno je, da pregledamo tekst toga dekreta, prvo zato, jer je dao konačne smjernice za uzgoj svećeničkih kandidata za cijelu Crkvu tako, da su ga kasnije odluke i pisma pojedinih papa i novoga kodeksa tek tu i tamo popunile. Drugi je razlog takoder veoma važan, jer taj dekret više nije za pojedine biskupije, nego s općenitoga crkvenoga sabora za cijelu Crkvu i nije samo savjet; nego disciplinarni propis, koga koncil izdaje riječima: »Sancta synodus statuit, ut... instituere teneantur«.

Themistor (o. c.) donosi izvorni tekst toga dekreta na str. 62. do 74. Benedikt XIV. iznosi njegov sadržaj s nekim kasnijim odgovorima kongregacije u svom djelu Synodus dioecesana na str. 139. i 140. (III.—IX.). Cijeli se tekst prema Wernzu (o. c. n. 94.) može podijeliti na pet točaka: 1. podizanje sjemeništa; 2. primanje; 3. unutarnje vodstvo; 4. unutarnji život; 5. vrhovna uprava zavoda.

1. U svakoj se biskupiji imade podignuti sjemenište s brojem dječaka prema veličini i potrebi dijeceze. Zato može da bude i više sjemeništa, ali sva moraju biti ovisna u svemu o onomu, koje je u sijelu biskupa. Biskupu je dopušteno da prema uvidavnosti podijeli pitomce na toliko razdjela, koliko se njemu čini, da je dobro prema broju njihovom, dobi i napretku u crkvenoj disciplini. Najradije se dijeli prema tomu na sjemenište veliko i malo. Wernz (l. c.) izričito zove jedno sjemenište: seminarium maius, a drugo seminarium minus. Taj su naziv prihva-

tili: Pijo IX., ep. encycl. »Nostis et Nobiscum, 8. XII. 1849.«; Leo XIII. lit. encycl. »Depuis le jour«, 8. IX. 1899.; S. C. Consist., litt. circul. 16. VII. 1912., n. 1.; S. C. de Prop. Fide, instr. 18. X. 1883. n. IV. 2. I novi Kodeks imade istu razdiobu: seminarium minus, scilicet, pro pueris litterarum scientia imbuendis, ili kako veli Micheletti, koji posjećuju gimnazijske nauke i možda filozofiju (De ratione disciplinae p. 122.) i seminarium maius pro alumnis philosophiae ac theologiae vacantibus (C. § 1354. § 2.). Prema tomu Talijani dijele sjemeništa nazivima na seminario piccolo i seminario grande, Francuzi: petit seminaire. Nijemci: Knabenseminar, a mi Hrvati: dječačko sjemenište ili sjemenište malo. Najviše odgovara duhu i riječima koncila tridentinskoga naziv seminarium puerorum, dječačko sjemenište, jer i tekst govori certum puerorum numerum. . dakle o dječacima i to 12 godina starima, koje zove i adolescentes, a taj naziv prihvaća i kodeks (1354. § 1.). Svakomu je dakle jasno, da se te riječi ni po svom značenju ni po sadržaju ne mogu nikako prevesti sa maleni t. j. infantes. Pa bi prema tomu naziv »sjemenište malenih« bio sasvijem pogrješan, a po najnovijoj terminologiji, koja si prodire put u novije vrijeme kod nas, značio bi naziv sjemenište malenih »seminarium infantium, t. j. sjemenište odojčadi«. — Takav naziv ne može dakle da zagovara čovjek, ozbiljan i upućen u stvar.

Sjemenište se mora podići blizu katedralne, metropolitanske ili abatijalne crkve, ako je to nezgodno, onda će biskup odrediti drugo zgodno mjesto.

Dužnost imade da podigne sjemenište biskup, metropolita ili opat, koji imade jurisdikciju i djelokrug biskupa. Ako je nemoguće poradi materijalnih sredstava, da jedan biskup sam u svojoj biskupiji podigne sjemenište ili kolegij, neka to učini provincijalna sinoda ili metropolita s dvjema starijima sufraganima kod crkve svoje ili u kojoj biskupskoj crkvi, gdje mu se čini zgodno; a doprinosit će u tu svrhu dvije ili više biskupija, u kojima se nije moglo podići sjemenište.

Bude li tko od zvanih faktora nehajan u tom, da se sjemenište podigne ili uzdrži, oštro ima da ukori biskupa nadbiskup, nadbiskupa i prelate provincijalna sinoda, koja će i siliti, da se odredbe koncila provedu. Nastane li bilo kakova zapreka, da se sjemenište podigne ili uzdrži, biskup će sa četiri savjetnika ili provincijalna sinoda ublažiti ili pooštriti statute tridentinske prema mogućnosti crkvi ili beneficija, koliko će biti potrebno.

Biskupa će u tom pomagati četiri savjetnika: dva iz kaptola, a dva od ostaloga svećenstva. Po jednoga od ovih bira biskup iz kaptola i od svećenstva, a drugoga bira kaptol izmedu sebe i svećenstvo izmedu sebe. Ovu je uredbu koncilsku o dvostrukoj komisiji savjetnika: dvojice za disciplinu, a dvojice za vremenita dobra přidržao i novi kodeks, kako ćemo kasnije vidjeti.

Biskup imade pravo ne samo podići, nego i prenijeti sjemenište iz jednoga mjesta na drugo. Imade li više sjemeništa u biskupiji može i ona, koja su sporedna da dokine zauvijek. Može da to učini, imade li i jedno samo sjemenište, ali ga na to mora prisiliti apsolutna nužda ,jer mu je teška obveza da ga drži. Na vrijeme ga lakše dokine, ali i to, kad je uzalud pokušao sva sredstva, da ga sačuva.

Koncil određuje, da se raspiše porez za potrebe sjemeništa, koji će teretiti, ako je potrebno, sve beneficije počevši od dohodaka biskupskoga stola i kaptola, pa do beneficija svih vrsti u biskupiji ne izuzevši ni redovničkih. Koliki će taj porez da bude određuje biskup sa savjetnicima.

U sjemenište se neka primaju dječaci iz zakonitoga braka. stari najmanje 12 godina, koji znadu dobro čitati i pisati, a imadu volju i njihove naravne sposobnosti (Dr. P. Lončar o. c. p. 58.) daju nadu, da će se zauvijek posvetiti crkvenoj službi.

Za sjemenište se imadu birati poglavito siromašni sinovi; ali se ne isključuju ni sinovi bogataša, samo ako imadu nakanu da služe Bogu i Crkvi, no izdržavaju se na svoj trošak.

Pauperes se uzimaju u kanonskom smislu, a ne prosjaci u pravom smislu mendicantes, jer je takove i sv. Karlo Boromejski posvema isključio od primanja u sjemenište; a on je bio jedan od otaca tridentinskih. To se još bolje vidi iz onoga, što smo rekli, da biskup mora sve da pokuša, da mu sjemenište postoji. Prema tomu može, osim spomenutih poreza (seminaristicum) odrediti da pitomci nešto doprinose, da ih obveže da plate odštetu, ako izađu ili budu otpušteni, kako to već partikularne prilike iziskuju. (Benedikt XIII., Cong. Con., vidi W. W. o. c. p. 109.) Sve to može da bude poradi posebnih prilika pojedinoga kraja.

Prema kanonskom i rimskom pravu se smatra siromakom onaj, koji ne posjeduje dovoljno imetka prema svomu staležu ili ne bi imao kad bi podmirio sve svoje potrebe i dugove drugima. Pašan kod Wernza o. c. i Micheletti, De rat. disciplinae, p. 99.). Uza sve to dakle može da imade toliko otac dječakov, da barem neki dio doprinosi za njegovo izdržavanje i školovanje, pa makar time sebi i od svojih potreba nešto prikraćivao. Tako i biva ponajčešće u ljudskom društvu i kod uzgoja i školovanja mladeži.

Vrhovni nadzor i upravu dijecezanskoga sjemeništa imade samo biskup i nitko drugi. Koncil određuje , da uz biskupa bude dvostruka komisija Savjetnika, jedna za upravu vremenitu, a druga za upravu duhovnu. Komisija za vremenita dobra sastoji se od dva kanonika i dva druga mjesna svećenika. Biskup bira u tu komisiju sam jednog kanonika i jednoga svećenika, a druge kanonike bira kaptol, a svećenika mjesni kler. U komisiju duhovnu bira sam biskup slobodno dva kanonika starija i uglednija iz kaptola katedralne crkve.

Koncil hoće da dodijeli biskupu ovu dvostruku komisiju samo zato, da mu olakša nositi odgovornost, koju imade za uzgoj klera svoje dijeceze. Te komisije imadu samo savjetujuću kompetenciju, a biskup ne mora da uvaži njihove predloge, dapače u određivanju poreza za sjemenište, ne treba ni da se svjetuje S.C. C. kod Benedikta XIV. o. c. p. 139.).

Na istome mjestu donosi Benedikt XIV. još neke odluke kongregacije, koje nadopunjuju i tumače smisao koncilskoga dekreta onamo: da su članovi spomenutih komisija doživotni i ne mogu se bez zakonskoga razloga maknuti; njihov savjet mora pitati biskup: u postavljanju općih sjemenišnih pravila, u izboru učitelja; u biranju knjiga, koje se imadu proučavati, u izboru dječaka, koji će se primiti; u izboru ispovjednika; u kažnjavanju nepokornih pitomaca; u otpuštanju; u vizitiranju i sličnim slučajevima; njihov savjet mora tražiti biskup u podizanju, u uzdržavanju sjemeništa, u stvarima vremenitim i u disciplini i u vladanju, dapače i u otpuštanju službenika i sluga. Novi kodeks ostavlja također dvostruku komisiju s istom zadaćom ali nekim promjenama, kako ćemo kasnije vidjeti.

Bečki kolegij zagrebačke nadbiskupije.

Dr Lj. Ivančan.

(Nastavak.)

Kaptol je uložio posredovanjem svoga prepozita Benedikta Vinkovića, koji se najviše trudio oko uređenja hrvatskoga kolegija zagrebačke biskupije za uzgoj klera u Beču, glavnice, što su imale kamatnim prihodom pokrivati troškove uzdržavanja. Uložio ih je u Beču, i to naročito kod bečkoga senata, kod bečkoga kaptola, za popravak zgrada požarom uništenih uz kraljevo jamstvo, kod Isusovaca, i njekih privatnih stranaka, od kojih se spominju bečki građanin Ivan Troitzen, Baltazar Mack, Šimun Ratak, grofovi Gjuro i Krištof Erdödy, obitelj Palffy i t. d. No svi ti dužnici nisu bili točni platnici kamata, tako da je često kaptol iz Zagreba morao slati potreban novac za uzdržavanje zavoda. Spominju se Maszan i Barberich predijaliste, koji su morali nositi novac za potrebe zavoda u Beč, kada su dužnici zavodskih glavnica ostajali dužni, da plate redovite kamate. Često je putem trgovačkih doznaka slan novac u Beč. Glavnice su obično bile uložene sa 6% kamata. Primjera radi navodim, da su grofovi Erdödy g. 1721. dugovali na zaostalim kamatima 4200 for., a taj bi dug još veći bio, da im nije kaptol odbio trošak za preuzeto od njih vino. Isusovci nisu od g. 1659. do 1698.

uopće nikakovih kamata htjeli plaćati na posuđene glavnice, premda su to bili glasom obveznice dužni svake godine na posuđenu glavnicu 225 for. Kukuljević u Analima bilježi njihov dug sa 8.775 for. Prema tomu možemo si predstaviti, da je zavodu veoma loše išlo, pak se ne smijemo čuditi, kada čitamo u Analima, da je kaptol pisao kuratorima, da po osobi ne smiju zaračunavati veći izdatak, nego dnevno po 5 do 6 novčića, tako da se za jednoga alumna nije potrošilo više od 75 for. na godinu. Samo u vrijeme kolere i opsade Beča povećao je kaptol dotaciju za jedan novčić po osobi na dan. U kaptolskom arkivu u svescima »Viennensia«, imade njekoliko računa, koji dokazuju skromni izdatak uzdržavanja alumna u Beču. Kolegij je trošio svake godine 150 vjedara (cubuli) vina, koje se obično iz Hrvatske, naročito iz Varaždinskih Toplica ili Vrbovca, dovažalo preko Günsa u Beč, a tek iznimno u Beču kupovalo. Uvoz vina u Beč bio je prost od uvoznine, samo je u kasnije doba dozvoljen besplatan uvoz tek za 90 vjedara.

Osim alumna, koji su besplatno u zavodu stanovali i cijelu opskrbu primali, boravili su katkada učenici, koji nisu bili obvezani stupiti u svećenički stališ. Ti su se zvali konviktorci, pak su obično plaćali 100 forinti godišnje za stan i opskrbu, ali su se u svemu morali podvrgavati zavodskoj disciplini. To su obično bili sinovi plemićkih obitelji.

Rektorima kao i prijašnjim kuratorima, bilo je zabranjeno primati goste na stan i hranu u zavod. Kaptol si je pridržao pravo dozvoljavati nekim odličnicima, kojima je bio uslijed raznih prilika obvezan usluge iskazivati, da dulje ili kraće vrijeme stanuju u zavodu. To su bili gosti, koji su se pred upraviteljima zavoda morali legitimirati specijalnom kaptolskom dozvolom, u kojoj je bilo i naznačeno koliko vremena smije gost boraviti u zavodu. Ti su gosti kaptolski izaslanici na dvor, eventualni poslanici na sabore, neki velikaši i ini javni službenici, koje je kaptol trebao. Katkada, ali veoma rijetko, dozvoljavao je kaptol, da su i konji slobodno boravili u zavodskim štalama; ali u potonje doba nije to dozvoljavao radi neugodnoga zadaha i smrada, kojeg je boravak konja tamo prouzročavao. No svaki put je predstojniku zavoda priopćeno, da ima na to paziti, da se nakon odlaska konja štale očiste, a družina tako vlada, da ne smeta pitomce u naukama i vršenju pobožnosti. Pitomcima je bilo zabranjeno općiti s gostima. Među gostima se spominje marčanski biskup Pavao Zorčić, Pavao Ritter-Vitezović, grofovi Erdödy i t. d. Navala molitelja za slobodno stanovanje u zavodu bila je napokon tako velika, da je kaptol često morao molitelje i odbijati, navodeći, da kolegij već više sliči gostinjcu, nego zavodu za uzgoj klera, za koju je svrhu kaptol kolegij osnovao. Zagr. pater rektor Isusovaca je imao dozvolu, da za slučaj, kada on u Beč dođe na sastanke družbe, mogu njegovi konji u zavodskim štalama boraviti, ako on i ne bi hotio u kolegiju stanovati.

U vrijeme velikih praznika, nisu pitomci smjeli svojim kućama na praznike dolaziti, samo je nekim pitomcima iznimno bilo to dozvoljavano.

Pitomci, koji su mnogo bolovali, obično su poslani u Zagreb, da se prištede izdaci za liječnike i ljekarije.

Za sprovodne troškove nekoga pitomca Martina Škrlca i još neke druge, plaćeno je 25 for. 17·nč.

Često se spominje, da je zavod imao nekog službenika, koji se ephebus ili credentiarius zove. Čini se, da je to bio neki dječarac, koji je poput sadanjih đaka u sjemeništu, dvorio pitomce kod stola; taj je polazio u školu, te je s vremenom mogao postati pitomac. — Vratara zavod barem iz početka nije imao, te je kaptol nekom prilikom pisao kuratoru, da si pitomci sami međusobno vrata otvaraju. Rektoru se naređuje, da prosjake ne otpravlja bez milostinje, a katkada se dopušta, da neki siromašni daci dobivaju ostanke jela od alumna. Alumni su također dobivali odijelo na račun zavoda, katkada je pače kaptol dozvoljavao, da i kurator dobiva odijelo ili obuću na račun zavoda. G. 1694. dozvolio je kaptol, da se za svakoga alumna troši dnevno po 8 novč. (et pro condimentis), pod čime se valjda računaju ostali izdaci, premda condimentum znači »začin« 7 for. na godinu do daljne odredbe. Možda su u to doba nastala skuplja vremena za živežne namirnice.

Bečki kolegij imao je i knjižnicu, te se popis knjiga razdijeljen na razne struke, nalazi među spisima »Viennensia« u kapt. arkivu.

G. 1698. zamolio je rektor Vukmerović kralja, da dopita hrv. kolegiju u Beču stanoviti deputat gorivog drva, kao što to dobiva pazmanski kolegij, ali nije poznat uspjeh te molbe.

U XVII. stoljeću osobito u doba, kada su još kuratori kolegijem upravljali, događale su se često razmirice između kuratora i alumna, bivalo je dapače i onda kada su već i kanonici kao rektori kolegijem upravljali. Kada su bile razmirice između upravitelja kolegija i alumna, dolazio bi katkada kanonik u Beč na istragu. Pronađenim krivcima je diktirana kazna, kojoj su se osuđeni morali pokoriti, u protivnom slučaju im je rečeno, da će biti iz zavoda opozvani, te se morati vratiti u Zagreb. Najstroža je kazna bila, da je krivac bio opozvan iz Beča. Davale su se tako zvane »carentiae de cibu in solo pane et aqua«, kojom prilikom su se krivci morali katkada bičevati, citirajući psalam »Miserere«; ako je kurator krivim pronađen morao je otstupiti od kuratorstva. Kada je rektor bečkoga kolegija Mato Varalaj dobio od kaptola dozvolu, da dođe u Zagreb položiti kanoničku prisegu, te da bude inštaliran, tada je uplivom prepozita Želišćevića povjerena uprava zavoda alumnu Ivanu Škvariću kao kuratoru. Škvarić je za vrijeme svoga kuratorstva od pet mjeseci položio račun, ali mu je kaptol 25. oktobra u 15. točaka prigovorio računima, te je napokon sramotno morao otstupiti sa kuratorstva, jer se ogriješio o zavodsku disciplinu, znatnim dugovima opteretio za-

vod. Došavši u Zagreb zatvoren je u biskupske zatvore, iz kojih je istom onda izašao, kada je zajamčio, da će nadoknaditi dugove, kojima je zavod opteretio.

U bečkom kolegiju učile su se sve discipline, pak su se učenici zavoda dijelili na filozofe i teologe. Pod filozofijom se u ono doba razumijevala današnja gimnazija, ili humanističke nauke. Odjeljenja ili razredi su bili, kako se to vidi po tako zvanim katalozima, koji se još danas čuvaju u kaptolskom arkivu primjerice od g. 1769. do 1770.): 1. gramatica, 2. sintaxa, 3. poetica, 4. retorica, 5. fizika, i napokon 6. teologija. Prema tome katalogu, bilo je gornje godine u bečkom kolegiju hrvatskoga sjemeništa: 4 gramatika, 9 sintaxista, 9 poeta, 9 retora, 2 fizika i 9 teologa. Dakle ukupno 42 pitomca. — Ovakovih kataloga je više sačuvano u kapt. arkivu, a posljednji nosi datum od g. 1779. Žalibože ne ima nigdje nikakovih podataka o tome, kada je kolegij ukinut i kamo je dospjela imovina zavoda. — Možda će se s vremenom i to pronaći. Znade se da su njeki sposobniji alumni iz bečkoga kolegija slani po kaptolu na učilište u Rim u zavod sv. Apolinara (germanico-hungaricum), te u Bolonju, u zavod kojega je zagr. prepozit Pavao Zondy g. 1553. utemeljio za Hrvate i Madare. Ti su kandidati polazili u te zavode obično iza svršenih nauka, t. zv. fizike u Beču, ali je redovito pater rektor bečke akademije ispitivao, da li su sposobni i vrijedni da budu slani na študij crkvenoga prava i teologije na viša učilišta u Italiju. Vizitatori kanonskih vizita su u svojim protokolima redovito upisivali, koji je od kuratnoga klera učio u Beču, Bolonji i Rimu. Za one svećenike, koji su samo u Zagrebu u sjemeništu učili, pišu vizitatori, da su »Casistae«, dočim za one, koji su u inozemstvu učili, redovito piše primjerice: »Physicus Viennensis, Theologus Bolognensis vel Romanus«, pak se po tome vidi, kako su bili uvažavani oni svećenici, koji su u inozemstvu učili. Ja sam u svojim podacima o zagr. kanonicima, svagđe, gdje je to moguće bilo, označio, ggdje je koji učio, pak će se na koncu ove rasprávice izbrojiti imenito svi oni kanonici, koji su u Beču učili, te će se po tome vidjeti, kako se u staro doba pazilo na to, da se što naobraženije svećenstvo rekrutira za kaptol.

Recenzije.

Brauer. Theodor: Der moderne deutsche Sozialismus, Freiburg im Breisgau 1929, Herder. Cijena broširano 10 M., vezano u platno 11.60 M.

Iza poznatog djela Cathreinova ovo je svakako najbolji i najsavršeniji prikaz nejmačkog socijalizma. A kako se socijalistički pokret sviju država i sviju naroda osniva baš na ideologiji njemačkih socijalista, to je djelo univerzitetskog profesora u Kölnu, Theodora B r a u e r a, savršeni vodič u upoznavanju socijalizma do n a j n o v i j e g a d a n a.

Najveća je odlika djela Brauerova, što je ono posvema savremeno; građeno je s novim vidicima i prikazajući najmodernije smjerove socijalizma sa sviju gledišta, a napose s gledišta ideološko-filozofskog. Dok su se dojakošnji kritičari i historičari socijalizma jedni gubili samo u historičkom izlaganju ideologije t. zv. »socijalista-utopista«, drugi ostali u jednostavnom prikazivanju i kritici Marxovih djela, a treći se zadržali tek u izlaganju radničko-socijalističke borbe i organizacije, to je Brauer pošao dalje. On nam osvjetljuje u novom svijetlu cijelu Marxovu doktrinu prikazajući savremeni kapitalistički pokret koncentrirane industrije. Slijedeći misli auktorove upoznajemo, da je Marx morao bti u svojim izvodima nužno na krivom putu jednostavno s razloga, što je industrijski razvoj bio u njegovo vrijeme tek u povojima. No ipak mu mora objektivna kritika priznati, da je ženijalnom snagom svoga duha predvidio sadanji i budući razvoj u industriji. — Nije stoga čudo, da su sami učenici Marxovi, poučeni najnovijim industrijskim razvojem, dali najbolju i najsavršeniju kritiku Marxova sistema. Oborili su njegovu teoriju o vrijednosti kao i teoriju o katastrofalnom završetku kapitalističkog režima. Za njih marksizam i nije nikakova dogma, nego je samo socijalni, idejni i ekonomski p o k r e t, koji ima da ide paralelno s razvojem industrije u korist radničke klase.

U Brauerovu djelu dobivamo stoga kompletnu sliku t. zv. »r e v i z i o n i z m a« kao rijetko gdje drugdje. — Povrh toga nas auktor upoznaje s najnovijim predstavnicima socijalizma, napose s naukom Lederera i Heimanna. Izlaže i sve druge odvojene struje podavši o njima istodobno najobjektivniju kritiku.

Riječju: Čitati i studirati djelo Brauerovo znači upoznavati n a j j a č i i d e j n i p o k r e t za ekonomski, politički i religiozni život u 19. stoljeću, koji ulazi i u 20. stoljeće u punoj svojoj snazi.

Dr. **M. I.**

Dr. Milan Ivšić: Ekonomski i politički parlamenat kao rješenje krize parlamentarizma. Predavanje održano u Pravničkom društvu dana 28. veljače 1929. Preštampano iz »Mjesečnika«, 8⁰, str. 22.

Kao uzroke krize demokratskog parlamentarizma naveo je predavač 3 skupine: a) reda evolucijono-historičkoga, b) tehničkoga i c) sociološkoga. Iscrpno je nanizao uzroke tehničkog, a veoma sugestivno iznio razloge sociološkog reda. U samom je naslovu izbačeno rješenje: *trebalo bi uvesti dvije kuće: političku i ekonomsko-socijalnu. Jednoj bi i drugoj,* dakako bio tačno omeđen djelokrug i ako bi bilo poslova, koje bi trebalo rješavati na zajedničkim sjednicama. Pisac se kratko osvrće i na najbliže prigovore. Kratko zato, jer je svakom predavanju određeno vremensko jedno trajanje. A valjat će baš sve eventualne prigovore sustavno i iscrpivo iznijeti, te na njih odgovoriti, da se predlagano rješenje u ovim prilikama, u kakovima mi živimo, doista uzmogne ukazati s potrebnom simpatijom.

Čitavo je predavanje aktuelno i vrlo zanimivo, sasvijem prilagođeno našim prilikama. Ima u njemu veoma tačnih opažanja i vrlo precizno formuliranih stručno obrazloženih misli o državnom problemu. »Sa sociološkog gledišta gledaju se države s decentralističkom formom kao najsposobnije ne samo za svoj politički život, nego i za svoj socijalni razvoj« (str. 13.). »Za savremeni demokratski parlamenat možemo reći, da je on ili samo reprezentant općih političkih interesa ili da je anahronistička forma reprezentacije svih drugih interesa (str. 15.). »Razlozi gospodarski, socijalni, pa uopće sociološki iziskuju nužno reformu sadašnjeg parlamentarnog sistema. *U protivnom slučaju ne preostaje drugo, nego diktatura i* apsolutizam« (str. 16.). »Reforma parlamentarizma mora nužno da vodi i do reforme same unutrašnje državne strukture t. j. do što veće teritorijalne zaokruženosti prema interesnim sferama producenata i socijalnih grupacija« (str. 17.). »Bila bi luda bojazan, da će aktivnost samoupravnih jedinica slabiti državni ustroj, ako se vrhovnom parlamentu pridrže prijeko potrebni zajednički i opće interesni predmeti« (str. 20.).

Ideologija demokratizma, ne imajući danas zapravo ideje, uprljala nam je mnogo životnih vrednota. Ona se mora nužno izdići i proširiti da dobije jedan odgovarajući sadržaj. Pisac je zato ne zabacuje načelno, nego traži njezin preporod. Čini se, da tom vremenu idemo u susret makar i preko poteškoća. Dr. **A. Živković.**

1. **Charles Laurent: Directoire Pratique pour le Clergé.** 7e édition. Paris Pierre Téqui, 1929., str. 300.

2. **A. Galy: L'ami des Pécheurs,** Paris 1929, Téqui, str. 308, frc. 12.50.

3. **Kirlin-Reinelt: Der moderne Seelsorger auf den Pfaden des hl. Johannes Baptista Vianney,** Herder 1929, str. 172, M. 4.50.

4. **Zweite Linzer Diözesan-Synode,** 21. bis 22. August 1928., Linz 1929., str. 316.

1. — Na osnovu novog crkvenog zakonika i prema novijim odredbama rimskih kongregacija obradio je kanonik Laurent u obliku pitanja

ne znam, hoće li je mlade djevojke, kojima je namijenjena, razumjeti i zavoliti. Možda su ona važna pitanja, o kojima govori, prikazana sa stanovišta iskusne ženske duše, ali možda nije tako blizu način prikazivanja djevojačkoj psihi mladih godina, kako je na pr. Tóth umio približiti se dječačkoj.

9. — U korizmi 1928. držao je dr. Živković propovijedi u zagrebačkoj crkvi sv. Marka. Propovijedi su bile namijenjene temi: Naša Crkva i naša inteligencija i bile su izvanredno dobro posjećene upravo od onih, kojima su bile i upravljene. Uredništvo je mostarskih »Savremenih pitanja« vrlo dobro učinilo, što je te propovijedi otisnulo u sv. 30.—31. svojih izdanja. Poznatom dubinom, koja nije suhoparna, nego je zaodjenuta upravo blistavim jezikom i dikcijom punom života, obradio je ovdje dr. Živković odnos inteligencije prema vjeri i Crkvi, katolički nazor na svijet i život, Crkvu Kristovu u historiji naroda, Život inteligenta u Crkvi i s Crkvom, problem milosti i problem vječnosti. Ta će knjiga osobito dobro doći i svećeniku i svjetovnjaku. Svećeniku, da bolje upozna dušu naše savremene inteligencije i način, kako će da je približi Kristu i Crkvi. A svjetovnjak će, dobre volje, s užitkom i zamjernom koristi čitati ove konferencije i osjetit će sreću i zadovoljstvo, što mu je može pružiti jedino vjera.

Dr. **D. Kniewald.**

1. **Dr. Josip Gunčević: Pijo XI. Život i djela.** Zagreb, 1929. Str. 136.

2. **Štefa Jurkić: Blažena Imelda Lambertini, Dominikanka.** Zagreb, Izdanje »Duh. Života« Sam. Dominikanaca, 1929. Str. 70. Cijena 8 dinara, s poštarinom 10 dinara, uvezano 20 dinara.

3. **Karl Richtstätter: Eine moderne deutsche Mystikerin.** Leben und Briefe der Schwester Emilie Schneider, Oberin der Töchter vom heiligen Kreuz zu Düsseldorf, Freiburg, Herder, 1928. Str. 277.

1. — Prigodom pedesete godišnjice misništva današnjega Pape Pija XI. napisao je dr. Gunčević ovu biografiju, kojoj kao uvod prethodi opširni dogmatički prikaz papinstva i kulturnog značenje ove Božanske institucije katoličke Crkve. Zatim se redaju važniji momenti iz života i djelovanja današnjega Pape, s osobitim obzirom na nas Hrvate i Slavene uopće. Knjiga je vrlo lijepo i ukusno opremljena, te ima vrlo mnogo dobrih ilustracija. Šteta, što je zadnje poglavlje označeno natpisom: »Pijo XI. u središtu svjetske politike«. Ako itko, to je Pijo XI. i riječima i djelom nebrojeno puta naglasio, da se ne pača u politiku, kao politiku. Njegove su riječi: Il Papa non fà politica. Uostalom ovo cijelo poglavlje i ne radi o svjetskoj politici, nego o konkordatima... Bilo bi zato jednostavnije i tačnije, kad bi ono nosilo natpis: »Pijo XI. i konkordati«. Treba pripomenuti, da je ovo zadnje poglavlje i prostorno nekako odijeljeno od drugih, a i jezikom se i stilom u mnogom razlikuje od ostalih, napisanih po dru Gunčeviću.

2. — Naša hagiografska književnost nije još imala ovakva djela. Ne mislim ovdje na vanjsku opremu, koja je veoma ukusna i otmjena, nego na način prikazivanja. Nije to suho nizanje događaja, ni umjetno stvarana i tumačena ličnost, nego živa blaženica. Doista, ni legenda, ni povijest, a opet

i jedno i drugo. Čita se ta »legenda« poput kratkih Bihlmayerovih crtica u svescima »*Die wahren Gottsucher*«, izrađenih na osnovu povjesnih podataka. Razlika je tek u tomu, što ovo nije samo jedna crtica, nego cijeli život prikazan u nekoliko crta.

3. — Mistika imade kod nekih čudni jedan prizvuk, a to stoga, jer je pravo ne razumiju, ili sude po onom, što se kojiput u praktičnom životu *susreće kao »mistička« pojava ili tendencija, a nema sa zdravom katoličkom* mistikom prave veze. U s. Emiliji Schneider imamo jednu ličnost, koja se uzgojem i askezom približila Gospodu, a On ju je onda uzdigao u sfere mističkog sjedinjenja. Njezina su pisma, u kojima svome ispovjedniku referira o svome mističkom životu, tako ponizna i jednostavna, da već *to čini ovaj mistički život simpatičnim.* Knjiga će dobro doći svima, koji ispovijedaju redovnice i duše, što teže za savršenstvom.

Dr. **D. Kniewald.**

Katolička Akcija. »Križ«, maj, junij 1929. Ljubljana.

Budući da je *uredništvo »Križa« shvatilo i uredilo ovaj dvobroj* kao samostalnu publikaciju o Katoličkoj Akciji, govorimo i mi o njoj kao takvoj. F. Terseglev, dr. J. Turk i E. Kocbek raspravljaju opširno o Katoličkoj Akciji, koja se po nalogu Svetoga Oca i odredbom kneza-biskupa dra Jegliča službeno uvodi i u Sloveniju. U javnosti se o tim raspravama već *pisalo, kojiput i neozbiljno i površno.* Ne ćemo ulaziti u sve pojedinosti, jer bismo morali pisce pratiti od rečenice do rečenice, pa im pokazati ono, što je istinito u njihovim izvodima, a što nije. Ne diramo ni u dobru volju i najbolju nakanu pisaca. Ali ima nekih stvari, koje moramo napomenuti. To je u prvom redu činjenica, da se pod Katoličkom Akcijom često *misli* posve drugo, negoli pod Kat. Akcijom misli Pijo XI. *To dolazi* odatle, što se to pitanje ne proučava prema prvim vrelima, dokumentarno, ili se barem ne proučava dokumentarno i sustavno, nego se razmišlja, pa se vlastite misli i težnje stavljaju u sadržaj riječi »Katolička Akcija«. Zatim nije nimalo simpatično, kad se »naš domači poskus«, naime upute ljubljanskog Ordinarija gledom na Katoličku Akciju onako tretiraju. Mi moramo već jednom i praktički, a ne samo teoretski, razabrati, da smo crkva, koja sluša; u tu crkvu spadamo i mi svećenici djelomično, a svjetovnjaci potpuno. Svećenici samo djelomično zato, jer gledom na nauku uče vjernike ono, što čuju od Crkve, koja uči, od Pape i biskupa, i to je *normalni put,* kojim crkvena nauka *dolazi do* mnoštva vjernika. Osim toga imadu svećenici i vlast nad mističkim i realnim tijelom Kristovim, koja im je dana po svetomu redu. Budući da se na spomenute stvari polagala premala pažnja, u praksi, došlo je do toga, da se u ovim raspravama nalazi mnoštvo neispravnosti i pretjeranosti, izmiješano s ispravnim konstatacijama i izvodima. Ne baveći se potanko tim netačnostima i s temelja krivim mnijenjima upozorujemo tek, da ono, što je u tom konglomeratu prikazano kao Kat. Akcija, nema mnogo zajedničkom s onom Katoličkom Akcijom, koju toliko preporuča i naglašuje Papa Pijo XI.

Na jednu se ipak tvrdnju moramo potanje osvrnuti, jer se tiče jedne ličnosti, koja je svima nama u časnoj uspomeni i kojoj ni sam pisac

članka »Fons aquae vivae« ne osporava »potpune produhovljenosti« i pionirstva gledom na Katoličku Akciju kod Hrvata. Radi se o dru. Ivanu Merzu. Na str. 67. čitamo: »Ti veš prijatelj, da smo s hrvatskimi katoliškimi »akcijonaši« (naj mi se ta grda beseda oprosti) imeli velike debate, ker se nam je zdelo, da so akcijo pojmili po eni strani m e h a n s k o. Bil je svet mladi človek, ki je spal za pokoro na golih tleh in je bil v največji meri poduhovljen, ko je akcijo med našimi hrvatskimi somišljeniki prvi iz največjo gorečnostjo propagiral. Pojmujoč jo sam iz osebnega izvirka svojega katoliškega etosa, ki je iz prave ljubezni svobodno potekajoča podčinjenost vsakega uda Kristusovega telesa glavi, jo je v vseh predpostavljal ali zahteval, podobno kot jo mora poveljnik, ki v vojake brezhibno vvežba pokorščino službenega pravilnika, in je v njej videl bivstvo akcije. Temu pa ni tako. Podrejenost vse religiozne aktivitete v cerkvi pod njeno hierarhično vodstvo je pač nujen pogoj, ki pravzaprav niti s golega organizacijskega stališča ni noben novum, ni pa vsebinsko bivstvo katoličke akcije, po kateri se ima ta aktiviteta prešiniti. Bivstvo katoliške akcije je v po duhu novega aktivnega življenja prešinjenem dušobrižništvu, ki ima obsegati vso nedogledno oblast našega tuzemskega življenja, s pomočjo kolikor mogoče inicijativnega, na svak način pa k inicijativi vzgajajočega sodelovanja katoličega laikata s službeno poklicanim svetosluživeljstvom cerkve«.

Iz ovoga razabiremo, da pisac tvrdi: 1. Dr. Merz je bio u najvećoj mjeri poduhovljen (i to je tačno), ali je Katoličku Akciju shvaćao mehanički. A to nije tačno i nije u skladu s tako istaknutom poduhovljenošću dra. Merza.

2. Da je dr. Merz »shvaćao katoličku akciju iz ličnoga izvora svoga katoličkoga etosa«. To ne stoji. Dr. Merz je Katoličku Akciju shvaćao j e d i n o iz dokumentarnih vrela, izjava, uputa i odredaba Sv. Stolice. (Isp. Dr. S. Merz, Katolička Akcija, Šibenik 1927., 26.—29.)

3. Da je dr. Merz »u hierarhičnoj podređenosti gledao bivstvo Katoličke Akcije«. Ni to ne stoji. Za dra. Merza je bit Katoličke Akcije »sudjelovanje svjetovnjaka u hierarhijskom apostolatu Crkve«. To je definicija, koju je toliko puta dao Pijo XI. i koju je kod nas nebrojeno puta propagirao dr. Merz. Istina je, da je on uvijek naglašavao podređenost cijelog aktiviteta katoličkih svjetovnjaka u Crkvi i crkvenim stvarima katoličkoj hierarhiji, i to nesamo kao uvjet, nego i kao nužno svojstvo cijelog ovog aktiviteta. No b i t Katoličke A k c i j e jest aktivitet , sudjelovanje u apostolatu. A jer je ta Akcija k a t o l i č k a, mora biti u vezi i podređenosti naprama katoličkoj hierarhiji, kako ju je Krist ustanovio. Ovako je o K. A. mislio dr Merz.

4. Da ova podređenost »ni sa sasvim organizacijskog gledišta nije nikakav novum«. Vrlo tačno... za dogmatičara i kanonistu... Kako je to bilo u p r a k s i prije pojave i snažnog i ustrajnog rada dra. Merza, neka svjedoči ovaj primjer. Dr. Merz je 1923. priredio hrvatsko izdanje orlovske zlatne knjige. U glavnom je preuzeta slovenska zlatna knjiga, ali je preudešena u smislu Katoličke Akcije, u smislu podređnosti aktiviteta mladih katoličkih svjetovnjaka crkvenoj hierarhiji. Iz originalnog rukopisa, korekture i revizije, koja je sačuvana u ostavštini dra. Merza, proizlazi, da je nakon što

je knjiga imala crkveni imprimatur nasilno izbačen iz nje čitav Uvod, koji govori o Katoličkoj Akciji. Tu čitamo: »Novija katolička generacija pošla je za jedan korak dalje. Nju su zahvatili valovi onih rijeka, koje potekoše iz vječnoga Rima... S tim je u vezi zanosna ljubav mladih prama svetoj Crkvi, Isusovoj neokaljanoj zaručnici, te njenim biskupima i svećenicima... Ovo izdanje Zlatne knjige išlo je upravo za tim, da svećeniku vrati ono *dostojanstveno mjesto*, koje zapada Kristova učenika. Iz ove se Zlatne knjige također vidi, da omladina ima oči uvijek uperene spram Rima, gdje je onaj svjetionik, koji svojim zrakama obasjava cijelu zemlju. I iz samoga Rima potekle su u zadnje vrijeme smjernice, koje računaju s Katoličkom Akcijom kao činjenicom i koje na vrlo precizan način zacrtaše njenu ulogu...« Sve je to, kao i cijeli Uvod, izbačeno iz Merzove redakcije Zlatne knjige. Nisu to izbacili orlovi. Dosljedno tome je u cijeloj knjizi *sustavno izbačeno, stranica po stranicu, sve, što bi moglo biti* primjena načela, naviještenih u Uvodu. Tako je na pr. na str. 8. u pitanju: Što je osnovica ili podloga Orlovu radu: glasio odgovor, već štampan i odobren od crkvene vlasti, ali naknadno izmijenjen: »Osnovica je svemu Orlovu radu katol. vjera, njena načela i zapovijedi, što ih je dao Bog i sveta katolička Crkva: papinske smjernice i biskupske odredbe«. (Potcrtane su riječi izbačene.) Na str. 12. je izbačeno, da je »uzor Orla... ljubav prema sv. Ocu Papi, katoličkim biskupima i svećenicima«. Na str. 46. izbačeno je cijelo pitanje i odgovor: Zašto je Orao dužan svetoj Crkvi duboku i zanosnu ljubav? i t. d. U glavnom se još smjelo govoriti općenito o Crkvi, ali nipošto konkretno o ljubavi i poslušnosti Papi i biskupima. Ne bih rekao, da se to teoretski poricalo, ali se svakako praktički zanemarivalo i nije se dopuštalo, da se ova podčinjenost katoličkoj hierarhiji naglašava. Čuje se isprika, da je to bilo stoga, jer da živimo u liberalnom miljeu, kojemu su te misli nove i nesimpatične, pa da bi naglašavanje Papinstva i biskupskog autoriteta bilo na štetu širenju omladinskih organizacija. Ne upuštajući se u ocijenjivanje opravdanosti ili neopravdanosti ove isprike svakako je sve to dokaz, da je podčinjenost aktiviteta katoličkih svjetovnjaka katoličkoj hierarhiji i te kakav praktički novum, da je naime bio novum. Jer zaslugom dra. Merza prodrla je ta ideja u hrvatskom orlovstvu i u cijeloj katoličkoj javnosti, pa danas doista kod Hrvata-katolika, hvala Bogu, nije više novum. Ali zato je za ostvarenje ove ideje morao pasti život dra. Merza kao žrtva... Ovoliko je bilo potrebno reći u obranu ispravnosti nauka i načela dra. Merza, koja je u »Križu« bez ikakva osnova bila napadnuta. Dr. **D. Kniewald**

1. **Dr. Janko Oberški: Strossmayerovi govori na vatikanskom koncilu.** Priredio po stenografskom zapisniku vatikanskog koncila s originalnim tekstom te hrvatskim prijevodom i bilješkama. Zagreb 1929. Tiskara Narodne prosvjete u Zagrebu, 8⁰, str. 125.

2. **Dr. Andrija Spiletak: Biskup J. J. Strossmayer u vatikanskom saboru.** Govori, predstavke, prosvjedi. Iz službenih izvještaja preveo i bilješkama popratio. Zagreb 1929. Naklada Hrvatske bogoslovske Akademije, sv. XII. Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb.

1. — Iz predgovora saznajemo, da je dr. O. glavni motiv za prijevod Strossmayerovih govora apologetskog značaja: »da će se time najjednostavnijim načinom dokrajčiti tendencijozna rabota onih nekritičkih elemenata, koji hoće da podvale Strossmayeru nekakove liberalne protucrkvene i proturimske ideje«. Dr. O. hoće tako da se krepko suprotstavi huškačima »buntovničkog pokreta, koji se kod nas prozvao starokatoličkom crkvom«.

Za formalnu stranu Strossmayerovih govora ističe njihovu »klasičnu eleganciju i lakoću izražavanja u latinštini«, ali ujedno tvrdi, da se »zapaža nedostatak točno opredijeljene konciznosti i stvarnosti«. Tačnija je opaska, da su njegovi govori retorski opširni; ali je izvan rasprave, da su tačno opredijeljeni obzirom na cilj i stvar, koju razvijaju. Jednako mi je suvišna opaska, da Strossmayer nije bio »stručnjak« kao na pr. Hefele. Solidno bogoslovsko znanje, dakle stvarna težina govora, nuždan je preduvjet, da vanjska klasična forma dođe do učinka. A o učinku tih govora svi su i prijatelji i neprijatelji njegovi bili na čistu.

Dobro je, što je dr. O. svagdje metnuo pred pojedini govor kratak sadržaj. Opaske (verbalne) iza svakog govora prekratke su i malobrojne. Ima mnogo mjesta u govorima, koja će laiku čitatelju ostati nejasna. Baš tu je okolnost valjalo naročito imati pred očima. Ja bih radije ispustio sav latinski tekst, pak bih mjesto njega opširno i stvarno komentarisao pojedine govore. Taj je prevod i onako sačinjen u prvom redu poradi širih slojeva t. j. onih, kojima je latinski original nepristupačan. Na taj bi način knjiga postigla potpuno svoju svrhu.

O vjernosti prevoda nema sumnje. Dakako, da bi se na mjestima možda moglo nešto i popravljati (na pr. str. 17.: »adeo necessaria« (libertas) »zato potrebna«, dok je ispravno »tako nužna«. Ali takove bi opaske smjerale na eleganciju, dok o vjernosti, kako rekoh, nema sumnje. Neke zamjerke je iznio Dr. Grivec u svom prikazu u »Bogosl. Vestniku« pa ih ne marim ovdje ponovno isticati.

2. — Mjesec dana nakon knjige Dr. O. izdala je HBA isti posao iz pera Dr. Spiletka. HBA je. vezana ranijim svojim zaključkom, kojim je prihvatila predloženi rukopis Dr. S., izvršila taj svoj zaključak, makar da izgleda publiciranje dviju knjiga istog sadržaja luksus za naše prilike. A mogla je to učiniti naročito s toga razloga, što je knjiga Dr. S. opširnija i punija, nego ona Dr. O. Dr. S. je iznio osim 5 Strossmayerovih govora sve predstavke i prosvjede, kod kojih je sudjelovao Strossmayer, bilo da ih je sam sastavljao, bilo da se svojim potpisom s njima solidarisao. Tako je slika aktiviteta biskupovog na vatikanskom koncilu izašla potpunija i zaokruženija.

»Mene je kod ove radnje — veli Dr. S. — vodila jedino želja, da na temelju autentičnih vrela prikažem biskupa Strossmayera u vatikanskom saboru onakovim, kakav je on doista bio« (str. 6.). Dakle motiv više dogmatski pozitivan. Opaske se nalaze na koncu govorâ. Značaja su pretežno literarno-historičkog. I njih je premalo, jednako kao kod Dr. O. A ponavljam i ovdje, da mi se donošenje latinskog teksta čini skroz su-

višnim. U najboljem slučaju, da je bilo potrebnog sporazuma i obzira, mogla je HBA donijeti eventualno original i prevod, a Dr. O. samo prevod s opširnijim opaskama namijenjen najširim slojevima. Prevod je Dr. S. vjeran. Možda bi radi duha hrvatskog jezika bilo bolje, da je prevodilac u stilistici bio nešto slobodniji. Istina tim se gubi onaj duh klasične latinštine, mijenja poredaj misli i akcentuacija pojedinih važnih dijelova. Ali se dobiva na stilskoj ljepoti hrvatskog govora, koji je određen da poučava i objašnjava.

Svakako međutim valja da naše svećenstvo svrati svoju pažnju na oba ova izdanja i da bilo jedno, bilo drugo u što većem broju turne u ruke onima, kojima je »buntovnička« propaganda starokatolička zamračila svijetlu sliku o velikom hrvatskom biskupu. Dr. **A. Živković.**

ISPRAVAK. Preč. g. Dr. Lj. Ivančan zamolio je, da se uvrsti:

Slavnom uredništvu »Bogoslovske Smotre« u Zagrebu. — Molim, da se u mom članku u broju 3. »B. S.«, str. 323., godište XVIII. ispusti iz stavke: »To je dokaz, kako je i u ono doba bilo u Kaptolu dvoličnih i beskarakternih ljudi«, — slovo »i«, koje daje povoda, da su neki čitatelji tu stavku protezali i na današnje prilike u Kaptolu, što nipošto nije bila moja nakana ustvrditi. — Zagreb, 16. rujna 1929. — Dr. Lj. Ivančan.

Uredništvo je primilo:

1. **Šuštek** Ljudevit: **Dubrava u povijesti i njezina okolica.** Zagreb 1929. Tiskara Merkantile, 8°, str. 110.

2. **Gunčević** Dr. Josip: **Pijo XI., život i djela.** Zagreb 1929. Znanstvena i poučna knjižnica »Narodne Prosvjete«, knj. XII., 8°, str. 156.

3. **Lippert** Peter D. I.: **Von Seele zu Seele.** Briefe an gute Menschen, 23.—25. Auflage (49—53 Tausend) 12°, VIII + 272 str. Freiburg i. B. 1929., Herder.

4. **Hahn** Dr. Sebastian: **Kirchengeschichte.** II. Auflage. 8°, VIII + 164 str. Freiburg i. B. 1929.

5. **Živković** Msgr. Dr. Andrija: **Naša Crkva i naša inteligencija.** »Savremena pitanja« ((Vjersko znanstvene rasprave za naobražene krugove). Svezak 31./32. Mostar 1929. 8°, str. 126. Cijena 16 Din.

6. **Ivšić** Dr. Milan: **Ekonomski i politički parlamenat kao rješenje krize parlamentarizma.** Preštampano iz »Mjesečnika«. 8°, str. 22.

7. **Cachia** Vincentius O. P.: **De natura transsubstantiationis iuxta S. Thomam et Scotum.** Roma 1929., Coll. Angelico. 8°, str. 78.

8. **Müllendorf-Budanac: Kitica cvijeća za kršć. žensku mladež.** Dubrovnik 1929., 12°, str. 360.